

DRAMATIKA
RUSKÉHO SYMBOLISMU
II.

Hra v originále a překladu

Dmitrij Merežkovskij

Pavel I.

Přeložila Danuše Kšicová

Vydání, studie, komentáře
Danuše Kšicová, Pavel Klein

Ústav slavistiky
Ústav pro studium divadla a interaktivních médií
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
BRNO 2003

Recenzent: prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
Redakce: prof. PhDr. Danuše Kšicová, DrSc.
Obálka: Mgr. Pavel Klein, PhD.

OBSAH

Úvodem	5
Úporné hledání smyslu	6
Д. С. Мережковский, Павел I.	18
D. S. Merežkovskij, Pavel I.	19
Poznámky (Pavel Klein)	238
Výběrová bibliografie	245
Obrazová příloha	249

Úvodem

Zařadit dílo Dmitrije Sergejeviče Merežkovského – jednoho z nejvýznamnějších představitelů tzv. starších ruských symbolistů – do druhého svazku edice *Dramatika ruského symbolismu*¹ odpovídá literární chronologii i významu, jenž tento autor zaujímá v ruské moderně. Na rozdíl od prvního svazku, sestavovaného z málo dostupných textů pro okruh čtenářů, schopných číst v originále, rozhodli jsme se v tomto případě postupovat odlišným způsobem. Usilovat o prezentaci dramatického odkazu tohoto autora nebylo totiž třeba, protože poměrně nedávno vyšlo souborné vydání jeho her, které je přístupné i na území ČR.² Ve snaze vyhovět studijním potřebám i čtenářskému či dramaturgickému zájmu jsme se proto rozhodli pro řešení z translátologického hlediska nejpotebnější – pro otištění originálu a paralelního nového českého překladu. Náš výběr padl na nejznámější drama Merežkovského, jež prošlo ruskými i zahraničními scénami včetně českých, na drama *Pavel I.* Od vydání prvního českého překladu v r. 1910 uplynulo již devadesát dva roky, během nichž se český umělecký, a tím spíše scénický jazyk velmi změnil. Na rozdíl od prvních českých překladů i jejich scénických uvedení, v nichž byla hra prezentována jako *Smrt cara Pavla I.*, přidružujeme se autorského incipitu, dávajícího větší prostor pro celostné zachycení této rozporuplné historické postavy.

Drama samo, psané autorem, jenž se pohyboval ve světových, zvláště pak v ruských dějinách se samozřejmostí ostříleného mořeplavce, přibližuje čtenářům jedno z nejdepresivnějších období ruských dějin s celou řadou reálií, čerpaných z autentických zdrojů. Jedním ze sympatických rysů díla je jeho psychologická hodnověrnost, vystihující samovládce v celé složitosti jeho rozporuplného charakteru. Podobně je tomu i v případě jeho syna a nástupce Alexandra I. Hra je zajímavá i z genologického hlediska, protože tvoří vlastně první část trilogie *Netvorovo království (Carstvo zverja)*, za níž pak následují dva historické romány, zachycují historické období vlády Alexandra I. a děkabristického povstání, k němuž došlo po Alexandrově smrti (*Alexandr I. a 14. prosince – 14. děkabrya*).

Nový překlad a vydání tohoto dramatu pokládáme za aktuální i z hlediska etického a politického, protože v něm vyvstává v obnažené podobě celá řada problémů, s nimiž se setkáváme i v dnešní době.

24. srpna 2002

Úporné hledání smyslu

Ruská literatura proslula v 19. a 20. století kladením ožehavých otázek, aktuálních pro celou lidskou societu. Mnohasvazkové dílo **Dmitrije Sergejeviče Merežkovského** (14. 8. 1866 Petrohrad – 9. 12. 1941 Paříž), jehož dvacet sedm svazků vycházelo v letech 1921–1937 také česky, sice zdaleka nezískalo popularitu L. N. Tolstého či F. M. Dostojevského, přesto však jde o autora, který neměl v meziválečném období příliš daleko od získání Nobelovy ceny. Skutečnost, že se nakonec ručička vah přiklonila na stranu **Ivana Bunina** (1870 Voronež – 1953 Paříž) nespočívala snad ani ve skutečnosti, že právě nedávno předtím Bunin dokončil svůj autobiografický román *Arseňjevův život* (1930, Nobelovu cenu získal jako první ruský spisovatel r. 1933), jako spíše v poetice jeho

nostalgické prózy, zachycující i problematiku emigrační. V tomto smyslu je Buninovi blízký téměř o třicet let mladší **Vladimír Nabokov** (1899 Petrohrad – 1977 Lausanne), jehož spisovatelský naturel se ovšem utvářel hlavně až v zahraničí. Na rozdíl od těchto výrazných osobností, zobrazujících především svou vlastní dobu, hledal Merežkovskij odpověď na aktuální problémy současnosti téměř výhradně ve složitě strukturovaných obrazech z dob dávno minulých. V souladu se svou základní životní filozofií, jež se stala součástí jeho náboženského přesvědčení o dominantním postavení Svaté Trojice, spojoval svá rozsáhlá románová díla do trilogií, budovaných na principu filozofických, etických či politických paralel. K nejlepším dílům patří bezesporu první z nich *Kristus a Antikrist* (*Smrt bohů. Julian Apostata*, 1896; *Vzkříšení bohové, Leonardo da Vinci*, 1901 a *Antikrist. Petr a Alexej*, 1905).³ Když přistupoval k jejich tvorbě, měl již Merežkovskij za sebou reputaci tvůrce manifestu ruského symbolismu *O příčinách úpadku a o nových proudech v současné ruské literatuře*, (*O příčinách upadka i nových tečeních v současné ruské literatuře*, 1893), v němž ostře diferencoval nastupující generaci ruské moderny od zkosnatělého pozitivismu. Zájem o problematiku italské renesance a jejího umění, jež tak mistrovsky vyjádřil v románu *Leonardo da Vinci* (1901), demonstroval i ve vynikající novelistické tvorbě, především v rozsáhlé próze *Michelangelo* (1896). Životopisně koncipovaný příběh těžce se probíjejícího a ne vždy pochopeného slavného italského sochaře, malíře a básníka, patří k cyklu *Italských novel*, jež vznikl ve druhé polovině 90. let a posléze byl pod tímto názvem zařazen do 19. dílu *Sebraných spisů D. S. Merežkovského* (Moskva 1914).⁴ Spolu s mnohem pozdějším filmovým scénářem, věnovaným největšímu básníkovi italské renesance Dante Alighierimu (1937), k jehož životu a dílu se Merežkovskij ještě vrátil ve stejnojmenné knize (1939), vypovídají o neutuchajícím vřelém vztahu Merežkovského k inspirativní italské kultuře. Je charakteristické, že právě do prostředí svobodomyšlně uvažujícího italského Mistra Merežkovskij umístil jednu z nejsilnějších novel zmíněného cyklu *Láska nad smrt silnější* (*Ljubov' sil'neje smerti*, 1896), v níž je dobové předsudky schopen překlenout jedině umělec. Jeho láska zachraňuje všemi odvrženou, domněle zesnulou dívku, již se v noci zázrakem podařilo uprchnout z rodinné hrobky. Téma lásky, smrti a osamění ostatně zaznívá již v rané lyrice Merežkovského, v mnohém tvůrčím způsobem navazující na smutnou lyru ruského Wolkra **S. Ja. Nadsona** (1862–1887), tuberkulosního básníka, tvořícího v traumatu neodvratného blízkého konce. Programovou orientaci na nové umělecké postupy vyjádřil Merežkovskij již názvem své druhé básnické sbírky *Symboly* (*Simvoly*, 1892). Pesimistickým laděním je kniha blízká spíše dekadenci, jež je u starších ruských symbolistů nedílnou součástí jejich básnické lyry. Citlivostí vjemu a schopností zachytit prchavé okamžiky je Merežkovskij blízký impresionismu. Grafickým strukturováním svých veršů básník navazuje na styl běžný v ruském i evropském baroku a předjímá tak budoucí lettrismus.

Převládající doménou tvorby Merežkovského se však stala próza, esejistika, kritika a drama. R. 1889 se oženil s básníkem **Zinaidou Gippiusovou** (1869 Bělev v Černigovské gubernii – 1945 Paříž), jež se stala jeho nerozlučnou partnerkou na celý život. Šíření ruské moderny měl napomoci i proslulý petrohradský literární salon manželů Merežkovských, navštěvovaný řadou předních literátů včetně Moskvana Valerie Brjusova, jež o něm podal zajímavé svědectví ve svých *Denících*.⁵ Publicistiku, eseje a kritiky manželé otiskovali v časopise *Severnyj vestnik* a ve vlastním periodiku *Novyj put'* (*Nová cesta*). Do osudu této intelektuální mladé dvojice zasáhla první ruská revoluce r. 1905, kdy se manželé stali politicky nepohodlní, a Říjnová revoluce, proti jejímž následkům marně bojovali po celý život. Důsledkem těchto politických událostí byla jejich dvojí pařížská emigrace. Z té druhé, zahájené ročním pobytem ve Varšavě, se již nikdy nevrátili. Ve svém boji proti sovětskému režimu dokonce marně doufali i v pomoc Mussoliniho. Literární salon si otevřeli rovněž v Paříži. I když se zde scházela ruská emigrace, bývalé slávy již toto druhé kulturní centrum nedosáhlo.⁶ Podobně tomu bylo i s porevoluční románovou a dokumentární tvorbou Merežkovského, v níž autor sahal stále dále do minulosti Evropy, Afriky a Blízkého Východu.⁷ Náboženské hledání manželů Merežkovských, oscilující mezi pravoslávím a katolicismem, se projevilo i jejich nebyvalým okouzlením moderní francouzskou svatořečenou pannou Terezou, jež posléze vykrytalizovalo v posledním románu Dmitrije Merežkovského *Malá Tereza* (*Maleňkaja Tereza*, 1940).⁸

Pozoruhodné byly i mnohé literární eseje Merežkovského, věnované řadě předních ruských spisovatelů – M. J. Lermontovi, Gogolovi, Tolstému a Dostojevskému, v nichž opět hledá odpověď na aktuální filozofické a mravní problémy své současnosti. Mnohé z nich byly přeloženy do češtiny, stejně jako jeho analýzy renesančního umění a radikální politické traktáty.⁹

Až do nedávné doby byla téměř neznámá dramata Dmitrije Merežkovského. Podle prozatím nejúplnějšího vydání jeho her (Tomsk 2000) napsal celkem patnáct dramatických textů včetně dvou filmových scénářů ze třicátých let. Za autorova života vyšlo v letech 1887–1918 sedm her. V rukopise se zachovaly nedokončené hry *Messalina* (1880–1881), *Sakuntala* (počátek 80. let) a hra bez názvu (polovina desátých let), dokončená hra *Mitridan a Natan* (zač. 80. let), komedie *Podzim* (*Oseň*, 1886) a strojopis dramatisace románu Merežkovského *Julian Apostata* (*Julian Ostupnik*, 1916–1920). Dramata Merežkovského lze rozdělit zhruba do tří skupin: mytologické či pohádkové féerie s hlubším symbolickým podtextem, zdůrazňovaným veršovanou formou, hry o inteligenci, korespondující s tematikou, vystupující do popředí vždy se změnou společenského klimatu, a historická dramata psaná s politickým záměrem a řešící složitě filozofické i psychologické problémy. Do první skupiny lze zařadit rané práce Merežkovského: dramatickou etudu *Mitridan a Natan* a fantaskní hru, jejíž původní název *Návrat k přírodě* (*Vozvraščenie k prirode*, 1887/10) je v tomském vydání zaměněn jménem hlavního hrdiny *Silvio*. Na rozdíl od ještě jinožsky nezralého *Mitridana*, řešícího v obnažené podobě problém závisti, vyléčené neobyčejnou dobrotou protihráče, klade si *Silvio*, otevřeně se hlásící ke Calderonově hře *Život je sen*, již složitější úkoly. I tato hra zřejmě vznikla v korespondenci s autorovým promyšlením problematiky poslání inteligence. V opozici k rousseauovské idealizaci přírodního života Merežkovskij naopak zdůrazňuje poslání vzdělání a etické výchovy, jež jediná může člověka zbavit jeho zvířecích pudů. Teprve poté, co *Silvio*, původně ponechaný svým pěstounem pouze kontaktu s přírodou, pozná sílu duchovního světa, je schopen pochopit také základní etické problémy. Konflikt otců a dětí, k němuž se Merežkovskij vždy znovu a znovu vrací, zde proto končí nakonec smírem. V duchu romantické etikety konečnou proměnu *Silvia*, neznajícího ani cit, ani víru, způsobí prosba mladé dívky, jež v něm vycítí zasutou schopnost milosrdenství.

S výjimkou konvenční komedie *Podzim* (*Oseň*, 1886), zpracovávající tehdy populární téma námluv na letním bytě, při nichž je potenciální ženich vyléčen z milostného okouzlení povrchní stárnoucí koketkou, milující vojenské pochody a mužnou sílu, jsou hry Merežkovského o současné inteligenci jakousi praktickou prověrkou autorových názorů, vyjádřených v jeho esejích.¹¹ Milosrdenství jako první stupeň k lásce, naznačený v *Silviu*, je obsažen i v první hře o inteligenci *Bouře pomínula* (*Groza prošla*, 1892). Mnohem výraznější a dramaticky působivější je kolektivně napsané drama *Makový květ* (*Makov cvet*, 1907, Č.

1912), vzniklé ze spolupráce se Zinaidou Gippiusovou a Dmitrijem Filosofovem. Jeho námětem je tehdy aktuální téma traumatu veterána rusko-japonské války, velmi blízké náladám účastníků válek ve Vietnamu či Afghánistánu. Hra končí společnou sebevraždou milenecké dvojice, jež není schopna stresovou situaci překonat. Umělci tak reagovali na epidemii sebevražd, která v té době v Rusku vypukla.¹² K podobné tematice se Merežkovskij vrátil v jedné ze svých nejlepších her *Radost přijde* (*Budet radost*, 1914). Kolize otců a synů je zde rozehrána na trojúhelníku syna, otce a jeho mladé druhé ženy, bývalé herečky. Jejich vztah odhalí otcova matka jeho první zesnulé ženy. Idealizován není ani mnich z nedalekého kláštera, který je v pozadí celé intriky, do níž babička a představitel církve vtáhnou mladšího bratra, který jim slepě věří. Starší Fjodor, písař o problému sebevraždy z existencialistického hlediska, kritizovaného pozitivisticky smýšlejícím otcem, nakonec vědomí viny vůči otci neunesl a zastřelil se. Na usedlosti zůstávají podobně jako ve *Strýčkovi Váňovi* jen dva opuštění lidé – otec a jeho mladá sekretářka Kát'a, jež za svou intelektuální nezávislost platí pocitem naprostého osamění a zbytečnosti. Merežkovskij tak předjímá jedny ze základních problémů, jež zachycuje umění 20. století – neschopnost komunikace, míjení a samotu. Závěrečná slova vyjadřující víru v příchod budoucí radosti vyznívají stejně nostalgicky jako analogické výroky ve *Třech sestřích* či zmíněném *Strýčku Váňovi*.

Smířlivější závěr dopřál Merežkovskij hře inspirované mládím Bakunina, korespondencí V. G. Bělinského a monografií o tomto velkém kritikovi. Právě z ní převzal částečně upravený název hry *Romantici* (*Romantiki*, 1914). Bakunin se stal prototypem postavy mladého bouřliváka, jenž svou výmluvností zasáhne do osudu svých sester bez ohledu na manželství a mateřství starší z nich. Konflikt mezi švagry nakonec zažehná mladá žena, která v závěrečné scéně dává opuštěnému muži najevo svou lásku. Důležitější než sama zápletka je však u Merežkovského vždy složitý systém výpovědi o životních postojích a smyslu veškerého konání.

Třetí skupina her Merežkovského byla inspirována osudem nějaké významné historické postavy, která v jeho podání nabývá nadčasové dimenze. Zvláště markantní je to v jeho nejlepším díle *Pavel I.* (1908; 1909, Č 1910), jež zaujímá mezi ostatními spisovatelovými historickými dramaty zvláštní místo. Pětaktová tragédie *Julian Apostata* (*Julian Odstupnik „Smert' bogov“*, 1916–20), jejíž strojopis se zachoval ve Státní divadelní knihovně v Petrohradě,¹³ a tragédie o pěti jednáních *Carevič Alexej* (*Carevič Aleksej*, 1918; 1920, Č 1921)¹⁴ byly totiž psány jako dramatizace původních románů, tvořících první a třetí díl trilogie *Kristus a Antikrist*.¹⁵ Filmový scénář *Boris Godunov* (20. – 30. léta), zpracovávající další významné období ruských dějin, Merežkovskij psal na zakázku jednoho z ředitelů filmového studia Auber-France v Paříži Josefa Nikolajeviče Jermolajeva.¹⁶ Podle přání objednavatelů byly ve scénáři citovány celé pasáže z veršovaného dramatu A. S. Puškina. Autoři použili i stylizovaných materiálů ze dvou částí trilogie A. K. Tolstého *Smrt Ivana Hrozného* a *Boris Godunov*. Jsou zde však i reminiscence na tragédii A. S. Suvorina *Car' Dimitrij Samozvanec i carevna Ksenija* (1904).¹⁷ Podobně vznikl i scénář k filmu *Dante*, na němž Merežkovskij pracoval v polovině 30. let za svého pobytu v Itálii. Text byl přeložen do italštiny, němčiny, francouzštiny a angličtiny, začátek války však jeho zfilmování znemožnil.¹⁸ Neobyčejně sugestivně napsané dílo tvoří podrobný záznam životních osudů velkého básníka, které Merežkovskij využil i v monografii o Dantovi.¹⁹ Ve scénáři jsou citovány celé pasáže z *Božské komedie*, tvořící jakési pendant k podobným citacím z Puškinovy tragédie *Boris Godunov* ve scénáři výše zmíněném. Všem dramatickým dílům předcházelo podrobné studium historických materiálů, podobně jak tomu bylo ostatně u všech prací Merežkovského, budovaných na přísně vědecké akribii. Tento rys pozitivistické důkladnosti byl ostatně charakteristický i pro další představitele ruského symbolismu (zvláště pro Vjačeslava Ivanova a Andreje Bělého).

Na rozdíl od většiny výše zmiňovaných děl drama *Pavel I.* (1907; 1908, Č 1910) vznikalo zcela samostatně jako první díl trilogie *Království netvora* (*Carstvo zverja*), jehož další dvě části tvoří historické romány *Alexandr I.* (*Aleksandr I*, 1913, Č. 1927) a *14. prosince* (*14 dekabrja*, 1918, Č 1923). Autor na napsání podobné hry pomyslel již od r. 1903, události revolučního roku 1905 a následná emigrace však tento záměr odsunuly až do r. 1907, kdy se v tisku objevila řada vzpomínek a zápisků účastníků spiknutí r. 1801.²⁰ Znalost autentických materiálů je na dramatu patrná. Před čtenářem či divákem vyvstává tragická postava **Pavla I.** v celé složitosti a rozporuplnosti nemilovaného syna, jenž za života své matky **Kateřiny II.** žil v neustálém strachu z násilné smrti, která potkala jeho otce **Petra III.**, jemuž se i fyzicky velmi podobal. To proto se u něho vyvinula až patologická podezřívavost a nedůvěra k rodině i širokému okolí. Pavlův obdiv k pruskému vojenskému drilu a nekompromisní požadování absolutně přesného dodržování všech detailů uniformy a napudrované paruky s lokny stanovené délky, je patrné hned v prvních scénách dramatu. Již v úvodu se nám představuje náladový panovník, který si svou nechuť, vyvolanou nedorozuměním s milenkou, vylívá na svém pluku i jeho velitelích. V dramatu je mistrně zachycena dvojí Pavlova tvář – nemilosrdného tyрана, deptajícího své okolí včetně ženy a celé rodiny – zranitelného člověka, trpícího nespavostí a tíživými sny, i něžného milence, jenž je v přítomnosti milované ženy a člověka, jemuž uvěřil, bezmocný jako dítě. Autorovi se tuto dvojdomost hlavního hrdiny podařilo zachytit i proměnou stylu. Řádící bestie, vynášející smrtelný rozsudek k ponižující exekuci nad člověkem, který ve službách ruské armády prožil celý život, se v okamžiku milostného rozněžnění mění v sentimentálního snílka, pronášejícího věty jako vystřížen z dívčího památníku. Autor mu však přisoudil ještě jednu úlohu – stylizaci do role nezbedného chlapce, který si rád dělá dobrý den z účastníků vážného ceremoniálu a jenž ve své šaškovské podobě zachází až do polohy černého humoru, při němž jeho účastníkům tuhne krev. Je to však i člověk, který se za své výstřelky dovede omluvit a který v skrytu duše věří v lásku a oddanost svých vojáků, již si získal štědrostí ve chvílích duševní pohody. Jeho víra v božské poslání samovlády vyplývá jednak ze skutečnosti, že v Rusku byl car i nejvyšším představitelem církve, jednak z vědomí obrovské rozlohy vlastní říše. Vždyť velikost byla podle estetiky i filozofie 18. století včetně Kanta pokládána za příznak vznešenosti hodné úcty. I to je jeden z důvodů, proč se snaží zemi neustále rozšířit. Ve své diplomacii sází na kartu císaře Napoleona, který mu nepochybně imponuje svými vojenskými úspěchy. V duchu ruské expanzivní politiky, po staletí směřující systematicky na východ, zahajuje zcela nepřipravené vojenské tažení do Indie, které by muselo nutně skončit podobným fiaskem jako rusko-japonská válka (1904–1905) nebo sovětské tažení do Iránu (1920).

Pavlův protihráč a podle Merežkovského ideový účastník spiknutí Alexandr I., jemuž bylo v době líčených událostí čtyřiaadvacet, byl ve svém mládí podoben více té citlivé stránce svého otce. Proměny jeho charakteru jsou zachyceny spíše v následujícím románu. V dramatu jde jen o letmý náznak nevyrovnanosti jeho charakteru v okamžiku exaltované reakce na Pahlenova slova, kdy Alexandrova gestikulace velmi připomíná zuřícího Pavla I. ve chvílích rozčilení. V okamžicích deprese se i on mění v malého bezmocného chlapce. Silnější osobností je v dramatu jeho žena Alžběta, jež se dovede postavit i Pavlu I. a získá si tím jeho respekt. Carevna Marie Fjodorovna, jejíž charakter je v dramatu vyjadřován poněkud stereotypním spínáním

rukou, vyrůstá v závěru, kdy je svědkem následků vraždy svého muže, v postavu tragické ženy a matky, vinící syna z touhy po moci a otcovy smrti.

Hlava spiknutí a jeho hlavní organizátor hrabě Pahlen je líčen jako zkušený politik, demokrat a vlastenec, který celou záležitost chápe jako službu vlasti. Nesourodost účastníků spiknutí, z nichž jenom nemnozí skutečně touží po omezení samovlády, je výstižně vyličená ve scéně pitky, konané v předvečer akce. Podobně probíhá i carova likvidace. Stačí zlověstné zakrákání havranů, kteří v dramatu plní obvyklou funkci romantické anticipace, aby se polovina ozbrojenců rozprchla. Nerozlučnou součástí strachu je neúměrné násilí, které se projevilo ve scéně vraždy, kdy dav zohavoval již mrtvého cara. Krédo celé akce lapidárně vyjadřují muži z lidu – pro obyčejného člověka se palácovou revolucí nic nezmění.

Účinnost historické situace je stupňována strukturou klasické pětiaktové tragédie, v níž se pravidelně střídají kontrastní scény plné dramatismu s klidovou situací. Tak je tomu při líčení intimního života Alexandra a jeho ženy ve druhém dějství, či Pavla I. s milovanou Annou, vyplňující téměř celý druhý obraz čtvrtého jednání. Za idylou vždy nemilosrdně následuje strážlivá realita. Do Alexandrova pokoje vchází neohlášen Pavel I. a scéna vrcholí jeho pokusem o fyzické napadení syna. Scéna u krbu v Annině pokoji předchází noci hrůzy, v níž je Pavel zabit jako obtížný hmyz. Konflikt otců a synů zde dostává druhou dimenzi, hodnou historie vražd, provázející obvykle nejvyšší státní moc. Lidské podoby však vztah obou protagonistů nabývá ve chvílích, kdy se vnímají jen ve své rodinné, nikoli státnické poloze. Tam potom převládá zcela nefalšovaný cit, který vede Alexandra k touze po sebeobětování. Svědčí o tom i poslední slovo, které pronáší umírající Pavel. Není to jméno Anny, které nedlouho před tím sliboval, že zemře se vzpomínkou na ni, ale právě syna Alexandra. Merežkovskij tak zůstává věrný své koncepci vražd v carské rodině, vyjádřené jak v románě *Petr a Alexej*, tak ve hře *Carevič Alexej*. Hrdinové Merežkovského rozhodují podobně jako v klasicistické tragédii vždy ve prospěch povinnosti, nikoli vlastního citu. Zabíjejí v zájmu své země.

Dramatický průběh událostí, líčených v *Pavlu I.*, se však dotkl i osudu samé tragédie a jejího tvůrce. Hra byla sice po svém napsání otištěna r. 1908 v nakladatelství M. V. Pirožkova, vydání však bylo vzápětí zkonfiskováno. Merežkovskij, který v té době žil ve Francii, doufal ve francouzské vydání a inscenaci, jež v Rusku nebyla z cenzurních důvodů možná. Nic z toho však realizováno nebylo. Po návratu do Ruska r. 1912 byl spisovatel předvolán k soudnímu řízení, podařilo se mu však obhájit na základě skutečnosti, že v dramatu není nic, co by bylo v rozporu s již tištěnými materiály. Kniha byla vrácena do oběhu, inscenace však byla možná až po carově abdikaci za únorové revoluce r. 1917. V tomto kontextu pak tím větší hodnotu mají aktivity zahraniční – např. pohotový překlad do češtiny, který zásluhou známého překladatele Stanislava Minaříka vyšel již r. 1910. K uvažované inscenaci na scéně Národního divadla v Praze však v té době nedošlo.²¹ Uvedení na berlínské scéně zakázala cenzura „z politických důvodů“.²² Zato byla hra s velkým úspěchem uvedena o rok později v Krakově.²³ Po první ruské inscenaci 27. září 1917 na scéně Moskevského dramatického divadla následovala řada zahraničních prezentací. Na českém území hru jako první uvedlo Městské divadlo v Plzni r. 1919 v novém překladu R. Kautského. Pavla I. hrál Josef Fišer, Hraběte Pahlenu Emanuel Rabas. Jejich fotografii otiskl r. 1920 Světozor (č. 14). Mimořádnou událostí se však stala premiéra na scéně Národního divadla v Praze, jež se konala 23. února 1920 v režii Jaroslava Hurta a výpravě J. M. Gottlieba. Hlavní roli zvládl bravurně Eduard Vojan, postavu Alexandra Dejl starší, Alexandrova bratra Konstantina Steimar, Pahlenu Želenský, carevnu vynikající Růžena Nasková, Alžbětu Konbauerová. Na hodnocení těchto postav, drobných rolí mužů z lidu i na celkovém úspěchu inscenace se shodly všechny obsáhlé analýzy, které se objevily na stránkách denního tisku²⁴ a později i v literárních časopisech. Kritiky psaly s jemnými odstíny o vysoké úrovni samotného dramatu, v němž spatřovaly paralelu ke spisovatelovým historickým románům. Hodnotily spíše hloubku psychologického záběru a sílu básnického slova než dramatickou dynamičnost. Marii Majerové ve večerním vydání Práva lidu vadila jak určitá popisnost, tak malé režijní tempo představení. Vyzvedala politicky prorocká slova Mordvinova ve spiklenecké scéně, jež jí vyznívala v dobovém kontextu tehdejší situace v Rusku prorocky.²⁵ Týž deník se ostatně k hodnocení hry i její inscenace vrátil ještě následujícího dne obsírnou analýzou psychologie cara i jeho okolí, již podle kritikova názoru Merežkovskij vyjádřil mistrně.²⁶ Snad nejzasvěceněji psal o inscenaci Otokar Fischer, který ji zařadil do kontextu někdejšího pražského hostování Moskevského uměleckého divadla s historickou hrou Alexeje Konstantinoviče Tolstého *Car Fjodor Joannovič*, kterou interpretoval jako předeheru k chápání panovnického úkolu jako kletby.²⁷ Fischer nepokládal za tragickou skutečnost, že car hyne násilím, které sám rozpoutal. Spatřuje ji v tom, že tragédie vrcholí počátkem nových tragických událostí, jimž není konce. „Proto působí závěr této hry tak mohutně, tak bezútěšně: protože zde – jako zpod Ostrovského *Bouře* a jako z hudby *Borise Godunova* – slyšíte, jak pláče Rusko.“²⁸ O dva dny později se Fischer vrátil k premiéře v Národním divadle ještě jednou, a sice komentářem ke sporu mezi Městským divadlem na Královských Vinohradech a Národním divadlem o prvenství v uvedení *Smrti Pavla I.* Smlouva byla totiž nejdříve uzavřena na Vinohradech, které obvinily Národní divadlo, že jim již připravenou hru ukradlo. To se bránilo skutečností, že drama chtěli uvést již r. 1910. Na Vinohradech však suše konstatovali, že vedení Národního divadla po celou dobu války hru nikdy nepředložilo cenzuře a smlouvu o jejím uvedení uzavřelo až v době, kdy již byla na Vinohradech stanovena premiéra. Časopis Jevišťe bezprostředně poté otiskl vtipný epigram Jiřího Hausmanna *Na Smrt Pavla I.*:

Těžko sluchu věřit, ale pravda je to přec.
Na Národním vypravili jednou dobrou věc.
– Jak se t o h l e mohlo stát?!
Inu! Je to z Vinohrad!²⁹

Epigram tak reaguje na situaci na první české scéně, již komentovali někteří citovaní kritici, kteří právě v uvedení tragédie Merežkovského spatřovali obrat v stereotypní inscenační praxi Národního divadla. I takovou roli tedy sehrála na počátku 20. let tato inscenace.

V tomto kontextu je zřejmé, co bylo příčinou tak rychlého vinohradského nastudování další historické hry D. S. Merežkovského *Carevič Alexej*. Petr Kříčka drama přeložil bezprostředně po jeho otištění v Rusku r. 1920. Premiéra v Městském divadle na Vinohradech se konala 3. února 1921 ve vynikající režii Václava Vydry a ve výpravě Josefa Weniga. Vinohradskou inscenaci hojně komentoval tisk: 5. února o ní psaly Lidové noviny,³⁰ v Národních listech o ní téhož dne referoval Karel Čapek (pod šifrou K. Č.), Rudé právo přineslo 6. února článek Arnošta Dvořáka, 11. února otiskl článek v Právu lidu Emil Vachek (pod

šifrou E. V.), v časopise *Divadlo* o hře referoval Hanuš Jelínek (sv. 48, č. 194), v časopise *Jeviště* (sv. 2, č. 200) Sergej Makovskij. I tato inscenace tedy vzbudila zaslouženou pozornost. Merežkovskij dramatisoval svůj román v letech 1918–1919. I když vycházel z historického obrazu, vytvořeného na začátku 20. století, 31 bylo dílo chápáno jako politicky aktuální. Svědčí o tom několik ruských inscenací hry v letech 1919–1924, i její filmová adaptace z r. 1922, která se úspěšně hrála také v zahraničí.³² Podobně jako v *Pavlu I.* zaznívají i zde projevy odporu proti násilí a politické tyranii. Na rozdíl od předchozí hry, kde je pronáší nositel demokratizačních snah hrabě Pahlen, zde jsou vkládány do úst careviče Alexeje, kritizujícího otce za jeho despotismus a vládu knutou. Napjatý konflikt mezi otcem a synem vyvrcholí jeho útekem do Itálie, kde je vypátrán carovými špehy, přinucen k návratu a přes carův příslib beztrestnosti posléze popraven. Významnou roli v jeho souhlasu k návratu do Ruska sehrává Alexejeva milenkyně, pocházející podobně jako milovaná žena Petra I. **Kateřina I.** z neurozeného rodu. Zachrání se tím, že vypovídá v carevičův neprospěch. Teprve na základě jejího svědectví může být prokázána carevičova zrada. Alexej ji přesto nepřestává milovat, její mučení by nedopustil ani za cenu vlastního života. Rozporuplný je však i vztah Petra I. k synovi, kterého má rád přes jeho odpor k vlastnímu systému vlády a zjevnou sympatii ke kléru, který byl k Petrovi velmi nepřátelský. Svoje rozhodnutí dát syna popravit nakonec vnímá jako vynucenou daň Rusku. Tuto složitou situaci v závěru dramatu chápe sebeobětavě i jeho syn,³³ který měl za sebou podobné zážitky dítěte v ústraní, věčně nejistého vlastním životem jako jeho potomek Pavel I. I v tomto díle je tedy vláda chápána jako těžká služba zemi.

Jako první se však neobjevily na českých scénách tyto historické hry, ale drama *Makový květ*, jež Merežkovskij psal ve spolupráci se svou ženou Zinaidou Gippiusovou a rodinným přítelem D. S. Filosofovem. Autoři v něm odsoudili ruskou expanzivní politiku, jež v letech 1904–1905 způsobila debakl rusko-japonské války. Drama bylo úspěšně inscenováno v překladu Žofie Pohorecké (1912) 14. května r. 1913 v pražském intimním divadle na Smíchově a v březnu r. 1920 v Dělnické akademii.³⁴

S dramatem *Pavel I.* hostovalo v Praze na scéně Švandova divadla 10. 11. 1922 ještě Ruské komorní divadlo.³⁵ V polovině dvacátých let byl v Národním divadle v Bratislavě uveden *Carevič Alexej*.³⁶ Podobně jako v Sovětském svazu však zájem o hry Merežkovského postupně ustupoval do pozadí i v Československu. Zatím co v Rusku je od dob přestavby patrný nástup nové vlny zájmů čtenářů i diváků, u nás zůstává jeho dílo k naší škodě prozatím téměř nepovšimnuto. U autora, jehož tvorbu provázelo po celý život úporné hledání smyslu historie a jejím průzorem i toho nejaktuálnějšího dění, je to určitě škoda.

Poznámky:

- ¹ *Dramatika ruského symbolismu*. I. Hry v originále. Konstantin Balmont, Valerij Brjusov. Brno, MU 2001. *Dramatika ruského symbolismu*. II. vznikla za částečné podpory GA AV, reg. č. IAA916421 a s laskavým finančním příspěvkem sponzora, jenž si nepřeje být jmenován.
- ² Dmitrij Merežkovskij, *Dramaturgija*. Tomsk, Vodolej 2000.
- ³ *Christos i Antichrist (I Otvěřennyj: Smert' bogov – Julian Odstupnik; II Voskesšije bogi: Leonardo da Vinci; III Antichrist: Petr i Aleksej)*
- ⁴ Danuše Kšicová, *Ital'janskoe Vozroždenije v tvorčestve D. S. Merežkovskogo*. Litteraria Humanitas 5, Brno, MU 1998, 110–121.
- ⁵ V. Brjusov, *Dnevniky (1891–1910)*. Moskva, Izd. Sabašnikova 1927.
- ⁶ Srov. Z. N. Gippius, Dmitrij Merežkovskij. *Vospominanija*. Moskva, Moskovskij rabočij 1990. První vydání, Paříž 1951. In: D. S. Merežkovskij, *14 dekabrja*, detto.
- ⁷ Srov. např.: *Zrození bohů. Tutanchamon na Krétě*, 1924, Č 1925; *Tajemství tří. Egypt a Babylon*, 1925; *Napoleon*, 1929; *Tajemství Západu. Atlantida-Evropa*, 1930, Č 1933; *Ježiš neznámý*, 1932 aj. díla, zařazená spolu s citovanými pracemi v rámci *Spisů D. S. Merežkovského*, 1–27, 1921–1937.
- ⁸ Vydala a komentující stať napsala americká badatelka Temira Pachmuss (1984).
- ⁹ Srov. např.: *Věčnyje sputniki*, 1897; *Tolstoj i Dostojevskij*, 1901–02; *Gogol' i čert*, 1906; *M. Ju. Lermontov – poet sverchčelovečestva*, 1909. Č: *Život a dílo L. Tolstého a Dostojevského*, 1920; *Tolstoj a Dostojevskij. Život, tvorba, náboženství*, 1929. *Duše Dostojevského, proroka ruské revoluce*, 1923; *Ne mir, ale meč. Lermontov, Gogol*, 1928. *Leonardo a Mona Liza*, 1911; *Luza na postupu*, 1912; *Od války k revoluci*, 1919; *Bolševictví, Evropa a Rusko*, 1921. *Přicházející chám*, 1928; *Nemocné Rusko*, 1928 aj.
- ¹⁰ Srov. D. S. Merežkovskij, *Polnoje sobranije sočinenij*, t. 23. Moskva. Biblioteka Russkogo Slova. Dvuchnedel'nyj žurnal, 1914, 201–272.
- ¹¹ Srov. např. D. S. Merežkovskij, *Intelligencija i narod*. Reč' 1908, č. 279, 16. listopadu, s. 2. O tom viz: Je. A. Andruščenko, „*Beznadežnyj plač' o Boge...*“ In: D. S. Merežkovskij, *Dramaturgija*. Tomsk 2000, 5–63.
- ¹² Srov. Irina Paperno, *Samoubijstvo kak kul'turnyj institut*. Moskva, Novoje literaturnoje obozrenije 1999, 143 n.
- ¹³ Poprvé hru otiskl Je. A. Andruščenko v knize *Merežkovskij neizvestnyj*. Charkov, Krok 1997.
- ¹⁴ Hra byla poprvé otištěna ve Státním nakladatelství v Petrohradě r. 1920.
- ¹⁵ První díl trilogie *Julian Odstupnik* vznikl r. 1896, třetí díl *Petr i Aleksej* r. 1905.
- ¹⁶ Na filmu se měl podílet syn vynikajícího basisty F. F. Šaljapin a výtvarník Korovin. Spolu s Merežkovským scénář psala i Z. Gippiusová. Práce byla dokončena koncem 30. let, k jejím zfilmování však již nedošlo. Srov. Merežkovskij D. S., *Dante*. Gippius Z. N., Merežkovskij D. S., *Boris Godunov. Kinoscenarij*. Sostavlenije, vstup. staťja i příměčanija T. Pachmuss. N'ju -Jork 1991. Viz poznámky k tomskému vydání *Dramat* D. S. Merežkovského, s. 749–756.
- ¹⁷ T. Pachmus ve svém vydání použila i zápisků dlouholetého tajemníka a přítele manželů Merežkovských V. A. Zlobina, podrobně komentujícího proces vzniku tohoto díla. Srov. Temira Pachmus, *D. S. Mereshkovski in Exile. The Master of the Genre Biographic Romanciee*. New York, Bern, Frankfurt, Peter Lang 1990. V. Zlobin, *Tjaželaja duša*. Washington, Izd. Russkoje knižnoje delo 1970.
- ¹⁸ Film měl původně vzniknout v koprodukcí amerického studia *Paramount* a francouzské *Association des Auteurs de Films*.
- ¹⁹ Dimitri Mereshkowski, *Dante*. Zürich, Sperber-Verlag 1939.
- ²⁰ Je. A. Andruščenko uvádí v citovaném poznámkovém aparátu k tomskému vydání (s. 680) jednak starší *Zapiski S. Porošina*, SPb. 1881, jednak několik prací z r. 1907: *Imperator Pavel Pervyj po Šil'deru v vospominanijach sovremennikov*; Je. S. Šumigorskij, *Imperator Pavel I*; sborník *Careubijstvo 11 marta 1801. (Zapiski učastnikov i sovremennikov)*, kde byly otištěny vzpomínky bezprostředních účastníků spiknutí N. A. Sablukova, hraběte Benigsena, hraběte Langerona, Fonvizina, kněžny Livenovové, knižete Čartoryjského, barona Gejkinga a A. Kocebu, jež Merežkovskij ve svém dramatu použil.
- ²¹ Srov. komentář Národních listů k dále zmíněnému sporu mezi Městským divadlem Královských Vinohradů s Národním divadlem o prvenství v uvedení *Pavla I.* Národní listy 27. 2. 1920, s. 3.

- 22 Srov. zprávu v Národních listech z 29. května 1910, s. 3.
- 23 N. Popov, *Pavel D. Merežkovskogo na krakovskoj scene*. Teatr i iskusstvo 1911, č. 1, s. 17. Srov. poznámky k tomskému vydání, 682.
- 24 Srov. např. dva referáty K. Z. Klímy, psané pod pseudonymem Kazetka pro Národní listy- č. 99, s. 9, č. 101, s. 9. Dva referáty o hře otištěné pod šiframi K a K-ček v Tribuně 24. a 25. února 1920 aj.
- 25 M. M.: *Smrt Pavla I*. Právo lidu 24. 2. 1920, odd. Beseda.
- 26 -tr- *Smrt Pavla I*. Právo lidu 25. 2. 1920, odd. Beseda.
- 27 Psychoanalytická hra Alexeje Konstantinoviče Tolstého *Car Fjodor Joannovič* v podání MCHATu zaujala publikum na všech zastávkách za pamětihodného evropského turné moskevského divadla na jaře r. 1906. V Praze, kam Mchatovci přijeli na pozvání Jaroslava Kvapila, uvedli tuto tragédii na scéně Národního divadla dvakrát – v pátek 7. 4. a v neděli 9. 4. V sobotu 8. 4. hráli *Strýčka Váňu* a na závěr svého krátkého, avšak událostmi nabitého programu, uvedli v pondělí 10. 4. s velkým ohlasem Gorkého hru *Na dně*. K. S. Stanislavskij líčí ve svém *Deniku* obrovské nadšení hostitelů i publika, jež jejich pobyt v Praze provázelo. Nezamlčuje však ani technické problémy, s nimiž se zde museli potýkat – stísněné prostory za kulisami, málo zrcadel, slabé osvětlení i určité organizační nedostatky jinak milého perzonálu. Sr. K. S. Stanislavskij, *Sobranije sočinenij*. T. 5. *Dnevnik. Zapisnyje knižki*. Moskva, Iskusstvo 1994, 270–279.
- 28 Ot. F. (Otokar Fischer): D. S. Merežkovského pětiaktové drama *Smrt cara Pavla I*. Národní listy 25. 2. 1920.
-
- 29 Jevišťe I. 1920, s. 110.
- 30 Kazetka (pseud. K. Z. Klímy), Lidové noviny, 5. 2. 1921, č. 62, s. 9
- 31 Román vznikl v letech 1902–04.
- 32 Srov. poznámky k dramatu v tomském vydání, s. 733–736. Film ani dokumentace o něm se však bohužel nezachovaly.
- 33 Scénu smíření Merežkovskij vytvořil podle oficiální carské verze, určené pro zahraniční diplomacii, kde se rovněž tvrdilo, že carevič zemřel na infarkt. Ve hře není způsob popravy specifikován. Ve skutečnosti byl Alexej udušen polštářem. Srov. Milan Švankmajer a kol. *Dějiny Ruska, kap. Smrt careviče Alexeje*. Praha, Nakl. Lidové noviny 1995, 126–130.
- 34 Ot. F. (O. Fischer), Z divadelní kroniky. Národní listy 9. 3. 1920, režie Jaroslav Hurt.
- 35 Č (Vincenc Červinka) *Smrt Pavla I*. Národní listy 12. 11. 1922. -nk- *Russische Kamerspiele*. Prager Presse, 12. 11. 1922, odd. Theater und Musik.
- 36 Srov. čas. Komedia 1925, č. 129.

PAVEL I.

Dmitrij Sergejevič Merežkovskij

OSOBY

Pavel I. – car

Alexandr I. – Pavlův syn, následník

Konstantin – Pavlův syn, velkokníže

Marie Fjodorovna – carevna

Alžběta – Alexandrova žena

Hrabě Pahlen – vojenský gubernátor Petrohradu

Velitelé pluků a další vojenské hodnosti

Spiklenci z řad dvořanů

Odehrává se v Petrohradě od 9. do 12. března 1801.

PRVNÍ JEDNÁNÍ

První obraz

Vojenská přehlídka. Náměstí před Michajlovským palácem. V pozadí je palác a Letní sad. Vpravo jsou stromy, strážní budka a třibarevná červeno-černě a bíle pruhované závory. Vlevo je krytý vchod správní budovy vojenských přehlídek se schodištěm, sloupovím a prosklenými dveřmi. Brzké zimní ráno. Šedivé nebe. Sníh. V dálce je slyšet bubnování a troubení.

Pavel

Alexandr

Konstantin

Pahlen, hrabě, vojenský gubernátor Petrohradu

Depreradovič, generál, velitel Semjonovského pluku

Talyzin, generál, velitel Preobraženského pluku

Jašvyl, kníže, gardový kapitán dělostřeleckého praporu

Mamajev, generál

Tutolmin, plukovník

Šikovatel

Vojáci

Alexandr a Konstantin stojí před vchodem a ohřívají se u přenosného topidla.

Konstantin: Zvíře byl včera a zvíře bude i dnes.

Alexandr: Včera tři zbičovali.

Konstantin: Jedny zbičovali, další zmlátili lískovkami. Ale co, stejně půjdeme všichni k čertu.

Alexandr: To je ale zima, brrr! Vůbec si nemůžu zahřát ruce. Generálu Kutuzovovi oněhdy tak omrzlo ucho, že mu je museli dlouho natírat špekem, aby přišlo k sobě.

Konstantin: A Němci Kanabichovi přimrzly semišové kalhoty. Má jen jedny. Sám si je ráno čistí vodou, nestačily pořádně vyschnout a na mrazu přimrzly tak, že mu je skoro strhli i s kůží. Sluha je stahuje a Němec řve. Ale patří mu to, darebákovi. Je na lidi jako pes; jednomu vojákovi vytrhl vousy i s masem, druhého kousl do nosu. Ale, čert to vzal...

Alexandr: Vrány se v Letním sadu nějak rozkrákaly! Určitě bude obleva. Když začne foukat od jihu a taje, tatínek se zlobí.

Konstantin: Tentokrát to není kvůli větru, ale kvůli kněžně Gagarinové. Včera se pohádali.

Alexandr: Mám od ní dopis pro otce.

Konstantin: To je dobře, že máš ten dopis. Když se bude rozčilovat, tak mu jej dej. Mateřské znaménko je teď naše jediná záchrana.

Alexandr: Jaké mateřské znaménko?

Konstantin: Kněžna je má na pravé tváři. Napřed jsem si myslel, že je má nalepené; ale ne, je to opravdové znaménko, a moc pěkné...

Alexandr: Ticho, už jde.

Konstantin: Schováme se. Třeba si nás nevšimne.

Alexandr (*křížuje se*): Pane, smiluj se! Pane, smiluj se!

Vojáci pochodují. Vchází Pavel, mává si do taktu španělkou.

Pavel: Raz-dva , raz-dva, levá-pravá, levá-pravá, raz-dva! (*Zastavuje se.*) Pó-hov!

Z řady do řady je slyšet opakování rozkazu. Pó-hov! Pó-hov!

Pavel: Zastavit stát, vyrovnat!

Vojáci se zastavují a vyrovnávají řady.

Pavel: Utvořit šik, řadit se po četách! Čelem vzad! Vpravo pochodem – vchod!

Vojáci pochodují opačným směrem. Bubnování.

Pavel (*mává španělkou*):

Raz – dva, raz – dva, levá – pravá, levá – pravá, raz dva! Nohy rovně, špičky ven! Vyrovnat řady! Vyrovnat řady! Nohy rovně, špičky ven! Raz – dva, raz – dva, levá – pravá, levá – pravá, raz – dva!

Pavel odchází.

Konstantin: Podívej se, Sášo – dvanáct šiků a jak se vyrovnávají. Sám pruský král by jim mohl závidět! Hrome, úplně jako u nás v Gatčině! A stejně bude zle...

Alexandr: Proč myslíš?

Konstantin: Copak sis nevšiml, jak mu to škube koutkem úst? Jak mu to tím koutkem škubne, tak je vždycky zle... Nedávno jsem viděl v klášteře bláznivého – mniši o něm říkají, že je posedlý ďáblem; měl zrovna takový tik; jakmile pozvedli pohár, padl na zem a začal se zmítat...

Alexandr: Co to říkáš, Kost'ó? Copak tatínek ... ?

Konstantin: Tsss... Už jde.

Vchází Pavel, obklopený suitou, sestávající z velitele Preobraženského pluku Talyzina, velitele Semjonovského pluku Depreradoviče, plukovníka dělostřelectva knížete Jašvila, vojenského gubernátora Petrohradu hraběte Pahlenu aj. Vojáci se řadí do šiku.

Pavel: Velitel Preobraženského pluku ke mně!

Talyzin přichází k Pavlovi.

Pavel: Dozvěděl jsem se, pane, že páni důstojníci z vašeho pluku všude rozhlašují, že se mně nemohou ničím zavděčit. Proto jim laskavě oznamte, že nejlepší způsob, jak s tím skoncovat je, aby nás prostě opustili. Mohou pak sloužit stejně mizerně, což já jim trpět nebudu. Kdo nechce sloužit, ať jde pryč, nikdo ho držet nebude.

Talyzin: Vaše Veličenstvo...

Pavel: Mlčte! Když mluvím, pane, tak laskavě poslouchajte a nepředvádějte se. – S údivem pozoruji, že se v ceremoniálu ještě přidržujete starých obřadů, které se již více než čtyři roky snažím vykořenit. Dovedete být obratný jenom v předpokoji a při tanci – po parketě se vytáčet, to by vám šlo.

Talyzin: Veličenstvo.

Pavel: Mlčte! Ty potěmkinovské manýry z vás, pane, dostanu! Už to zašlo opravdu moc daleko!

Pavel s Depreradovičem, knížetem Jašvilem a další suitou kromě Talyzina a hraběte Pahlenu odcházejí.

Pahlen: Za co vám, generále, tak vynadal?

Talyzin: Jeden voják si spletl nohu a druhému se rozepnul knoflík.

Pahlen: Kvůli knoflíku, no nazdar – a výlet na Sibiř je tu, dáme si sklenku lafitu!

Talyzin: To není služba, ale galeje. Jdu do výslužby, a hotovo!

Pahlen: Je to těžké, to je fakt. Ale s tou penzí přece jen počkejte, Vaše Blahorodí! Lidi, jako jste vy, teď moc potřebujeme. (*Šeptem*) Takový bláznec už nemůže dlouho vydržet...

Depreradovič vbíhá celý udýchaný.

Depreradovič: Hrůza! Hrůza!

Pahlen: Co se stalo?

Depreradovič: V devátém šiku čert nakukal poručíkovi, aby místo povelu „vpravo vbok zavelel vlevo vbok“. A pak už to jelo. Vojáci ztratili krok, byli šílení strachem a nevnímali rozkazy. Velitelé pobíhali jako smyslů zbavení. A car jen křičí: „Na Sibiř s vámi!“

Pahlen: Pamatujete pánové, jak v minulém roce dal car rozkaz Izmaj-lovskému pluku: „Vpravo čelem vzad, pochodem vchod na Sibiř!“ Celý pluk se vydal směrem k Moskevské bráně a pokračoval dál po hlavní silnici; zastavil se až u Novgorodu! A teď je to podobné – výlet na Sibiř je tu, dáme si sklenku Lafitu!

Depreradovič: Jsme ztraceni, všichni jsme ztraceni!

Vojáci pochodují. Vchází Pavel.

Pavel: Pó- hov!

Vojáci se zastavují.

Konstantin (*šeptá Alexandrovi*):

Podívej se, už mu na čele vystupuje žilka! Tak teď se drž!

Alexandr (*křičuje se*): Panebože! Panebože!

Pavel: Šikovatel v páté řadě nemá cop podle míry! Vystoupit z šiku!

Privádějí šikovatele k Pavlovi.

Pavel: Co to máš na zátylku, hlupáku!

Šikovatel (*zajíká se*):

Cop, Vaše Veličenstvo.

Pavel: Lžeš! Myši ocásek. Míru!

Podávají má hůlku na měření copu. Měří.

Pavel: Místo devíti palců sedm. Lokny jsou výš než je prostředek ucha! Pudr se sesypal, plst trčí. Jak sis mohl s takovým účesem dovolit přijít k šiku, strašáku jeden!

Šikovatel (*zajíká se*): Ka – kadeřník...

Pavel: Já ti dám kadeřníka, čubko jedna! Lokny pryč! Cop sdělat! Všechno pryč!

Strhává s šikovatele paruku a dupe po ní nohama.

Pavel: Fuj! Fuj! Fuj! Nemilosrdně zbít. Dvě stě, tři sta, čtyři sta ran holí! Generál Mamajev ke mně!

Vchází Mamajev.

Pavel: Račte pane dohlédnout na exekuci. Teď ihned bezodkladu. Podáte hlášení.

Odchází. Šikovatele vedou do jízďárny.

Šikovatel (*padá na kolena před Alexandrem*):

Vaše Výsosti, třicet let jsem prožil ve válečných taženích! Sloužil jsem u Jeho Jasnosti knížete Suvorova. Při dobývání Izmaila jsem byl raněn... A teď mě budou mlátit jako psa holemi! To kdyby mně už raději zastřelili!... Otče náš, smilujte se!...

Alexandr (*zakrývá si tvář rukama*):

Panebože! Panebože!

Mamajev (*strká nohou do šikovatele*):

Hybaj, mizero, hybaj! (*Vojákům.*) No tak, hoši, hněte sebou!

Vojáci táhnou šikovatele do dveří jízďárny, kam vchází i Mamajev.

Alexandr: Vždyť on ho umlátí k smrti, nemyslíš Kost'o?

Konstantin: Umlátí ho, zvíře jedno. Vlastního otce by neušetřil, jen aby měl zásluhy. Kdepak by, chudák starý, vydržel čtyři sta ran holí! Ubožák... Ale, co – stejně všichni půjdeme k čertu!... Ale ty bys mu měl co nejdřív předat dopis od kněžny Gagarinové, co říkáš? Snad se uklidní.

Alexandr: Hned to bude.

Vchází Jašvil.

Pahlen: Co se vám stalo, kníže?

Jašvil: Dal mi facku...

Pahlen: A je-je! Teče vám krev. Zřejmě vám vyrazil zub. Měl byste si dát obklad, nebo vám to opuchne. Za co vás tak napadl?

Jašvil: Kvůli barvě podšívky nejnižších šarží... Takové tyranství se nadá trpět! Přisahám, že za to se mu ...

Pahlen: Zbytečně moc nemluvte... Pojd'te, raději vám něco řeknu. *(Odvádí Jašvila stranou.)* Muže nedělají řeči, ale činy!

Depreradovič: Pánové, podívejte se, žene se za Tutolminem s holí mezi šiky. Jako by si hráli na honěnou. Utíkají sem.

Přibíhá plukovník Tutolmin.

Tutolmin: Neprozrad'te mě! Zabije mě!

Přeskakuje závory a utíká pryč.

Depreradovič *(volá za Tutolminem):*

Utíkej do manéže, tam se schováš v seníku.

Konstantin: Tak jen běž, běž, Sášo! Tady ho máš, jdi za ním.

Alexandr: Nemám raději počkat, Kost'o? Vidiš, má hůl. Praští mě.

Konstantin: Ty jsi ale, bráško, louda! Nač otálet? Kolik lidí ještě zničí. *(Postrkuje Alexandra.)* No tak, běž přece!

Alexandr *(křičuje se):*

Bože, smiluj se! Bože, smiluj se!

Pavel vbíhá s napřaženou španělkou.

Pavel: Chyt'te ho! Chyt'te ho!

Depreradovič: Koho?

Pavel: Tutolmina, toho mizeru! Kdepak je?

Depreradovič: Tady není, Veličenstvo.

Pavel: Lžete! Běžel sem. Sám jsem ho viděl.

Depreradovič: Sem ne, Vaše Veličenstvo.

Alexandr přistupuje k Pavlovi a podává mu dopis.

Alexandr: Tatínku...

Pavel: Dej pokoj!

Alexandr: Od kněžny Gagarinové.

Pavel: Dej to sem.

Pavel čte dopis. Depreradovič jde po schodech nahoru a postaví se vedle Konstantina.

Konstantin *(křičuje se):*

Oroduj za nás, Carevno nebeská! Oroduj za nás, Anuško!

Depreradovič: Zdá se, že to funguje.

Konstantin: Opravdu, tvář se mu rozjasnila. Usmívá se. No, sláva Bohu, sláva Bohu! Muška nás zachránila... Anuška je chlapík!

Pavel: Monseigneur.

Alexandr: Sire?

Pavel: Na slovíčko, Vaše Výsosti. Hrabě von der Pahlen, převezměte, prosím, velení. Já jen na minutku...

Všichni odcházejí kromě Konstantina a Depreradoviče. Pavel bere Alexandra pod paži.

Pavel: Ty jsi velmi citlivý a ušlechtilý, Sášenko, ty mně pochopíš... Ach, proč jen lidé tak málo vědí, co je to láska a jaké velké tajemství se skrývá pod jejím posvátným jménem!...

Odcházejí.

Depreradovič: A tamhle za dveřmi slyšíte to, Vaše Výsosti, tam se koná exekuce...

Konstantin: Ano, chudák naříká, jako když zařezávají ovci. Ta stvůra Mamajka z něho teď sdírá poslední zbytky kůže...

Pavel: Anno, Anno! Tvůj obraz je stále přede mnou. Moje srdce bije a vždycky bude bít jen pro tebe jedinou. Kdo jen ze smrtelníků se může srovnávat s touto ženou, kterou tak neskonale miluji? Nikdo z těch, koho zrodila země. Jen Bůh a ona! – Chápeš to, můj příteli Sášenko?

Alexandr: Moc dobře, tatínku. Za co by stál život člověka, kdyby nepoznal sladký balzám lásky!

Pavel: Ano, to je to právě – balzám!

Odcházejí.

Konstantin: Padli si zřejmě do noty. Na tyhle věci je Sáša mistr. Měl být herec... A ten tam stále řve!

Depreradovič: Už na to nemám sílu, Vaše Výsosti! Pojdme, prokrista, pryč.

Konstantin: To nejde. Otec by si toho mohl, nedejbože, všimnout a myslel by si, že jsme je poslouchali. Ted' mu nesmíme překážet, jen ať se dosyta vymluví. (*Poslouchá*). Že by ztichnul?... Ne, řve ještě hůř než předtím. Fuj, člověku je nanic, jenom když to slyší!... Ale co, stejně všichni půjdeme k čertu.

Pavel: Mám od přírody citlivé srdce, Sášenko. Jednou jsem uviděl malou fialku: rostla vedle skály mezi kamením, kde ji nemohla zvlažit ani kapka rosy. Do srdce mi vstoupila taková něžná melancholie, že slza z mých očí upadla na ten kvítek, který osvěžen vlhrou rozkvetl. Taková je moje láska k Anně...

Bubnování. Vojáci pochodují. Vchází Pahlen a další velitelé. Důstojníci za pochodu a vzdávají šavlemi Pavlovi poctu.

Pavel: Chlapíci, chlapíci! Vidiš, Sášo, dal jsem jim co proto a už se vzpamatovali – Raz-dva, raz-dva, nohy rovně, špičky ven, levá-pravá, levá-pravá, raz-dva! Chlapíci! Potěšili mně. Lepší to být nemůže.

Vojenská hudba.

Pavel (*mává španělkou a zpívá*):

Smrčí moje, smrčí,
březový hustý háji,

hajuški – haji!

Konstantin: No už zpívá *Smrčí*, bouře je tedy za námi. Jenom, aby se teď Sáša nezalekl.

Konstantin dává za Pavlovými zády Alexandrovi znamení.

Alexandr: Tatínku, smím?...

Pavel: Jen mluv, chlapče, neboj se.

Alexandr: Odpusťte, Vaše Veličenstvo, těm, kdo se dnes provinili...

Pavel: Odpouštím.

Alexandr: I šikovateli...

Pavel: Všem.

Alexandr líbá Pavlovi ruku a odchází.

Alexandr: Rychle, Kost'ol!

Konstantin: Jen aby, bratře, už nebylo pozdě.

Konstantin vchází do dveří jízdárny.

Pavel: Hrabě von der Pahlene! S poslední přehlídkou jsem byl, pane velmi spokojený – výborně jste velel. Děkuji Vám a proviněným odpouštím. (*Velitelům*) A jestli jsem vás v rozčilení něčím urazil, jestli jsem řekl něco nevhodného, tak mi laskavě, pánové, promiňte. (*Vojákům*) Pohov! Zastavit, vyrovnat!

Vojáci se zastavují. Hudba přestává hrát.

Pavel: Díky, chlapci!

Vojáci: K vašim službám, Vaše Veličenstvo!

Pavel: Každému číši vína a půl libry hovězího!

Vojáci: Hurá!

Vojáci pochodují. Hudba.

Pavel (zpívá si):

Smrčí moje, smrčí,
hajuški – haji!

Odcházejí. Konstantin vychází ze dveří jízdárny.

Alexandr: Tak co?

Konstantin: Sotva dýchá. Felčar řekl, že se rána nedožije. Prikázal jsem aby ho převezli do lazaretu.

Alexandr: Panebože, panebože!

Zleva ze zadní části jízdárny vynášejí na nosítkách šikovatele, přikrytého rohoží; vpravo pochodují vojáci s kapelou a vlajkami.

Vojáci: Hurá, hurá!

Pahlen (*ukazuje velitelům na vlajky a nosítka*):
Jako ve starém Římě: Ave, Caesar, morituri te salutant.

Konstantin: Co je ti, Sášo?

Alexandr: Nech mě být.

Alexandr si sedá na schody u vchodu, zakrývá si tvář rukou a pláče.

Konstantin (*po chvíli mlčení*).

Ty ses nějak rozfňukal! Jako ženská!... (*Po chvíli mlčení.*) No tak, přestaň, Sášo, drahoušku! To nemá žádnou cenu. Stejně všichni půjdeme k čertu!

Alexandr: Nemůžu! Nemůžu! Nemůžu!

Pahlen: Tak vám, pánové, blahopřeji k carské milosti: všem odpustil.

Jašvil: To je sice pěkné, ale my...

Pahlen: Nechte toho, kníže. Zase ta stará písnička. Raději si vzpomeňte, co jsem vám před chvílí říkal: muže nedělají slova, ale činy.

OPONA

Druhý obraz

Alexandrův kabinet v Michajlovském zámku. V pozadí je okno s výhledem na Letní sad a Fontánku. Vlevo jsou dveře do dalších pokojů velkoknížete, vpravo na schody, vedoucí do carských komnat.

Alexandr

Alžběta, velkokněžna, Alexandrova žena

Pavel

Pahlen

Alexandr leží na pohovce s knihou v ruce. Alžběta hraje u okna na harfu.

Alexandr: Co to hraješ, Lizchen?

Alžběta: Píseň Eurydiké z Orfea v podsvětí. Ty jsi spal?

Alexandr: Ne, jen jsem si trošku zdřímnul. Na čtení je už tma.

Alžběta: Ano, je nějak tma. Už několik dní se slunce ani neukázalo. Žijeme jako v podzemí.

Alexandr: Proč nehraješ? Rád sním při hudbě.

Alžběta: Rád sníš. Rád ležíš a sníš...

Alexandr: Kanape je staré, ještě po babičce, ale moc pohodlné. Když si lehneš, tak už se ti vůbec nechce vstát...

Alžběta (*dívá se do okna*):

Nebe je nízké, temné, jako kamenné a stromy jsou plné jíní, jako v rubáši. – Eurydiké, Eurydiké pod klenbou podsvětí... Jde venkovan a smeká čapku. To je zvláštní, že lidé smekají, když jdou kolem paláce. Kolik se jich muselo na tom mrazu nachladit... Co by na to řekl Rousseau?

Alexandr: Rousseau? Víš, pořád o něm přemýšlím. Prvobytný přírodní život... Proč jenom jsme se nenarodili v době, kdy byli všichni lidé pastevci a bratři!

Alžběta: Tak jak zpívá starý Kurakin:

Břehy krystalické říčky
a pastýřka a ovečky....

Alexandr: Nesměj se, Lízinko. Cožpak to není pravda, že v prostotě přírody naše srdce cítí citlivěji všechno to, co tvoří opravdové štěstí, jež vlévá dobrotivá Bytost do poháru lidského života?...

Alžběta: Co vlévá dobrotivá Bytost... Dovedeš to tak krásně říct, Sášo.

Alexandr: Přeji si jen jediné – až se stanu carem, opustit trůn, zřici se vlády, ukázat všem, jak nenávidím despotismus, uznat svatá Práva Člověka – les Droits de l'Homme, dát Rusku ústavu, republiku, všechno co chtějí, a potom s tebou, má milá, uprchnout daleko, daleko odsud... Tam na břehu Rýna nebo v azurovém Jurském pohorí, v osamělé chýšce, obrostlé vinnou révou, uplyne náš život jako nádherný sen v objetí přírody a nevinnosti.

Alžběta: Ano, ano, v osamělé chýši... A zase jde někdo bez čepice, určitě je to nějaký úředník – má na kožichu řád. A vozka v saních drží oběma rukama opratě a čepici stiskl mezi zuby. To je fantastické! ... A voják u závory bije ženu. Ženská brečí a voják ji bije. Tak strašně dlouho. Smutná podívaná. – A nebe je čím dál tím nižší... Euridiké, Euridiké pod klenbou podsvětí...

Přejíždí prsty po strunách. Mlčení.

Alexandr: Na co myslíš? – Víš, Lizchen, když mluvíš, tak se mi pořád zdá, že myslíš na něco jiného...

Alžběta: Na něco jiného? Ne. Ostatně nevím, možná, že přemýšlím o něčem jiném... Ach, přetřhla se mi struna. Nemohu hrát dál.

Alexandr: Pojď sem.

Alžběta (*přistupuje k Alexandrovi*): No copak?

Alexandr: Jak ti ty bílé šaty sluší! Když tak nade mnou stojíš taková celá bílá v tom soumraku, jsi jako Eurydiké nebo Psyché.

Alžběta: Vous êtes trop aimable, Monsieur! – jak jen jste laskav, pane! Ne, nelíbejte mi ruce. Nechte toho, raději ne. Vzpomínáte, nedávno jste mi řekl, že jsme jako bratr a sestra. Bratr a sestra...

Alexandr: Ale vždyť přece, Lizchen...

Alžběta: Ano, vždyť přece... Jestlipak víš, že když Konstantin líbá ženě ruce, tak je tak svírá a kouše, až křičí?

Alexandr: Kdo ti to řekl?

Alžběta: Ona sama. A dřív se prý bavil tím, že střílel v jízdně z děla živými krysami?

Alexandr: Proč to všechno povídáš, Lizchen?...

Alžběta: Protože nechci být Psyché. Slyšíte, nechci! Mám toho dost, je mi to protivné... Amor a Psyché – takový nesmysl! (*Mlčení.*) A o brigádyrově ženě Licharevové jste slyšel?

Alexandr: Nepamatuji se.

Alžběta: Mají vesničku u Petrohradu. Muž onemocněl, jeho žena jela do města pro doktora. Po cestě potkali panovníka. Vozka nezastavil. Brigádyrovu ženu zavřeli na policejní stanici. Ze strachu dostala vysokou horečku. Muž zemřel a ona se zbláznila.

Alexandr: To je hrozné!

Alžběta: Ano, je to hrozné. „Ale čert to vem!“ jak říká váš bratr. Všichni jsme přece stejní otroci – ten venkovan bez čepice, já i vy. Otroci... anebo ne – my jsme ty krysy, kterými Konstantin nabíjel své dělo. Vystřelí a co z těch krys zůstane?

Alexandr: Bože můj! Bože můj!

Alžběta: Po rozdrčených krysách zůstane jen krvavá skvrna... Takový hnus!... Zdá se, že pozbývám rozum jako brigádyrová Licharevová. Všichni ztrácíme rozum. Raději nepřemýšlet... Jen ležet a snít...

Břehy azurové říčky
a pastýřka a ovečky...

*(Padá na kolena a zakrývá si tvář rukama.) Je mi tak smutno, Sášenko!
Dveře vpravo se neslyšně otevírají. Vchází Pavel a zastavuje se na prahu.*

Alexandr (*objímá Alžbětu*):

Lízinko, ty moje ubohé děvčátko.—

Pavel: Amor a Psyché!

Alexandr a Alžběta vyskakují.

Alexandr: Co je?...

Alžběta: Car!

Pavel: Polekali jste se, kamarádi moji? Mysleli jste, že je to duch?

Alexandr: Promiňte, Vaše Veličenstvo. Je tma. Zapálím svíce ...

Pavel: Není třeba. (*Alžběta chce odejít.*) Kampak, milostivá? Vy nás nerušíte.

Alžběta jde k oknu.

Pavel (*bere knihu*):

Co je to? Rousseau... A tohle? *Brutus* – tragédie pana Voltaira. (*Čte.*) ... Rome est libre. Řím je svobodný. To je hlavní... Vzdej-me chválu bohům. Což znamená: „Zabili císaře, no zaplat' pánbůh.“ Kdo to podtrhl?

Alexandr: Jak to mám vědět, Vaše Veličenstvo. Je to babiččina kniha. Co když to ona sama ráčila?

Pavel: Všechno máte od babičky, pane, a vy sám jste babiččin vnouček! A jak to bylo s carevičem Alexejem víte? To byla skutečná tragédie, to bylo něco jiného než ty Voltairovy blbosti! Syn se postavil proti otci a otec syna popravil. Vzpomínáte si?

Alexandr: Vzpomínám.

Pavel: No to je dobře! Ale i tak vám neuškodí přečíst si to znovu. Časem vám to pošlu. Mimochodem, je to pravda, že ve vašem pluku čtou Voltaira?

Alexandr: Omlouvám se, Veličenstvo. Jde jen o jedno dílo – *Candida*. Byl otištěn za babiččiny vlády.

Pavel: Zase ta babička!... U koho jste to našli?

Alexandr: U štábního kapitána Izmajlovského pluku Puzyrevského.

Pavel: No a co dál?

Alexandr: Kniha byla spálena v armádní pekárně a byla udělena důtka.

Pavel: Jaký má smysl důtka od vás, když vy sám, pane, čtete Voltaira? Ryba smrdí od hlavy. – Ale žerty stranou, napříště hleďte, aby se nikdo z vašich podřízených neodvážil číst takové věci. Doneslo se mi totiž, že mnozí pánové z vojenských kruhů se nakazili z francouzských knih, hlásajících návrat k přírodě, že chodí doma v civilních šatech, že nosí fraky a vesty, čímž otevřeně demonstrují svoje zvrhlé chování. Takové jsou, vážený pane, důsledky filozofického volnomyšlenkářství, nebo lépe řečeno zuřivosti, jíž se projevuje morální úpadek, bezbožné a pobuřující názory i svévolné chování rozpálených mozků, jak nám to ve Francii ukázala mrzká vláda těch, co se prodrali k moci, těch vyvrhelů lidstva, kteří se dopustili zločinu na královském majestátu!...

Alexandr: Tatínku!

Pavel: Mlčte! Já, pane, vím, že jste jakobín, ale já všechny ty vaše ideje vyplenu!... Ano, já všechno vím, i to, jak babiččin vnouček spí a zdá se mu o ústavě, o republice, o Právech Člověka, ale jak přitom vůbec nemá ponětí, že v těch Právech je skryt duch satanaše, připravující cestu Zvířeti a Antikristovi. Ten duch je strašný! To nikdo netuší, vím, že jsem zcela sám! Bůh mně to odhalil a přísahám při Bohu, že to vytrhnu i s kořeny, zničím, rozdupám – jako že jsem Pavel I.!

Alexandr: Tatínku, já jsem nikdy...

Pavel: Lžeš! Kdo to napsal? (*Ukazuje dopis.*) Odpověz, kdo?

Alexandr: Já... ale nebyla to moje vůle...

Pavel: A čípak?

Alexandr: Babiččina.

Pavel: Čertovská babička!

Alexandr: Veličenstvo, vaše zesnulá maminka...

Pavel: Ano vím, matka zabila otce a mne, syna, chtěla zavřít do Schlüsselburgu, do těchž kasemat, kde kdysi umučili jako krysou nevinného trpitele Joanna Antonoviče. Třicet let jsem prožil v smrtelné hrůze, čekal jsem od vlastní matky jed, nůž nebo oprátku a díval se, jak se ta děvka vysmívá se svými milenci, carovými vrahy, památce mého otce, – díval jsem se a trpěl a mlčel... Třicet let, třicet let!... Jak mi jen Bůh uchoval rozum a život?... A tys byl s ní!... Hle, co znamenají ta slova. Čti: „Veškerou svou krví bych nemohl zaplatit za všechno, co jste pro mne učinila a co ještě chcete učinit.“ – To znamená: mne svrhnout s trůnu, aby tebe...

Alexandr (*padá na kolena*):
Tatínku! Tatínku! To jsem nikdy nechtěl... Copak nevidíte, že i teď nechci... Zprostěte mě, prosím vás ve jménu božím, zprostěte mě trůnu, zbavte mě ho, smilujte se!...

Pavel: Lžeš, pokrytče jeden, zase lžeš! (*Napřahuje španělkou.*) Já ti dám!...

Alžběta (*zadržuje Pavlovi ruku*): Copak se nestydíte?...

Pavel (*odstrkuje Alžbětu*): Jděte pryč!...

Alžběta: Rytíř Maltézského řádu a tak se chová k ženě?...

Pavel (*ustupuje*): Ano, jsem rytíř... Máte pravdu, velkokněžno. Prosím o prominutí. Nechal jsem se unést. – Vy jste ale statečná! To jsem nevěděl. Psyché – a tohle... To se mi líbí. Chtěl bych, aby se tak chovali všichni... Děkuji. Smím prosit vaši ručku vaše blahorodí. – Copak? Nebojte se, nekousnu vás. Já ještě nekoušu ... Cha, cha!

Pavel libá ruku Alžběty a klaní se s vybranou uctivostí.

Pavel: J' ai l'honneur de vous saluer, madame, monsieur – Mám čest vás pozdravit. Ještě jednou prosím za prominutí. (*Odchází ke dveřím.*) Třeba se mi teď budete spolu vysmívat, Amor a Psyché?... No co, jen se do sytosti smějte. Rira bien, qui rira le dernier... Kdo se směje naposled, ten se směje nejlíp... A ten příběh careviče Alexeje, vám, pane, přece jen pošlu. Pěkně si to přečtete a porovnejte to s Brutem!

Odchází.

Alžběta: Šašek jeden!

Alexandr: Tiše, tiše. Třeba poslouchá za dveřmi.

Alžběta (*otevívá dveře a dívá se*): Odešel.

Pahlen přichází zleva.

Pahlen: On neposlouchal, ale já ano. Odpusťte, Vaše Veličenstva – je to povinnost vojenského gubernátora...

Alžběta odchází vlevo. Alexandr sedí na pohovce, hlavu svěsil na ruce. Mlčení.

Pahlen: A výlet na Sibiř je tu, dejme si sklenku lafítu!

Alexandr: Ví o všem?

Pahlen: Všechno neví, ale něco jistě. Ale jestli to neví dnes, tak zítra to bude vědět určitě. A pak je s námi konec!

Alexandr: Co budeme dělat?

Pahlen: Spěchat. Už nezbývají dny, ale hodiny. Náš plán znáte: zajmout panovníka, prohlásit, že je nemocný a přinutit jej, aby se vzdal trůnu a předal jej vám. Nemluvím za sebe, ale jménem senátu, vojska, šlechty – jménem všeho ruského lidu, jehož jediným přáním je, aby se carem stal Alexandr.

Alexandr: Přinutit? Vy ho neznáte: on spíš zemře...

Pahlen: Na těžké onemocnění musí být důsledné léčení: když se sám nevzdá trůnu, pošleme jej do Schlüsselburgské pevnosti...

Alexandr: Proboha, hrabě!...

Pahlen: Buďte klidný, pane: dozorcí jsou naši lidé, neprozradí nás.

Alexandr: Nemluvím o tom, ale nechci, slyšíte, nechci, abyste se mnou tak mluvil o tatínkovi!

Pahlen: Ach, tak je to tedy. Jak račte. (*Po odmlce*) Teď tedy vím, co nechcete, ale co vlastně chcete, přece jen nevím.

Alexandr: Nic, nic nechci! Nechte mně na pokoji!...

Pahlen: Bývají případy, Vaše Výsosti, kdy nic nechcít je nerozumné nebo zločinné...

Alexandr: Co si to, pane, dovolujete?...

Pahlen: Říkám jen to, co mi velí povinnost občana a poddaného.

Alexandr (*vyskakuje a dupe nohama jako Pavel*):

Ven! Ven! Dál už to trpět nemohu, nemohu!... Nechci být zbraní vaší podlosti! Vy jste zrádce! Nikdy nepozvednu ruku na cara, svého otce. Raději smrt! Hned teď půjdu za otcem a o všem mu řeknu...

Pahlen: Jak tak se zdá, všichni už z toho blázníme. Já jsem otevřený člověk, Vaše Výsosti, neumím chytračit. Co si myslím, to také říkám. Mluvil jsem s vámi jasně a hrdě půjdu na popraviště! Mám čest se vám poroučet.

Pahlen odchází. Alexandr padá na pohovku a leží s tváří zabořenou do polštáře. Zleva vchází Alžběta.

Alžběta: Tak co, jak je? Rozhodli jste se?

Alexandr mlčí. Alžběta jej objímá a hladí po hlavě.

Alžběta: Chlapče můj, můj ubohý chlapče...

Alexandr: Nemohu, nemohu, já nemohu, Lizchen!...

Alžběta: Co se dá dělat, Sášo? Je to nutné...

Alexandr (*se nadzvedl a upřeně se na ni dívá*): A co když poteče krev?

Alžběta: Lépe prolít krev, všechno je lepší než to, co je teď! Ať naše krev...

Alexandr: Nejde o naši krev...

Mlčení.

Alexandr: Proč mlčíš? Mluv. Nebo si myslíš, že musíme jít – přes mrtvolu?...

Alžběta: Nevím...

Alexandr: Ne, ne, ne... mlč, to nesmíš... Jestli něco řekneš, Bůh ti to neodpustí...

Alžběta: Nevím, zda mi to Bůh odpustí, ale my musíme.

OPONA DRUHÉ JEDNÁNÍ

První obraz

Sál v Michajlovském zámku. Polokruhová kolonáda z bílého mramoru. Po stranách jsou dvě niky – vpravo se sochou Venuše, vlevo Flóry. Troje dveře: jedny uprostřed – do Trůnního sálu; druhé vpravo – do soukromého obydlí panovníka; třetí vlevo do řady sálů, spojených reprezentačním schodištěm. Po obou stranách prostředních dveří jsou velká zrcadla přes celou stěnu. Přes velké množství voskových svící, hořících v lustrech a svícních, panuje všude pološero, způsobené hustou mlhou.

Večerní koncert. Z dálky je slyšet hudbu Haydna, Chimarosyho, Mozarta. Kavaleri jsou v dvorských uniformách vyšívaných zlatem, napudrování, s loknami, v punčochách a s kordy; dámy v bílých řeckých tunikách s jemným zlatým nebo stříbrným vzorkem.

Imperátorka Marie Fjodorovna, velkokněžna Alžběta, velkoknížata Alexandr a Konstantin jsou v nice pod sochou Venuše. Obklopují je dvorní dámy Ščerbatovová a Volkovová, vrchní ceremoniář hrabě Golovkin, vrchní dvorní maršál Naryškin, štolba kníže Golicyn, penzionovaný ceremoniář hrabě Valujev, vrchní štolba hrabě Kutajsov, vojenský gubernátor hrabě Pahlen a další dvořané.

Marie Fjodorovna:

Proč je taková tma, hrabě?

Golovkin: Mlhu způsobuje vlhkost, Vaše Veličenstvo. Budova je nová, nedá se hned vysušit.

Alžběta: A já mám mlhu ráda – bílou, matnou, jakoby opálovou, nad svícemi se zvedá duha a lidé jsou jako zjevení...

Golicyn: Venku je také mlha, vůbec nic není vidět.

Valujev (*napolo slepý, úplný stařeček, mluví zajikavě*):

Devatenácté století! Devatenácté století! Teď jsou všechny dny takové mlhavé a tmavé. To za starých časů svítivalo i v zimě sluníčko! Pamatuji si, jak jsem jednou stál u okna v Ermitáži a slunce mi svítilo přímo do očí; nebožka carevna přistoupila a spustila žaluzii vlastníma ručkama. Pročpak se, Vaše Veličenstvo – povídám – tak obtěžujete?“ A ona se, matička naše, usmála tak laskavě – jedno sluníčko tam na nebi a druhé tady na zemi... To bývaly krásné časy!..

Vchází dvorní dáma hraběnka Livenová.

Livenová: Promiňte, Vaše Veličenstvo. Uf, sotva stojím na nohou!... Musím si sednout.

Marie Fjodorovna:

Co je s vámi, Šarloto Karlovno?

Livenová: Zabloudila jsem na chodbách a schodištích...

Golovkin: Není divu, je to hotový labyrint.

Livenová: Zabloudila jsem a tu strážci zakřičeli: „Ven!“ Dřív veleli: „Do zbraně!“ a teď: „Ven!“ Z nezvyku se vždycky polekám. Zvedla jsem sukně a dala se do běhu, zakopla jsem, upadla a uhodila se do kolena.

Marie Fjodorovna:

Ach, vy chudinko. Musí se to natřít arnikou.

Konstantin: A já jsem si myslel, že jste viděla strašidlo.

Livenová: Jaképak strašidlo?

Konstantin: Říká se, že se tu v zámku prochází. Tatínek vyprávěl...

Marie Fjodorovna:

Taisez vous, Monsieur, cela ne convient pas. Nechte toho, pane to se nehodí.

Volkovová: Ach, Vaše Výsosti, proč o tom mluvit tak pozdě večer? Je to hrozné, jak se jich bojím...

Naryškin: Na zjevení se musíte zeptat Kušeleva: je to svobodný zednář – s duchy je jedna ruka. Nedávno nám výborně vysvětlil, jak lze dosáhnout nadpřirozeného stavu s pomocí pupíku.

Golicyn: Jakého pupíku?

Naryškin: Tvrdil totiž, že budete-li se dívat na vlastní pupek a přitom opakovat: „Bože, smiluj se!“ – tak uvidíte tábořské světlo.

Golicyn: To je zázrak!

Ščerbatovová: To není zázrak, ale magnetismus. V Paříži pan Mesmer vpichuje jehly do osoby v somnambulním spánku. Ta nic necítí a všechno uhodne.

Naryškin: V Malém Kolomenském je hadačka...

Valujev: Devatenácté století! Devatenácté století! Všude se rozmáhají jen věci ďábelské...

Ščerbatovová: Vy, pánové, ničemu nevěříte. Pro vás neexistuje nic jiného než příroda a zase příroda. A já bych se chtěla alespoň jedním okem podívat, co se děje tam na onom světě. L'inconnu est si séduisant! – Neznámé je tak přitažlivé!

Golicyn: Až umřeme, madame, budeme mít dost času poznat nehmotnost, naše dušičky se naputují dosyta. Ale dokud žijeme, jsou nám milejší zdejší „Dušičky“.

Ščerbatovová: Dejte pokoj, posměváčku...

Hofmistři vbíhají ze dveří vpravo, mávají rukama a dělají psst.

Hofmistři: Jeho Veličenstvo! Jeho Veličenstvo!

Všichni se staví do řady, dámy dělají pukrle, kavalíři se klanějí. Hudba hraje pochod. Pavel zavěšený do Anny Gagarinové prochází špalírem a sotva znatelně odpovídá na úklony. Usedá s Annou do niky pod sochu Flóry.

Pavel: Anuško, moje sluníčko...

Chce vzít Annu za ruku.

Anna: Raději ne, raději ne, Vaše Veličenstvo, uvidí nás...

Pavel: Jen ať nás vidí! Nic nevidím, nic neslyším, nic necítím, jenom tebe. Tys přinesla štěstí do mého života. Jenom ty, nejváženější ze všech žen, jsi uměla vlít do mého srdce dobro, jenom pod tvým pohledem se v něm zrodily ušlechtilé city, podobně jako se rodí květy v májovém slunci. Chtěl bych tady, u tvých nohou, Anno...

Anna: Proboha, Vaše Veličenstvo. Carevna se dívá...

Pavel: Anuško, moje sluníčko, proč jsi taková smutná? Na co myslíš?...

Anna: Myslím... Ale ne, promiňte, Vaše Veličenstvo, neumím to říct. Jenom bych chtěla, aby vás všichni znali jako já... Ale tak vás nikdo nezná. A já to neumím... Jsem tak hloupá. Promiňte, nedovedu to vyjádřit...

Pavel: Ale ano, Anuško! *(Slavnostně zvedá ruku i oči k nebi.)* Děkuji vám, milostivá, za ta slova... Chci, abyste věděla, že až budu umírat, budu myslet na vás!...

Anna: Pavluško, drahý...

Pavel: Ach, kdybys jen věděla, jak jsem šťastný, Anno, jak bych si přál udělat všechny lidi šťastnými! Každého bych chtěl přitisknout k srdci a říci mu: cítíš, že to srdce bije pro tebe? Ale kdybych tě neměl, Anno, tak by tak bít neumělo... Ale ne, já to taky nedovedu vyjádřit... Jsem stejně hloupý jako ty... No co, budeme hloupí oba dva!...

Naryškin *(tiše ukazuje na Pavla a Annu):*

Holoubci vrkají.

Golovkin: Kněžna má šaty z rudého sametu, úplně jako z carského purpuru.

Golicyn: Subretka v purpuru.

Naryškin: Jen si nemysli, byl by pod pantoflem.

Golovkin: A házela by po něm střevíci, jako Katka Nelidová, blahé paměti.

Marie Fjodorovna (*spiná ruce*):

Aber um Gottes Willen, ale proboha milý Petře Alesejeviči, copak je tohle možné?...

Pahlen: V Rusku je, Vaše Veličenstvo, všechno možné. Podívejte se třeba na to, co píší ve Zprávách. (*Čte*) „Ruský imperátor, jenž si přeje, aby byly skončeny války, které již jedenáct let ničí Evropu, je odhodlán pozvat všechny ostatní panovníky, aby se utkali v souboji.“

Marie Fjodorovna:

Panebože, panebože! A čím se budou bít?

Pahlen: Zřejmě mečem nebo kopím jako dávní rytíři při turnajích.

Marie Fjodorovna:

Rytíři, turnaje?... Ale proboha, já už vůbec ničemu nerozumím!...

Pahlen: Ani já, Vaše Veličenstvo.

Pavel (*ukazuje na Marii Fjodorovnu a na Pahlenu*):

Moc dobře vím, o čem to drbou.

Anna: O čem?

Pavel: Zkrátka to vím. Trošku je popíchnu.

Anna: To proboha ne! I bez toho Její Veličenstvo...

Pavel: Mám až po krk Jeho Veličenstva! Plete se do věcí, po kterých jí nic není. Slepice jedna. Ta měla být představenou v dívčím penzionátu, a ne panovnicí... (*Vstává*) Tak pojdme.

Anna: Proč to děláš, Pavluško?...

Pavel: Protože je to k popukání, chci si z nich vystřelit. My dva jsme přece hloupí a oni chytří, copak to můžu jen tak nechat?

(Pavel přistupuje k Marii Fjodorovně. Za ním jde Anna.)

Pavel: Votre conversation, Madame... Váš rozhovor, madam, mne velmi zajímá. O čem se račte bavit?

Marie Fjodorovna (*nenápadně potahuje Pahlenu za cíp uniformy*):

O novém projektu Pavlovska, Vaše Veličenstvo – o Chrámu Růže bez trní...

Pavel: Jenom o Růži?

Pahlen: Začali jsme o Růži a skončili...

Pavel: Trny?

Pahlen: Skoro. Skončili jsem prohlášením, s nímž Vaše Veličenstvo oslovilo zahraniční panovníky.

Pavel: A tak! No, a co si o tom myslíte vy, madam?

Marie Fjodorovna:

Aber Paulchen, mein liebes Paulchen...

Pavel: Račte mluvit rusky, jste ruská panovnice. *(Mlčení.)* Odpovězte!

Marie Fjodorovna:

Ale božemůj, božemůj... Opravdu nevím, Vaše Veličenstvo... V hlavě mám takový zmatek...

Pavel: A co vy, hrabě?

Pahlen: Za vlády cara Pavla I. Rusko překvapilo Evropu tím, že se nestalo pouze ochráncem, ale obráncem slabých proti silným, utlačovaných proti utlačovatelům, věřících proti bezvěrcům. A tento opravdu veliký, skutečně křesťanský záměr se zrodil v rytířské duši Vašeho Veličenstva. Zamýšlený souboj je toho dokladem, je to obroda dávného rytířství...

Pavel: Chcete být mým sekundantem, Vaše Jasnosti?

Pahlen *(líbá Pavla na rameno):*

Toho nejsem hoden, Veličenstvo...

Pavel: Ale jste, pane, jste. Vy jste mě pochopil. Ano, vzkříšení starého rytířství. Pod praporem Maltézského řádu sjednotíme evropskou šlechtu a zorganizujeme křížovou výpravu proti jakobínské verbeži, proti celému chámovu pokolení!

Pahlen: Necht' vám Bůh pomůže, Veličenstvo!

Pavel: Neměl jsem a nemám jiný cíl kromě Boha. Necht' si mě pokládají za Dona Quijota – ten ušlechtilý rytíř nemohl milovat svou Dulcineu tak jak já miluji lidstvo!... Bohužel však neumím chytračit a páni politikové mě často obelstí. Proto jsem také tvrdý sám k sobě: co si nadrobím, to si musím sníst. Tak si to žádá spravedlnost. Není správné, aby poddaní prolévali krev za svého panovníka. To vládcí mají nastavovat život za své poddané. A já jako první půjdu příkladem v takovém souboji.

Mlčení.

Pavel: A páni politici utřou nos. Chtěli mě vodit za nos, ale já mám k jejich jen takový pršáček. *(Jede si rukou po tváři.)* Není se za co chytit.

Mlčení.

Pavel *(rychle se obrací a cestou k Anně si prozpěvuje):*

Když na velikou cestu	Quand pour le grand voyage
se Margot chystala	Margot plia bagage,
z vesnice slychala	Des cloches du village
jak zvoní, zvoní zvon,	J'entendis la leçon!
din-di, din-don.	Din-di, din-don.

Anna *(tiše):* Proboha přestaň, Pavluško!

Pavel: No a co?... No tak dobrá, dobrá. Mně je dnes nějak moc veselo, – tak bych si zaskotačil, zatočil se na jedné noze, já, imperátor Velikého Ruska, jako malý nezbeda. *(Po chvíli mlčení.)* Všiml jsem si, že tak moc veselo je mi vždycky před velkým smutkem.

Když opustíš lůno matky
tvůj první projev je hořký pláč
a když se vracíš zpátky
sténáš a šeptáš otčenáš.

Ston a smích, smích a ston.

Din-di, din-don.

Marie Fjodorovna (*tiše Pahlenovi*):

Ale proboha, co to s ním jenom je? Bože můj, Bože... ničemu nerozumím... Prosím vás, hrabě, nějak ho uklidněte, ať přijde na jiné myšlenky...

Pahlen (*přistupuje k Pavlovi*):

Vaše Veličenstvo, přijel kurýr z Paříže od pana prvního konzula, generála Bonaparta.

Pavel: Okamžitě přijmout!

Admirál Kušelev přistupuje k Pavlovi.

Pavel: Nejvyšší projev přízně pana prvního konzula... (*Kušelevovi.*) Copak, kamaráde, vrtíš hlavou?

Kušelev: Promiňte, Vaše Veličenstvo, jaké pak může být přátelství panovníka Veliké Rusi, Bohem pomazaného, s nějakým Bonapartem, dobrodruhem, který nemá žádný původ, o němž se říká, že se vyšvihl z téže jakobínské lůzy?

Pavel: Ale vždyť i o mně se říká, že jsem „jakobín na trůně“.

Kušelev: To říkají jen pomlouvači a ti co vaši osobu chtějí pohanit...

Pavel: Ne, pročpak? A co má být – představte si, pánové jakobíni, že mám rudou čapku, že jsem váš hlavní velitel – a buďte mne poslušni...

Vchází kurýr Bašilov.

Bašilov (*pokleká a líbá Pavlovi ruku*):

Jménem pana prvního konzula vám přeji pevné zdraví.

Podává mu dopis.

Pavel (*čte nejdříve pro sebe, poté nahlas*):

„La Russie et la France, ... Rusko a Francie, které se nacházejí na dvou protilehlých stranách světa, jsou předurčeny k tomu, aby ho ovládli.“ Ano, Rusko a Francie si musí svět rozdělit na polovinu. Generála Bonaparta hodláme uzнат za zákonného panovníka. Nám je jedno, kdo je to, důležité je, aby byl zákonný panovník. Chvála bohu, že se pánové Francouzi uklidnili! Jakkap je to dlouho, co si ten rozzuřený obr rval vlastní útroby a se vztekem se vrhal na ostatní, jak je to dlouho, co ta nyní dokonávající bohupustá vláda děsila celou Evropu. (*Bašilovovi.*) No a teď, co je nového u vás v Paříži?

Bašilov: Veličenstvo, s výrazem pokory před posvátnou osobou vaší imperátorské...

Pavel: Ne, kamaráde, mluv prostě, neboj se, řekni to jasně, jaký máš dojem z Paříže?

Na carův pokyn Bašilov vstává.

Bašilov: Mám-li říci pravdu, Vaše Veličenstvo, Paříž mně připadala jako obrovský kotel, v němž vře něco velmi odpudivého. Lid je pořád ještě jako zuřivé zvíře. Všude jsou nápisy vzbuzující hnus: „Volnost. Rovnost. Bratrství.“ Kostely jsou prázdné, zato hospody a divadla jsou nabitá k prasknutí. Pan první konzul chodí mezi dvěma řadami vojáků do opery, lóže se uzavírá na zámek jako vězení. V době Dekád se konají obrovské přehlídky; veřejně se tak lidu naznačuje: „Jenom pípňte a já vám ukážu!“ Ve výročí revoluce byla uspořádána slavnost pro půl milionu lidí. V noci se konaly ohňostroje, všude byly osvětleny transparenty s nápisy Svoboda, nikdo však již nevolal: „Ať žije svoboda!“ Místo toho se rozléhalo: „Ať žije Bonapart!“

Pavel: Chlapík! Tak se na ně musí. – Zítra pojedete, pane, zpět do Paříže s odpovědí. Kocháme se nadějí, že ve spolenectví s panem prvním konzulem přineseme celému světu mír, že s naší pomocí budou upevněny otrásající se trůny a očistěny znectěné oltáře... (*Kušelevovi.*) Copak se zase tak mračíš?

Kušelev: Vaše Veličenstvo, spolenectví s národem bezbožným a odbojným, plným ducha Antikristova...

Pavel: Zase ta stará písnička! Kolikrát ti mám říkat, že páni Francouzi už dostali rozum.

Kušelev: Jestli se umoudřili nebo ne, co je nám do toho? Rusko je největší velmoc na světě. V době, kdy jsou ostatní národy plny zmatků, zůstává naše vlast klidná, ochraňovaná zřítelnicí boží. Ať se takové země, podobné mýdlovým bublinám, neodvází s námi srovnávat.

Kde se snad neví, co je Rusko,
jak bouře jsme prošli celý svět,
sto klasů díky nám všude vzrostlo
za těch sto vítězných let.

A tobě, báťuško care, vítězi nad tím zvířecím Antikristem, hosanna na nebesích, buď blahoslaven krácející ve šlépějích Hospodinových!

Pavel: Za vaše vlastenecké city, vám, pane, děkuji. A pokud jde o toho Antikrista, pak se, kamaráde, nemusíš bát, já se nedám!

Páter Gruber přistupuje k Pavlovi.

Pavel: Svatý otče, Ad-majorem-Dei-gloriam, odkud se bereš?

Pavel a Gruber odcházejí za rozhovoru.

Marie Fjodorovna (*tiše Pahlenovi*):

Proč sem zase pustili toho pátera? To není vhodné. (*Cela ne convient pas.*)

Pahlen: Copak ten, Vaše Veličenstvo, ten se dostane všude i bez povolení.

Golovkin: Dotěra.

Marie Fjodorovna: O čem si to s carem pořád šeptá?

Pahlen: Zřejmě jde zase o ten záměr sjednotit všechny církve.

Marie Fjodorovna:

Ten má ale tvář!...

Pahlen: Dost odpudivý zjev. Když se s ním setkáš, budeš mít určitě smůlu.

Naryškin: Zato umí všechno na světě: vaří čokoládu, léčí zuby, dovede vyrábět porcelán, sjednocuje církve...

Golicyn: Nový Caliostro.

Golovkin: Ďábel v kápí.

Naryškin: Páni jezuité jsou všichni takoví.

Golicyn: Proč se sem jen sletěli ti černí havrani?

Gruber (*následuje Pavla*):

Vaše Veličenstvo, podle mého projektu...

Pavel: Už ses mi, kamaráde, pěkně zprotivil s tím svým projektem! Dej mi pokoj.

Gruber: V Písmu se praví: *jedno stádo vede jeden pastýř*. – Když se spojí moc císaře, ruského samovládce s mocí Nejsvětější svatosti římské – tedy pozemské s nebeským...

Pavel: Jdi pryč, povídám, ať už tě nevidím!

Gruber: Stačí jen jedno vaše slovíčko, Veličenstvo, a jeho svatost přijede sám do Petrohradu...

Pavel: A nedá pokoj. K čemu by mně byl dobrý ten tvůj papež?

Gruber: Vaše Veličenstvo, papež je hlavou církve...

Pavel: Lžeš! Hlavou jsem já, žádný papež! Jsem nad všemi papeži, car i papež v jedné osobě, císař i svatý Otec – já, já, jediný na celém světě!... Viděl jsi mě v ornátu?

Gruber: Neměl jsem to štěstí, Veličenstvo.

Pavel: Ivane! Ivane!

Kutajsov přibíhá k Pavlovi.

Kutajsov: K vašim službám, Vaše Veličenstvo!

Pavel: Běž, kamaráde, přines mi ornát, ten nový, co jsem ještě neměl na sobě. Alespoň si jej zkusím.

Kutajsov: Na váš rozkaz, Vaše Veličenstvo.

Kutajsov odchází.

Pavel: Ten ornát je jako biskupský sákos, háv starých východních vladařů. Je to symbol tajemného zasvěcení císařů podle Melchisedekova řádu... Jak se o tom praví ve Zjevení Svátého Jana, pamatuješ si to, Grigoriji Grigorjeviči?

Kušelev: *Žena oděná sluncem porodila syna pacholika, kterýž měl spravovati všechny národy prutem železným.*

Pavel: Ano, právě to jsem měl na mysli. Žena- to je pravoslavná církev, a dítě je car – samovládce. To je veliké tajemství. Nikdo je nezná, nikdo, kromě mne!

Vchází Kutajsov s ornátem, Pavel si jej obléká před zrcadlem.

Pavel: Podívej se, Ivane, vzadu to sedí?

Kutajsov: Vzadu je to dobré, Vaše Veličenstvo, ale na bocích jsou jakési záhyby.

Anna (tiše): Pavle, můj drahý, copak je to možné tady, přede všemi?... Budou se smát...

Pavel (tiše): Ať. Když oblékali našeho Pána do purpuru, také se smáli. *(Gruberovi)* Tak co, otče, vidíš to?

Gruber: Vidím, Veličenstvo.

Pavel: A chápeš to?

Gruber: Chápu.

Pavel: Tak tedy napište, pane, římskému papeži, že jste viděl císaře a ruského papeže v jedné osobě, cara, jenž je současně duchovním.

Pavel si stoupá na špičky, dívá se do zrcadla a prochází se pomalým slavnostním krokem jako herec na koturnech.

Pavel (náhle hněvivě):

Co mně to tady pověsili za zrcadla? Ať se podívám kam podívám, všude mám pusy nakřivo... jako by mně zkroutili krk... Fuj!

Kutajsov (vrhá se k zrcadlu):

To se určitě zamlžilo sklo. Musí se to utřít hadříkem.

Pavel: Nech toho! Půjdem do trůnního sálu – tam je lepší zrcadlo.

Pavel, Anna, Gruber a Kutajsov odcházejí.

Marie Fjodorovna (spíná ruce):

Aber um Gottes Willen, co má být zase tohle, Petře Alexejeviči? Souboj... Bonapart... papež... ornát... car jako duchovní osoba... božemůj, božemůj, ničemu nerozumím! ...

Pahlen: Já také ne, Vaše Veličenstvo. Neměl bych se zeptat Rogersona?

Marie Fjodorovna:

Rogersona? Osobního lékaře? Proč? Co to má znamenat, hrabě, hrabě... snad si nemyslíte? ...

Pahlen mlčky rozhazuje rukama. Marie Fjodorovna rovněž mlčky spíná ruce.

Alexandr (Konstantinovi): Co je s tebou?

Konstantin (skrývá se za sloup, aby nebylo vidět, jak se otřásá smíchem): Cha – cha – cha!... Už nemůžu.... já snad puknu... Jak on se tu, Sášo, natřásá před zrcadlem v tom ornátu! Na uniformu si navléct popovskou kutnu... To je maškarní ples... Opice... opice v kutně... A tvář prý má nakřivo, krk mu zkroutili... Cha – cha – cha!...

Alexandr: Přestaň Kost'ó! To není směšné, spíš hrozné...

Konstantin: Strašné, alesměšné taky. Mně se to snad zdá....

Golovkin: Pánové, podívejte se, jaká je tam mlha! Co to jen znamená...

Golicyn: Než se nadějeme, zvedneme se i s mlhou a poletíme...

Alžběta: Zjevení, to je zjevení!

Bubnování, vojenské signály.

Naryškin: Pánové, slyšíte?

Golicyn: Co je to?

Golovkin: To je buben?

Naryškin: Ano, buben, trubky, trumpety... Co se to děje? Vždyť večerku už dávno odtroubili.

Golicyn: Ale to je poplach!

Přibíhají dvořané.

Dvořané (Pahlenovi):

Vaše Jasnosti, poplach! V paláci jsou vojáci. Jdou sem...

Ze dveří vlevo vbíhá důstojník hradní stráže s taseným kordem.

Důstojník: Kde je car?

Pahlen: Jak si, pane, dovoluujete vtrhnout sem za přítomnosti Jeho Veličenstva s kordem v ruce?...

Důstojník (do dveří): Hoši, za mnou!

*Vojáci s puškami v pohotovosti se vrhají do sálu. Hluk, výkřiky, tlačenice.
Ozývají se jednotlivé hlasy.*

První: Kde je car? Kde je car?

Druhý: Co se stalo?

Třetí: Neštěstí v paláci!

Čtvrtý: Chopte se vlajek!

Pátý: Kam se k čertu derete?

Šestý: Pusť mě!

Sedmý: Stát!

Osmý: Já ti, ty mizero, jednu vrazím!

Devátý: Bijte je! Bijte je! (Na ně! Na ně!) Napíchnout je na bodáky, zrádce jedny!

Ženský výskot: Šlapou po mne! Au, au! Pomoc!...

Liven: Jejímu Veličenstvu je špatně!

Marie Fjodorovna:

Utíkejte, utíkejte, pánové! Zachraňte cara! Paulchen, Paulchen!...

Marie Fjodorovna padá do mdlob. Vchází Pavel. Za ním Anna.

Pavel (ve dveřích):

Co to má znamenat? Co je to?... Povstání?...

Důstojník (vojákům) Vojsko, stát! Car je tady.

Pavel: Pó-zor!

Vojáci se staví do pozoru. Hluk utichá.

Pavel (Pahlenovi):

Řekněte mi, pane, co to má vlastně znamenat? Jak si to mohli dovolit?...

Pahlen: Nevím, Vaše Veličenstvo. Je to zřejmě opět falešný poplach jako tenkrát v Pavlovsku. Tehdy to bylo kvůli poštovní trubce a tady v Petrohradě kvůli prázdné bečce...

Pavel: Vy sám jste, pane, prázdná bečka! (*Ostře k vojákům*) Hole na vás! Býkovce! Lískovky! Já vám dám!...

Anna (*vrhá se k Pavlovi*):
Veličenstvo!

Pavel: Jen mě, kněžno, nechte!... Vy nevíte....

Anna (*tiše*): Vím, Pavluško, vím, jsou to tvoji věrní. Copak nevidíš, jak se polekali?...

Pavel: Polekali se? (*Ke starému granátníkovi.*) Čeho jste se polekali?

Granátník: Ano, prosím, Vaše Veličenstvo, moc jsme se polekali.

Pavel: Ale čehopak, čeho, blázni jedni?

Granátník: Mysleli jsme si, že se v paláci něco stalo. Venku je mlha, zbla není vidět. A tu za strážnicí začali bít na poplach a někdo z vojáků zavolal: „V paláci je zle!“ a všichni se vrhli na pomoc. Moc nás to mrzí. Sám čert nás musel splést, že se nám to tak zdálo...

Pavel: Blázni jedni, blázni! No, co mám s vámi dělat?...

Anna (*tiše*): Odpusť jim, Pavluško!

Pavel: A nejsou mezi vámi žádní zrádci?

Granátník: Care, tatíčku náš, všichni jsme tvoji věrní sluhové. Když zavelíš, položíme za tebe život!

Vojáci: Na smrt půjdeme!

Pavel: No, bůhsvámi, odpouštím vám.

Granátník (*pokleká*):
Otče náš milostivý! Ochraňuj tě Bůh!

Křížuje se a líbá Pavlovi nohy.

Pavel: Ale copak, co je to s tebou, kamaráde? Takový statečný voják a brečí jako ženská.

Vojáci (*shromáždili se kolem Pavla a padají na kolena*):
Care, tatíčku náš rodný! Ať ti žehná Bůh!

Naryškin, Golovkin a Golicyn mluví tiše stranou.

Naryškin: Podívejte se, co se to s nimi děje!

Golovkin: Jako zamilovaní.

Golicyn: Křížují se před ním jako před ikonou.

Golovkin: Ornát se k tomu hodí.

Golicyn: Car i kněz.

- Naryškin:** To není člověk, ale Bůh.
- Anna (tiše):** Vidiš, Pavluško, jak tě mají rádi!
- Pavel:** Ano, mají mě rádi. Na to by se měli podívat páni jakobíni. Přesvědčili by se, že sedím pevně na trůně. *(Vojákům)*
Děkuji, děti moje!
- Vojáci:** Ať žije Jeho Veličenstvo! Hurá! Hurá!
- Kušelev (pokleká):**
Hosanna na nebesích! Buď blahoslaven ve jménu Hospodinově!
- Pavel (pozvedá oči k nebi):**
Ne my, ne my, ale tvoje jméno Hospodine!
- Alžběta (tiše Alexandrovi):** Taková ohavnost!

OPONA TŘETÍ JEDNÁNÍ

Knihovna, která je Pavlovým přijímacím pokojem. Mahagonová knihovna zdobená bronzem. Na stěnách jsou výjevy z Gatčina a Pavlovska. Pohovka a křesla jsou potažena safiánem. Vlevo jsou dveře do parádních pokojů; napravo vede chodba do kabinetu, který je Pavlovou ložnicí. V pozadí je okno do dolní části Letního sadu. U okna je malý stolek s listinami, pery a inkoustem. Poledne. Zpočátku prosvítá paprsek bledého zimního slunce; potom se začíná smrákat. Taje, padají velké vločky mokrého sněhu.

Pavel
Marie Fjodorovna
Alexandr
Konstantin
Alžběta
Pahlen
Rogerson, dvorní lékař
Kutajsov
Argamakov, pobočník velitele Michajlovského zámku
Marin, poručík

Marie Fjodorovna vchází zleva, dvorní lékař Rogerson zprava; uprostřed komnaty se setkávají, tak tak, že se nesrazili.

- Marie Fjodorovna:**
Kde je? Kde je?
- Rogerson:** Nechcete raději počkat, Vaše Veličenstvo; panovník neráčí nikoho přijmout, mne právě vyhodil.
- Marie Fjodorovna:**
Ale proboha, doktore, co se stalo?
- Rogerson:** Sám nevím. Zdá se, že se Jeho Veličenstvu udělalo špatně za jeho obvyklé projížďky po Letním sadu. Vrchní štolba Kutajsov se mu vrhl na pomoc, ale to už bylo všechno v pořádku. Jenom ráčil říct: „Cítil jsem, že se dusím.“ A vrátil se domů.
- Marie Fjodorovna (spráskla ruce):**
Panebože, panebože, co to jen může být!...
- Rogerson:** Jen se neračte znepokojoval, Vaše Veličenstvo. Dá Bůh a všechno bude v pořádku. Jde jen o malý záchvat záduchy. Asi tak na něho působí předjaří. Bylo by třeba pustit mu žilou. Ale bůhdá, že to ani nebude zapotřebí.

Marie Fjodorovna:

Ale ne, ne, copak to nevidíte? Je nemocný, nespí, nejí a je pořád takový smutný... Nevím, co se to s ním děje...Dívám se na něho a srdce mě bolí... je mi tak hrozně.

*Ze dveří vlevo vcházejí Alexandr s Konstantinem.
Přistupují k Marii Fjodorovně a líbají jí ruce.*

Marie Fjodorovna:

Slyšely jste, děti, že je car nemocný?

Konstantin: Car je nemocný a my jsme zatčeni.

Marie Fjodorovna:

Zatčeni? Za copak?

Konstantin: Bůhví. Právě nás vedli do kostela, abychom přísahali.

Marie Fjodorovna:

Komu? Proč?

Konstantin: Jeho Imperátorskému Veličenstvu Pavlu I. A proč, to nevíme. Zřejmě začali pochybovat o první přísaze. Proč však má být lepší druhá přísaha než první, zůstává opět záhadou.

Marie Fjodorovna (*spráskla ruce*):

Božemůj, božemůj, ničemu nerozumím.

Vchází Pahlen.

Pahlen: Já také ničemu nerozumím.

Marie Fjodorovna:

Hrabě! Konečně jste tady...

Pahlen: Promiňte, Vaše Veličenstvo, jdu k panovníkovi...

Marie Fjodorovna:

Ne, ne, počkejte, musíte nám, proboha, vysvětlit...

Pahlen: Už jsem měl tu čest, vám, Vaše Veličenstvo, říci, že ničemu nerozumím.

Marie Fjodorovna:

Petře Alexejeviči! Petře Alexejeviči... Chci vědět, slyšíte, chci vědět všechno. Nařizují vám to... Jsme zde všichni pohromadě, sami, a můžeme o všem hovořit na rodinné poradě...

Pahlen: Jakápak rodinná porada.. Promiňte na okamžik, Vaše Veličenstvo. – (*Hovoří ke dveřím vpravo*) To jste vy, poručíku Marine? No dobrá. Tak tedy, pane, nehněte se ode dveří ani na krok a kdyby někdo šel kolem, tak hned podejte hlášení. (*Obrací se znovu k Marii Fjodorovně.*) Tak tedy, prosím, co si Vaše Veličenstvo přeje?... (*Rogersonovi.*) Kam jdete, pane doktore, počkejte laskavě, potřebujeme s vámi velmi nutně mluvit, jste teď nejžádanější osoba.

Rogerson: Dá-li – bůh, tak všechno dobře dopadne.

Pahlen: Zdá se, že bez vás to dobře nedopadne.

Marie Fjodorovna:

Tak mluvte přece, hrabě, mluvte, co se děje?...

Pahlen: Jen to, Vaše Veličenstvo, že musíme být připraveni na všechno. Vyhlásili jsme válku pěti či šesti evropským státům.

Marie Fjodorovna (spíná ruce):

Pane Ježíši! Pěti či šesti ...

Pahlen: Ano. Kolika vlastně, abych se přiznal, nemám zdání. A když jsem se dovolil zeptat, zda to není příliš mnoho, bylo mně řečeno: „Kdyby kolem mne bzučelo nevím kolik much, všechny je zaženu.“ – Ale nám nestačí jen Evropa. Potřebujeme táhnout i do Asie, do Indie...

Marie Fjodorovna: Do Indie!

Pahlen: Ano, po stopách Alexandra Makedonského, k posvátným vodám Indu. Dvacet tisíc Donských kozáků už vyrazilo k Orenburgu a dál po neznámých stepích, bez vozatajstva, bez zásobování, cestou necestou a dokonce bez vytčení trasy. Rozkaz zněl – dobýt Indii a my ji dobudeme...

Marie Fjodorovna:

Hrabě, hrabě, aber um Gottes Willen... co to říkáte? Copak je to možné, abychom o tom nic nevěděli?...

Pahlen: Já sám jsem o tom do poslední chvíle nevěděl a dosud ještě nevím.

Marie Fjodorovna:

Panebože, panebože, ... co nás to jen čeká?

Pahlen: Myslím jenom to, že Angličané nebudou chtít vydat Indii a že nás proto navštíví. Dnes nebo zítra se jejich flotila objeví u našich břehů a začne bombardovat nejdříve Kronštadt a potom Petrohrad.

Marie Fjodorovna:

Petrohrad! Ježíši Kriste!...

Pahlen: Ano a jsme ztraceni. Rusko čeká záhuba.

Marie Fjodorovna (*lomí rukama*):

Panebože, panebože! ... Co budeme dělat?

Pahlen: Dělat nemůžeme nic, Vaše Veličenstvo. Máme-li zahynout, tak zahyneme.

Marie Fjodorovna a Pahlen tiše hovoří .

Konstantin (*Alexandrovi neznatelně ukazuje směrem k Pahlenovi*):

Ten je pěkně mazaný!

Alexandr: Proč myslíš?

Konstantin: Copak nevidíš, co má za lubem?

Alexandr: A co vlastně?

Konstantin: Prostě to, že se tatínek zbláznil.

Alexandr: Co to říkáš, Kost'o?

Konstantin: No ano, a co sis myslel? Ostatně Sášo, kdopak ví, jestli opravdu... Má dobrou hlavu, asi lepší než my všichni dohromady, ale má uvnitř takový strojek, co drží jen na jedné nitce, a jak ta se přetrhne, strojek se zastaví a hotovo.

Alexandr: To je hrozné...

Konstantin: Ano, je to hrozné. Ale co, všichni půjdeme k čertu...

Marie Fjodorovna (*tiše Pahlenovi*):
Jakže? Jakže? Opakujte to.

Pahlen: Vidím, říká, že nastala doba, kdy je nutné zasadit rozhodný úder.

Marie Fjodorovna: Rozhodný úder? Co to znamená?

Pahlen: Nevím, Vaše Veličenstvo... bojím se pomyslet...

Marie Fjodorovna (*lomí rukama*):
Ach rozumím, teď už tomu rozumím! On chce mne a nás všechny... Božemůj! Božemůj!... To tedy znamenají jeho slova: „Jste-li vy, madam, Kateřina II., pak já pro vás nejsem žádný Petr III.“ Tehdy jsem tomu nerozuměla, ale teď... teď... Ale vždyť to znamená, že já jej chci....! Herr Jesu!... Že bych ho já, já... Paulchen! Paulchen!...

Pláče. Vchází poručík Marin.

Marin: Jeho Veličenstvo car.

Všichni napjatě čekají. Vchází Pavel, zastavuje se ve dveřích s kloboukem na hlavě a se španělkou v podpaždí. Těžce oddychuje a se zkrříženými rukama se na všechny mlčky dívá. Potom přistupuje postupně k Marii Fjodorovně, Alexandrovi, Konstantinovi a Pahlenovi, zastavuje se před každým z nich a úporně se na ně dívá. Nakonec se vrací zpět ke dveřím; náhle se již na prahu otočí, vyplázne jazyk, hlasitě práskne dveřmi a odchází. Marie Fjodorovna omdlévá. Rogerson ji křísí. Zleva vchází Kutajsov, Marin tamtéž odchází.

Marie Fjodorovna: Co to bylo? Co to jen bylo?

Rogerson: Nic, Vaše Veličenstvo. Dá Bůh a všechno bude v pořádku. Nechcete trošku vody?

Konstantin (*tiše Alexandrovi*):
Strojek se zadrhnul.

Pahlen: Tak co, jaký je váš názor, doktore?

Rogerson: Na co, hrabě?

Pahlen: Jak to, na co? Přece na to, co se tady právě stalo.

Rogerson: Nic se nestalo.

Pahlen: A co ten jazyk?

Rogerson: Na to jsme my doktoři zvyklí. Všichni pacienti nám ukazují jazyk.

Marie Fjodorovna:
Co to bylo?... Co to jen bylo?..

Pahlen: Nic se nestalo, podle názoru pana doktora se nám to jenom zdálo. Asi my všichni už začínáme bláznit. A výlet na Sibiř je tu – dáme si sklenku lafitu...

Marie Fjodorovna:
Doktore! Doktore! Jděte rychle za ním!

Rogerson: Vaše Veličenstvo, před chvílí mě vyhnal a tak tak, že mě nestloukl. Ať za ním jde raději někdo jiný...

Marie Fjodorovna: Hrabě!

Pahlen: Ne, děkuji pěkně! Byl jsem v řadě bitev, koulí jsem se nebál, ale tam nepůjdu, i kdybyste mě, Veličenstvo, zabila.

Marie Fjodorovna:
Alexandře! Konstantine!

Konstantin: Ale vždyť my jsme, maminko, ve vazbě, co můžeme dělat!

Kutajsov: Vaše Veličenstvo, jestli dovolíte, já...

Marie Fjodorovna:
Ach, mein lieber Ivan Pavlovič, buďte tak laskavý!...

Kutajsov: To nic, to nic, spolehněte se, Vaše Veličenstvo. Je vlastně čas obědvat. Zkusím to ohlásit. Malé myšce lev nic neudělá: a já jsem právě taková myška. Ták, pěkně pomalu, pomaloučku...

Odchází.

Konstantin (*pootevívá dveře a nakukuje dovnitř*):

Přikradl se ke dveřím. – Poslouchá. – Dívá se do klíčové dírky. Otírá si nohy o škrabadlo. – Otevřeli mu. – Vchází. – Tak a co bude dál?

Mlčení.

Konstantin: Vyšel ven!

Vchází Kutajsov.

Kutajsov: Je velmi milostivý. Po deštiku vyšlo sluníčko...

Konstantin: Jde! Už jde!

Vchází Pavel.

Pavel (*s vybranou zdvořilostí libá ruku Marie Fjodorovny*):

Prosím o prominutí, Vaše Veličenstvo, že jste na mě museli čekat s obědem – nějak nemám chuť. A vy, pánové, nemějte mi to za zlé, raďte zasednout ke stolu a já přijdu později.

Mlčení.

Pavel: A copak jste všichni, opaření? Polekal jsem vás před chvílí tím žertíkem? No už se tak nestane, nebojte se. Zažertoval jsem si a dost... (*Marii Fjodorovně*): No řekněte, madam, copak i já nejsem člověk?

Mlčení.

Pavel: Tak co? Odpovězte, když se vás ptám – jsem člověk nebo ne?

Marie Fjodorovna:
Jste člověk, Vaše Veličenstvo...

Pavel: A když jsem člověk, pak to znamená, že i já se mohu mýlit. – A vy jste taky člověk?

Marie Fjodorovna:

Ano, taky...

Pavel: Tak to znamená, že mi můžete odpustit. – Promiňte mi, milostivá... A vy všichni, pánové, jestli jsem vás něčím...

Všichni (*jeden přes druhého*):

Vaše Veličenstvo!... Vaše Veličenstvo!...

Marie Fjodorovna (*spíná ruce*):

Paulchen!... Paulchen!...

Pláče a chce se vrhnout Pavlovi kolem krku.

Pavel (*uhýbá*): No tak, přestaňte! Co je to za komedii! To nesnáším!

Mlčení.

Pavel: Hrabě Pahlene, musím s vámi mluvit. A vás, pánové, již nebudu zdržovat...

Všichni kromě Pavla a Pahlena odcházejí.

Pavel: Hlášení máte, pane, připravené?

Pahlen: Mám, Vaše Veličenstvo.

Přistupuje ke stolku u okna.

Pavel: Posad'te se, prosím.

Pahlen si chce sednout zády ke světlu.

Pavel (*ukazuje na jinou židli naproti sobě*):

Ne, tváří ke světlu. Když s někým mluvím, tak chci, abych mu viděl přímo do tváře, rozumíte pane? Přímou do tváře.

Pahlen: Provedu, Vaše Veličenstvo.

Pavel: Tak je to správné. Račte podat hlášení.

Pahlen: Na rozkaz Vašeho Imperátorského Veličenstva byli vysláni dva kurýři...

Pavel: Co děláte, hrabě, když nemůžete spát?

Pahlen: Spím, Vaše Veličenstvo, slávabohu velmi dobře.

Pavel: To jste šťastný člověk. To znamená, že máte čisté svědomí.

Pahlen (*pokračuje v hlášení*):

K Jeho Veličenstvu pruskému králi byl poslán kurýr...

Pavel: A míváte špatné sny?

Pahlen: Nedávno se mi cosi takového zdálo.

Pavel: A copak?

- Pahlen:** Ale taková hloupost – jako že jsem taková panenka, co se nedá nikdy svalit. Jakmile ji shodíš, hned se zase postaví...
- Pavel:** Ivánku, hop? Ale to je moc veselý sen.
- Pahlen:** Ne, Veličenstvo, velmi únavný: spadl jsem a vstal, spadl a vstal a tak jsem se soužil celou noc...*(Pokračuje v hlášení.)* Pruskému králi byla poslána nota, aby v průběhu čtyřadvaceti hodin vojensky obsadil Hannoverské knížectví...
- Pavel:** To mně se zdálo něco horšího. Jako by na mne natahovali strašně úzký brokátový kabátec, vůbec se do něj nemohu vlézt a oni mně tisknou čím dál víc a víc. Tak mně stlačili, že se nemohu nadechnout. Zakřičel jsem a probudil se. Od té doby mi začala ta nespavost...
- Pahlen** *(pokračuje v hlášení):*
Druhý posel byl poslán do Paříže k panu Prvnímu konzulovi...
- Pavel:** Kamna potírat ledem! Kamna potírat ledem!... Hlupáci jedni...
- Pahlen:** Kamna ochlazují ledem?
- Pavel:** No ano. Spím hlavou směrem ke kamnům. Nařídil jsem, aby moc netopili, tak aby bylo v ložnici přesně čtrnáct stupňů. Sáhnu na kamna, jsou chladná; podívám se na teploměr, je na něm čtrnáct stupňů a jdu spát. A onedhy jsem se probudil a kamna jsou úplně rozpálená. Nic jsem neřekl, druhého dne jsem však odešel od večere dřív a šel přímo do ložnice. Dívám se a po celém pokoji jsou roztažené rohože a kamna natírají ledem: budou až do večera vychlázdat, dokud si na ně nesáhnu. A během noci se opět roztopí. Šašci jedni! A všichni to pak svalují na mne – že prý jsem se zbláznil! A já za to snad můžu, pane? Můžu za to snad?
- Pahlen:** Za to vy nemůžete, Veličenstvo.
- Pavel:** No to si myslím! Pokračujte, pane, v hlášení.
- Pahlen** *(pokračuje v hlášení):*
Kdyby pruský král nesplnil příkaz, pan první konzul bude pozván...
- Pavel:** A řekněte mi, hrabě, v r. 1762, když zabili cara, mého otce, kde jste tehdy byl?
- Pahlen:** Tady v Petrohradě, Vaše Veličenstvo.
- Pavel:** Tady? A co jste dělal?
- Pahlen:** Byl jsem mladý a měl jsem nízkou hodnost. Byl jsem nižší důstojník jízdní gardy, – o spiknutí jsem nic nevěděl...
- Pavel:** Tehdy jste o něm nic nevěděl?... No a teď o něm víte?
- Oba vstávají a mlčky, dlouho se dívají jeden druhému do očí.*
- Pavel:** Odpovězte, pane! Víte nebo nevíte, že mě chtějí zabít?
- Pahlen:** Víím, Vaše Veličenstvo.
- Pavel:** Víte... a mlčíte?...
- Pahlen:** Vaše Veličenstvo, já sám jsem v čele spiklenců...

Pavel: Vy?... Vy?... Co to má znamenat?... (*Ustupuje v hrůze.*) – Vy jste se zbláznil!...

Pahlen: Ne, Veličenstvo, jsem úplně v pořádku....

Pavel: Pak jsem se asi zbláznil já?... Kamna potírají ledem!...

Pahlen: Vaše Veličenstvo, moc vás prosím o chvilku klidu. Kdybych nebyl přesvědčen, že Vaše Veličenstvo je nadáno nejvyšší moudrostí, která není dána lidem, ale spíše Bohu...

Pavel (*dupe zuřivě nohama*):

Tak už mluvejte, mluvejte, čert vás vem, co to má všechno znamenat?...

Pahlen: Věc je tak zřejmá, že o tom vlastně není co říci. Jsem v čele spiknutí, abych o něm věděl, mohl všechno sledovat a tím lépe ochraňovat před zločineckým atentátem posvátnou osobu vašeho imperátorského Veličenstva. A slávabohu všechny nitky spiknutí mám v rukou: neudělají ani krok, nevyřknou jediné slovo, abych se o tom nedozvěděl.

Pavel: Jste, pane, chytrý, tak chytrý, že by se z toho člověk zbláznil... Ivánku, hop!... Ale jak to, že jste mi o tom nepodal okamžitě zprávu?

Pahlen: Mokrát jsem chtěl, měl jsem to už na jazyku. Neměl jsem však dosud usvědčující důkazy – jež ani vy, Vaše Veličenstvo, dosud nemáte?... (*Pozorně se dívá na Pavla.*) Protože jsem neměl potřebné důkazy a protože jsem chtěl být milosrdný – odpusťte, Veličenstvo, toto slovo se mi vydralo z hlubin bolavé duše – protože jsem chtěl být milosrdný k vám, protože jsem chtěl ochránit vaše rodičovské city, otálel jsem, a v tom je moje jediná vina. – Bůh to vidí, neměl jsem sílu a nemám sílu ani teď říci otcí, že jeho milovaný syn, jeho prvorozený...

Pavel: Alexandr!...

Pahlen: Ano, následník je ideolog otcovraždy...

Pavel: Kéž by ses do země propadl!... Nikdy neuvěřím, že by Alexandr... Alexandr... moje dítě, můj milý chlapec!...

Pahlen: Domníval jsem se, že Vaše Veličenstvo toho ráčí vědět víc. (*Podává mu listinu.*) Tady je soupis spiklenců: jejich Výsosti, oba vaši synové, obě snachy, její Veličenstvo a téměř všichni velitelé pluků, ministři, vysocí hodnostáři...

Pavel (*čte*): Všichni, všichni, všichni! Za co, panebože! Co jsem jim udělal?

Pahlen: Věděl jsem, Vaše Veličenstvo, jak to bude pro vás těžké...

Pavel: Och, jak je to těžké!... Těžké!... Těžké!... Kdyby mě raději hned zabili!...

Padá na židli a zakrývá si obličej rukama. Mlčení.

Pavel (*vyskakuje*):

Okamžitě všechny do okovů a na Sibiř, na nucené práce! A jeho ... Alexandra ... toho... zastřelit!...

Pahlen: Vaše Veličenstvo – uvěznit celou carskou rodinu bez zjevných důkazů, na to nikdo nepřistoupí – a já nenajdu nikoho, kdo by to vykonal. Takovým způsobem by bylo možné vzbouřit celé Rusko a přitom bychom neměli žádné prostředky, jak zachránit Vaše Veličenstvo....

Pavel: Tak co tedy?

Pahlen: Jsou dvě možnosti, Veličenstvo: buď mě dejte okamžitě popravit jako zrádce, nebo se mi svěřte úplně.

Pavel: Nechcete toho právě málo, pane! A co když jste to vy?...

Pahlen (*pokleká a podává mu kord*):

Probodněte mi, veličenstvo, srdce, jež pro vás věrně bije, – rád zemřu zde, u nohou svého panovníka!

Pavel pokládá obě ruce na Pahlenova ramena, naklání se k němu a dlouze se mu dívá do očí.

Pavel: Lže?... Ne... Tak se lhát nedá... A jestli lže, pak to není člověk, ale ďábel, ďábel, ďábel!...

Pahlen: Vaše Veličenstvo!

Pavel: No promiň mi... Věřím ti.

Objímá a líbá Pahlenu, potom odchází ke stolu a sedí mlčky s hlavou opřenou o ruce.

Pahlen (*vstává*): Přeje si Vaše Veličenstvo další informace?

Pavel: Ne, ne... později... Co na tom záleží!... A teď mluv rychle, co mám dělat?

Pahlen (*mu podává listinu*):

Tady je příkaz, který jsem pro tento případ připravil: následníka trůnu poslat do Schlüsselburgu, velkoknížete Konstantina Pavloviče do pevnosti, Její Veličenstvo do Archangelska, velkokněžny do vzdálených klášterů.

Pavel: Mám to podepsat?

Pahlen: Teprve budu-li mít od Vašeho Veličenstva podepsaný rozkaz, mohu bez prodlení jednat.

Pavel podepisuje.

Pavel: Co ještě?

Pahlen: Zatlouci dveře vedoucí z pokojů carevny do ložnice Vašeho Veličenstva.

Pavel: To jsem dnes přikázal. Co ještě?

Pahlen: Odvolat všechny důstojníky jezdeckého pluku ze všech míst ostrahy.

Pavel: To snad ne, pane! To vás obelhali. Vojáci jsou mi věrní, všechny je znám...

Pahlen: Když to Vaše Veličenstvo ví lépe...

Pavel: No dobrá, dobrá – dělej jak myslíš... Už toho mám dost... Jsem nějak unavený... (*Zívá*) Á-cha-cha-chach!... Kdybych se tak mohl vyspat... No tak co, je to všechno?

Pahlen: Všechno... Promiňte, Veličenstvo, ještě jedna věc...

Pavel: Tak už to rychle skonči, kamaráde. Říkám ti, že toho mám už dost...

Pahlen: Onedhy byl zadržen kurýr do Gatčina s falešným rozkazem...

Pavel: Arakčejevovi? Kde? Ukaž.

Pahlen mu podává rozkaz.

Pavel: Ale ten dopis je pravý. Copak nevidíš, že je to můj rukopis?

Pahlen: Vidím, Veličenstvo, že generál Arakčejev, můj nejhorší nepřítel, je ustanoven místo mne vojenským gubernátorem, aby mě zničil, vidím a vlastním očím nevěřím...

Pavel (*trhá rozkaz*):

A teď věříš?

Pahlen: Věřím.

Pavel: Je to všechno?

Pahlen: Ano.

Pavel: Kdy?

Pahlen: Zítřka nebo ještě této noci.

Pavel: Zase se nevyspím? ...

Pahlen: Račte odpočívat spánembohem; budu bdít místo vás.

Pavel: Děkuji, kamaráde... Vidím, že spěcháš, máš asi hodně práce. Jdi!

Pahlen líbá Pavlovi ruku a odchází ke dveřím.

Pavel: Počkej.

Pavel jde k Pahlenovi a opět jako před chvílí mu položí obě ruce na ramena a dívá se mu do očí.

Pavel: Petře Alexejeviči... Petře, máš mě rád?...

Pahlen: Mám, Veličenstvo...

Pavel: Máš mě rád?

Pahlen: Vaše Veličenstvo, víte to sám: mám jenom Boha a vás. Svou duši za vás dám!

Pavel: *Duši svou za mne položíš? Řekl Ježíš Petrovi a kohout zakokrhal. ... No promiň, věřím ti, víc už věřit nemohu... Dovol, abych tě pokřižoval... Bůh ti pomáhej... (Křižuje a objímá Pahlenu.)* Tak sbohem, sbohem!

Pahlen odchází, Pavel usedá do křesla, hlavou se opírá o opěradlo, zavírá oči a dřímá. – Po špičkách vchází Kutajsov.

Pavel (*probouzí se s úlekem*):

Kdo je to? Kdo je to?

Kutajsov: Já, Vaše Veličenstvo, já, Ivan.

Pavel: Á, Ivan... Ivánku- hop! ... Tos' mě polekal... A pročpak se sem kradeš jako myš?...

Kutajsov: Šel jsem tak potichu, potichoučku... bál jsem se vás probudit...

Pavel: Ano, zdříml jsem si. Ve dne bych pořád spal a v noci spát nemohu. A víš, Ivánku... Co chtějí mě zabít?

Kutajsov: Co to říkáte, Vaše Veličenstvo....

Pavel: Ale neboj se, až mě budou zabíjet, vy všichni se rozutečete. *Bíti budu pastýře – a rozběhnou se ovce. A ty, Ivánku, ty poběžíš první, jako myška, jako myška...*

Kutajsov: Vaše Veličenstvo...

Pavel: No copak – Moje Veličenstvo? Polekal ses, vid'?' Tak dost. Co se třeseš? Žertoval jsem a tys tomu uvěřil, ty hloupý... Neboj se, kamaráde, my dva spolu ještě dlouho budem žít, pěkně si užívat, kamna ledem natírat.

Kutajsov: To já ne, Veličenstvo, bůhví, že ne já...

Pavel: Když ne ty, tak já. Zřejmě my oba jsme hloupí Ivánkové. – Jdi a vyříd' kněžně Anně, že hned přijdu.

Kutajsov jde ke dveřím vpravo.

Pavel: Počkej.

Píše dopis, pečeti jej a podává mu jej.

Pavel: Pošli kurýra ke generálovi Arakčejevovi. „Přijet okamžitě.“ Jet tryskem, tak aby byl do večera zde. Ale nikomu o tom ani slova, slyšíš? – Ani hraběti Pahlenovi. Ručíš mi hlavou!

Kutajsov: Spolehněte se, Vaše Veličenstvo – bude to ve vší tichosti.

Kutajsov odchází. Pavel opět jako před chvílí usedá do křesla, hlavu opírá o opěradlo a zavírá oči. Potom vstává, jde pomalu ke dveřím vpravo, zívá a protahuje se.

Pavel: Á-cha-cha-chach! ... Spát, spát, spát!

Pavel odchází vpravo. Ze dveří vlevo vchází Pahlen a plukovník Argamakov.

Pahlen: Ke všem městským branám a závorám račte rozeslat nejpřísnější rozkaz, aby nikoho této noci nepouštěli ani do města ani z města ven.

Argamakov: Rozkaz.

Pahlen: Dávejte dobrý pozor, pane, jestli, nedejbože, propustí Arakčejeva...

Argamakov: Buďte klidný, Vaše Jasnosti.

Pahlen: Tak běžte. A co následník?

Argamakov: Podal jsem mu hlášení. Přijde hned. A tady je.

Argamakov odchází vlevo. Odtud přichází Alexandr.

Alexandr: Co se děje?

Pahlen (podává mu příkaz):

Dovolte, abych to přečetl, Vaše Výsosti: rozkaz zavřít vás a celou carskou rodinu.

Alexandr čte a chytá se za opěradlo židle, aby neupadl.

Pahlen (podpírá Alexandra):

Je vám špatně, Výsosti?

Alexandr: To nic... To přejde...

Usedá do křesla.

Alexandr: Já jsem to věděl...

Pahlen: To ještě není všechno.

Alexandr: Tak co ještě?

Pahlen: Panovník ráčil říci...

Alexandr: Mluvte, mně už je všechno jedno.

Pahlen: Ráčil říci o Vaší Výsosti: „Zastřelit ho!“

Alexandr si zakrývá obličej rukama. Mlčení.

Alexandr (*spouští ruce, tiše*):

Co se dá dělat. Je to jedno z řešení. Bude to tak lépe...

Pahlen: Lépe?

Alexandr: Lépe já než on...

Pahlen: To se netýká jen vás, ale i vaši ženy, matky, bratry, sester, nás všech, celého Ruska, celé Evropy! Za všechny odpovídáte před Bohem vy...

Alexandr: Já?

Pahlen: Ano, vy můžete...

Alexandr: Co já mohu?

Pahlen: Zachránit sebe a všechny ostatní...

Alexandr: Ale vždyť zítra...

Pahlen: Zítra je s námi konec, ale tato noc je naše. On mně uvěřil....

Alexandr: Uvěřil, že jste?...

Pahlen: Uvěřil, že jsem v čele spiknutí, abych vás zradil...

Alexandr: A zradil jste nás?...

Pahlen: Zradil, abych vás zachránil...

Alexandr: Á, tak to je. Mne – jemu a jeho mně. A nakonec, hrabě, koho pak skutečně zradíte – mne, jeho – nebo nás oba?

Pahlen: To už, s dovolením, musíte rozhodnout vy.

Alexandr: Mně je všechno jedno.

Mlčení.

Pahlen: Vaše Výsosti, já jsem trpělivý člověk, ale i moje trpělivost má svoje hranice...

Alexandr: To má být výhrůžka?

Pahlen: Copak já mohu hrozit? – Vždyť já sám jsem jen vlásek od zá-huby...

Alexandr: Řekněte mi, Petře Alexandroviči, plakal jste někdy?

Pahlen: Co je to za otázku? Když jsem byl nemluvně, tak jsem plakal.

Alexandr: A později – teď?

Pahlen: V mých letech už lidé zřídka kdy pláčou.

Alexandr: Nepláčete, zato se smějete. Na vašich rtech je vždy úsměv. Například i teď...

Pahlen: Zdá se, že teď se ráčíte smát vy. Ostatně, jak si přejete. Tento kord nenosím zbytečně, ale přit se s vámi, panovníkem, nemohu...

Alexandr: Jakýpak panovník! Jsem odsouzený k smrti...

Pahlen: Ještě budete mít čas plakat, ale teď dovolte, abych si i já vylil srdce – já umím také plakat, i když mi nevěříte... Zítřka budete car nebo nic, ale dnes, dnes jste člověk. Dnes jsme my všichni jen lidé – já, vy i on...

Alexandr: Ano, i vy jste člověk...

Pahlen: A co vy, myslíte, že je to právě lehké vydržet to, co jsem musel vydržet já, když mě tu před chvílí objímal, líbal, nazýval svým přítelem, děkoval mi za věrnost a sám se mi svěřil do rukou jako malé dítě?

Alexandr: A pro koho se, pane, tak namáháte?

Pahlen: Kvůli sobě, kvůli vám.

Alexandr: Děkuji pěkně.

Pahlen: Uvěřil jste mi?... Jak vy dovedete, Výsosti, pohrdat lidmi!... Ne, to není ani kvůli sobě, ani kvůli vám, ale kvůli Rusku, kvůli Evropě, kvůli celému lidstvu. Protože car je blázen, cožpak je na světě netvor jemu podobný? Je jako dravá zvěř, kterou vypustili z klece a která se na všechny vrhá...

Alexandr: Jak vy ho nenávidíte!

Pahlen: Nenávidím? Za co? Copak on ví, co dělá? Je to blázen s břitvou v ruce... Přisahám při Bohu, že nemám nic proti němu, bláznovi, kterého je možno spíše politovat, nenávidím pramen toho všeho – despotismus! Před časem jste mi ráčil říci, Vaše Výsosti, že i vy nenávidíte samovládu a že chcete dát Rusku občanskou svobodu. Já jsem vám tehdy uvěřil. Vy jste však jen hovořil, zatím co já jednám. A jednat je obtížnější než mluvit...

Alexandr: Petře Alexejeviči...

Pahlen: Ne, poslyšte, jestli jste mě už přinutil mluvit, tak mne vyslechněte! Myslel jsem, že Hospodin vybral nás oba k uskutečnění toho nejvyššího poslání – navrácení lidských práv čtyřiceti milionům otroků. Teď vidím, že jsem se zmýlil. My nejsme zbraní ve službách božích. Narodili jsme se jako otroci a jako otroci také zemřeme. Nevím však, jak vy, ale já, i když zemřu na popravišti, zemřu rád ve jménu lidstva a na boží soud přijdu s čistým svědomím – udělal jsem, co jsem mohl...

Alexandr: Petře Alexejeviči, odpusťte...

Pahlen: Vaše Výsosti!...

Alexandr: Ublížil jsem vám, promiňte!...

Pahlen: Vy.... Vy? Ne, já... Vaše Výsosti... Vaše Veličenstvo!...

Pokleká.

Alexandr: Co to děláte, co to děláte, hrabě? Přestaňte...

Pahlen: Ano – Vaše Veličenstvo! Od této chvíle jste pro mne ruským imperátorem jen vy a nikdo jiný kromě vás... Jste Anděl Osloboditel vlasti, Bohem vyvolený, blahoslavený!...

Líbá Alexandrovi ruku.

Alexandr: Ne, ne, vy jste mne nepochopil...

Pahlen: Pochopil jsem všechno...

Alexandr: Ale ne, ne, slyšíte – ne, já nechci!...

Pahlen: Nechcete? No, co se dá dělat, tak to udělám já za vás!... Já sám!... A nikdo se to nikdy nedozví... Ať si všichni myslí, že to já, ne vy... Ať ztratím svou hlavu, jenom když vy se zachráníte!...

Alexandr: To ne, to ne! Proboha, hrabě, slibte mi, přisahejte...

Pahlen: Přisahám, že udělám všechno, co je v lidských silách, aby se to nestalo. Ale už nemluvte... Je rozhodnuto!... Sláva Bohu – Rusko je zachráněno! (*Dává mu listinu.*) Jen to rače podepsat – a je to.

Alexandr: Co je to?

Pahlen Manifest o abdikaci cara Pavla a o korunovaci Alexandrově.

Alexandr se dlouho mlčky dívá na Pahlenu.

Alexandr: Mám to podepsat?

Pahlen: Ano.

Alexandr: Krví?

Pahlen: Proč krví? Inkoustem.

Alexandr: A já jsem si myslel, že smlouva s ďáblem se má podepisovat krví...

Pahlen: Zase se rače smát...

Alexandr: Ne, já ne, ale vy... zase... (*Vyskakuje, mačká listinu a odhazuje na zem*) – Pryč, pryč, pryč, ďáble jeden! (*Padá do křesla, pláče a směje se, jakoby měl záchvat.*) Jděte pryč, nechte mě být!... Panebože!... Panebože!... Co to se mnou jen děláte!... Nemohu!... Nemohu!... Nemohu!...

Pahlen (*podává mu vodu*):

Uklidněte se, proboha, uklidněte se, Vaše Výsosti... Napijte se vody...

Alexandr: Odejděte! Odejděte! Nechte mě být!...

Pahlen: Odejdu, jen tak, proboha, nekřičte... Uslyší nás...

Pahlen (*jde ke dveřím, dívá se na Alexandra a tiše s opovržením říká*):
A výlet na Sibiř je tu, dáme si sklenku lafitu – takové děčko, baba!

Alexandr: Petře Alexejiči...

Pahlen neodpovídá.

Alexandr: Petře Alexejiči!

Pahlen: Co račte, Veličenstvo?

Alexandr: Tak mi to dejte...

Pahlen: Co?

Alexandr: Podepišu to.

Pahlen (*střemhlav přiskočí a zvedá z podlahy listinu*):
Tady! Tady!

Alexandr se podepisuje.

Pahlen: Uf! (*Stírá si pot s čela*):
No a nyní...

Alexandr: Ne, ne... Odejděte!... Odejděte!... Odejděte!... Nechte mě, proboha!...

Pahlen: Už jdu, už jdu... jenom dovolte, abych vám políbil ruku, ruku, která zachránila vlast.

Pahlen líbá Alexandrovi ruku a odchází. Alexandr sedí v křesle, přesně tak jako před chvílí Pavel. Opírá se hlavou o opěradlo židle a zavírá oči. – Vchází Alžběta.

Alžběta: Sášo? (*Mlčení*) Spíš, Sášo?

Alexandr: Ne.

Alžběta: Byl tady Pahlen?

Alexandr: Byl.

Alžběta: Mlč, mlč!... Není třeba!... Já vím... (*Kleká si a líbá Alexandrovi ruce.*) Sášo, Sášo, můj ubohý chlapče....

Alexandr: Je mi už všechno jedno.

Mlčení.

Alexandr: *Neboť není vrchnosti, jediné od Boha. To nám před chvílí říkal pop v kostele, když jsme přísahali. – No a je-li car blázen, má moc také od Boha? Blázen s břitvou. A břitva je také od Boha? Divoké zvíře, co se dostalo z klece na svobodu... A carství Zvířete je také carstvím božím? Vůbec nic nechápu.*

Alžběta: Ale to já, Sášo, já!... To já jsem ti řekla, že musíme...

Alexandr: Musíme a nemusíme. Je třeba a nemůžeme. Nemůžeme a musíme. Kdo to tak zařídil? Byl to snad Bůh? Věříš v Boha, Lizchen?

Alžběta: Panebože, panebože! To já, já...

Alexandr: Ty? Ne, nebylas' to ani ty, ani já... Nikdo. A všichni... Ničemu nerozumím. A možná to ani není třeba... nic není třeba... nic neexistuje... a je vůbec Bůh?

Alžběta: Nemluv tak. Je to hrozný, hrozný!

Alexandr: Vždyť je to jedno.

OPONA

ČTVRTÉ JEDNÁNÍ

První obraz

Schůzka spiklenců v bytě generála Talyzina v Zimním paláci – v budově osobní gardy.

Jídelna je velká klenutá místnost kasárenského typu s nízkým stropem, s holými, bíle vyličenými stěnami, na nichž jsou portréty carů. Postava imperátora Pavla I. je zobrazena v purpurovém korunovačním plášti, s korunou a žezlem. Na pozadí jsou dveře na schodiště. Vlevo jsou dveře do dalších pokojů, pohovka a kachlová kamna. Zprava jsou okna směrem k Něvě a Petropavlovské pevnosti, odkud je slyšet odbíjet hodiny. Uprostřed místnosti je velký prostřený stůl s množstvím lahví; mezi okny je menší stůl s tvrdým alkoholem a jídlu studené kuchyně.

Noc. Svícný s voskovými svícemi. Právě byla skončena večeře. Někteří ještě sedí u stolu a pijí; jiní rozmlouvají po skupinkách vstoje. Spiklenců je přes čtyřicet – samé vojenské hodnosti. Je tam plno, dusno, nakouřeno.

Hr. Pahlen, vojenský gubernátor Petrohradu

Talyzin, velitel Preobraženského pluku

Depreradovič, velitel Semjonovského pluku

Generálové: **Benigsen**, **Tučkov**, knížata **Zubovovi**: **Platon**, **Valerian**, **Nikolaj**

Klokačev, velící kapitán námořnictva

Plukovníci: knížata **Jašvil**, **Mansurov**, **Bibikov**, **Tatarinov**

Štábní kapitáni: baroni **Rozen**, **Skarjatin**

Šenšin, kapitán

Titov, rotmistr

Argamakov, pobočník velitele stráže Michajlovského zámku

Poručíci: kníže **Volkonskij**, kníže **Dolgorukij**, **Jefimovič**

Podporučíci: **Filatov**, **Mordvinov**

Gardanov, kornet

Fed'a a **Kuzmič**, důstojníci sluhové

Hlasy: Hurá, ať žije svoboda! Hurá, ať žije Alexandr!

Skarjatin (*Talyzinovi*):

Vaše Blahorodí, bylo by potřeba ještě tak tucet lahví šampaňského.

Talyzin: Pijte, pánové, na zdraví.

Tatarinov: Pálenku nesou, zapalte pálenku!

Rozen (*stojí u stolu a čte ze sešitu*):

Ježto je nutné nejdříve zkrotit despotismus naší vlády...

Skarjatin: Co to čte?

Tatarinov: Stanovy Ruské ústavy.

Filatov: At' žije konstituce!

Skarjatin: Kulaté klobouky a fraky, vivat!

Tatarinov: Pryč s loknami a pudrem!

Filatov: Pryč s cenzurou! Budeme číst Voltaira!

Skarjatin: Rozdat si karty, mastit faraona a makao!

Tatarinov: Pojedeme trojkami, s předjezdcem v šestispřeží a zvonky – ujížděj, at' to fičí, napal to! Hurá, at' žije svoboda!

Volkonskij (*sedí rozkročmo na židli, houpá se a opile zpívá*):

Allons, enfants de la patrie! Nuž vzhůru, děti vlasti!
Le jour de gloire est arrivé. Den slávy nadešel.

Dolgorukij (*sedí bez uniformy před knížetem Volkonským na zemi, opile zpívá a doprovází se na kytáře*):

Ty mizero z Kamariny, čert tě vzal,
proč jsi paní pekařovou zařezal?

Volkonskij (*Dolgorukému*):

Péťo, Petříku, zatanči nám kozáčka, potěš nás, kamaráde!

Dolgorukij: Dej pokoj, otravo jedna!

Rozen (*pokračuje v četbě*):

Tehdy Rusko přijme nový způsob života a od základu se přebuduje...

Depreradovič (*ukazuje na Platona Zubova*):

Co se to s knížetem děje?

Jašvil: Má medvědí nemoc – žaludeční potíže; ze strachu.

Talyzin: Zbabělec! Pod Kátinou sukni se stal zženštilý. Sloužit vlasti – to není totéž jako služba v posteli. Po celé noci mňoukával jako kocour za dveřmi ložnice a lákal carevnu na schůzku. Bylo mu dvacet a jí sedmdesát – celá vrásčitá, žlutá, odulá, zuby vydělavací, z pusy jí páchne – brrr... od té doby stále zvrací.

Depreradovič: Za to se málem stal imperátorem.

Talyzin: A teď je z něho Brutus.

Jašvil: Brutus se zkaženým žaludkem!

Depreradovič: No a co, kamarádi, naděláte? Revoluce ve vlastním břicho je závažnější než všechny revoluce, co jich na světě je!

Talyzin (*přistupuje k Zubovovi, ležícímu na pohovce*):

Není to lepší, kníže?

Platon Zubov: Ale kde!...

Talyzin: Měl byste užít hofmanské kapky.

Platon Zubov: Kdepak kapky! Potřeboval bych si lehnout doma do postele a napařit se... A já tu s vámi musím trčet, čert aby vzal to spiknutí! Dostaneme se do Arakčejevových spárů a tím to všechno skončí.

Rozen (*pokračuje ve čtení*):

Podle třicátého článku Ruské konstituce...

Talyzin: A kolik je celkem těch článků?

Rozen: Sto devadesát devět.

Talyzin: Pro pána! S takovou to nedočtete ani do rána.

Rozen (*pokračuje ve čtení*):

Podle článku třináct ruské Ústavy se parlament svolává...

Skarjatin: Co to má být?

Tatarinov: Parlament – je německá záležitost...

Filatov: Němci to vymysleli i s tou opicí!

Skarjatin: A jestlipak víte, pánové, že kněžna Golicynová má tři opičky: když se jeden samec miluje se samičkou, ten druhý se na ně dívá a představte si, že také... (*Šeptá mu do ucha.*)

Titov: No, to je něco!

Trojice u stolu s občerstvením.

První: Poslední cena – půl druhého sta.

Druhý: Stačí stovka?

První: Že se pane, Boha nebojíte! Je sice nevolnice, ale hotová slečna. Je jí šestnáct, úplné poupátko. Umí prát a šít.

Druhý: Sto dvacet a víc ani kopějku.

První: No vem vás čert, plácne si. Strašně potřebuji peníze, všechno jsem prohrál v kartách.

Třetí: To u nás v pluku štábní kapitán Razdirišin pořád nakupoval nezletilá děvčata. Kolik ten jich jen zkazil, hrůza!

Trojice u kamen.

První: Všichni lidé vycházejí z lůna přírody zcela stejní, jak pravil pan Mably.

Druhý: V přírodě není žádná rovnost, pane. Ani listy na jednom stromě nejsou zcela stejné.

Třetí: Rovnost je netvor, který chce být králem.

První: Copak, pánové, nevíte, že politická svoboda národa...

Druhý: Svoboda? Co je to svoboda? Je to jen zneklidňující halas a dým, který se rozplyne.

Mansurov: Všechno je jen prach a tlení, jen stín: zemřeme a nic po nás nezůstane!

Třetí: Vous avez le vin triste, monsieur! – Máte smutnou opici, pane!

Šenšin: Ach, ty holátko neopeřený! Kdopak tě sem zatáhl?

- Gardanov:** Přišli jsme celá společnost z Demutovy hospody, strýčku. Pili jsme tam – sami moc milí kluci. „Jedeme, Vasjo – povídají – k Talyzinovi.“ Tak jsem jel.
- Šenšin:** Ale copak je to záležitost pro tebe, takového kloučka?
- Gardanov:** Prosím vás, jakýpak klouček, vždyť mi bude hnedle dvacet. Včera jsem učinil nabídku k sňatku. Napsal jsem o tom verše. Chcete, abych vám je řekl? Ale jen do ucha, aby to nikdo neslyšel.
- Proč jenom bláznivě chtít
sjednotit Východ a Jih,
aby ses mohl jen smát
stačí mít Mášenku rád.
- Jefimovič:** Podle propočtů pana Junga Stillinga nastane konec světa za pětatřicet let.
- Tatarinov:** A je-je! Copak jste, pane, svobodný zednář?
- Jefimovič:** My jsme zasvěcenci. Horusův prst máme na rtech a chráníme tajemství knih.
- Tatarinov (tiše):** Zkrátka taškáři, co těží z lidské hlouposti.
- Jefimovič:** Naše učení vzniklo již v ráji.
- Titov:** To je pozoruhodné!
- Jefimovič:** A jestlipak, pánové, víte, že podle Kantova systému...
- Skarjatin:** O jakého Kanta jde?
- Jefimovič:** To je německý filozof.
- Filatov:** Němci vymysleli i tu opici.
- Skarjatin:** Povídám vám, kamarádi, kněžna Golicynová má tři opičky: když se samec se samicí....
- Klokačev:** Jak bych neznal pana Kanta – viděl jsem ho v Královci. Je to úplně šedivý stařeček, takový něžný jako labutinka. Chodí pořád po jedné aleji sem a tam jako kyvadlo. Mluví rychle a nesrozumitelně.
- Jefimovič:** No tak tedy, pánové, podle Kantova systému je božské lidskému rozumu nedostupné...
- Tatarinov:** A slyšeli jste, pánové, že onehdy v tržnici podporučík Fomkin dokazoval veřejně, jako dvakrát dvě jsou čtyři, že žádný Bůh neexistuje?
- Titov:** To je tedy věc!
- Talyzin:** Pánové, pánové, máme mluvit o naší záležitosti a my kecáme čert ví o čem!
- Mansurov:** Jakápak naše záležitost! Zemřeme a nic po nás nezůstane: jen prach, jen práchnivění, jen stín.
- Dolgorukij (zpívá):**
Ty mizero z Kamariny, čert tě vzal,
proč jsi paní pekařovou zařezal?...
- Skarjatin:** A já ti povídám, že Bůh existuje!
- Tatarinov:** A já zas říkám, že žádný Bůh není!

- Volkonskij:** Péťo, Petříčku, zatanči, drahoušku, kozáčka!
- Dolgorukij:** Dej pokoj, otravo!
- Hlasy:** Poslouchejte! Poslouchejte!
- Talyzin (čte):** Zřeknutí se trůnu imperátora Pavla I. My, Pavel I., z boží milosti car a vládce veškeré Rusi, atd., atd., nezaujatě a o své vlastní vůli prohlašujeme, že se navždy vzdáváme vlády nad Ruským státem, na což přísaháme před Bohem a celým světem. Trůn předáváme svému synovi a následníkovi Alexandrovi Pavloviči.
- Rozen:** A kde je konstituce?
- Talyzin:** Alexandr je naše konstituce!
- Hlasy:** Vivat, ať žije Alexandr!
- Talyzin:** Pánové, musíme postupovat podle svého svědomí. Musíte uvážit i skutečnost, že samovládný panovník nemá zákonné právo omezit svoji moc, neboť Rusko odevzdalo jeho předkům nenarušitelné samoděržaví...
- Bibikov:** Promiňte, pánové, kvůli čemu se vlastně tak namáháme? Snad jenom kvůli kulatým kloboukům a frakům?
- Hlasy:** Ať žijí kulaté klobouky a fraky, vivat! Vivat svoboda!
- Klokačev:** Není libo, pánové, vyslechnout projekt o sjednocení krajů Ruského impéria podle vzoru Severoamerické republiky?
- Platon Zubov:** No jen počkejte, Arakčejev vám pěkně vytmaví tu republiku!

Hluk, výkřiky.

- Jeden:** Ať žije absolutismus!
- Jiní:** Vivat konstituce!
- Tučkov:** Začínám se toho, kamarádi, trochu bát – co když nás jen čert mate?...
- Talyzin:** Pánové, pánové, rád bych něco řekl...
- Hlasy:** Poslouchejte! Poslouchejte!
- Talyzin:** Ruské imperium je tak veliké...
- První:** Fjodora je veliká, ale hloupá.
- Druhý:** V Rusku není nic: zvenčí se zdá, že je tam všechno, ale ve skutečnosti tam není nic.
- Třetí:** Rusko je meteor: zazářil a zhasl.
- Mansurov:** Zemřeme a nic po nás nezbude: jen prach, jen práchnivění jen stín...
- Hlasy:** Poslouchejte! Poslouchejte!
- Talyzin:** Ruské imperium je tak velké a rozsáhlé, že kromě absolutního panovníka je všechno ostatní nevhodné a zhoubné...

- Hlasy:** To je pravda! To je pravda! K čertu s konstitucí! To jenom Němci vymysleli, nepřátelé vlasti, prokletí zednáři!
- Talyzin:** Protože, pánové, co vidíme v Evropě? Nejosvícenější ze všech národů se sebe svrhnul zlaté okovy občanského řádu, vyvrátil oltáře a trůny a jako proud vzduť všemi neřády zloby a zkázy vystoupil ze svých břehů a hrozil, že zatopí Evropu...
- Tatarinov:** Evropa se brzy pohrouží do barbarství....
- Talyzin:** Jenom Rusko stojí jako nezničitelný kolos a základem tohoto kolosu je pravoslavná víra a absolutní vláda.
- Hlasy:** Ať žije absolutismus! Vivat Rusko!
- Skarjatin:** Rusko zachrání Evropu!
- Titov:** To je fantastické!
- Mordvinov:** Občané ruští...
- Volkonskij:** Pět'o, Petříčku, zatanči kozáčka!
- Dolgorukij:** Dej pokoj, otravo!
- Hlasy:** Poslouchejte! Poslouchejte!
- Mordvinov:** Občané ruští! Což může existovat politická svoboda tam, kde není obyčejná svoboda člověka a kde miliony otroků úpí pod nadvládou statkářů? Lační psi, nenasytné pijavice, co ponecháváme selskému lidu? To, co jim vzít nemůžeme – vzduch. Obraťme naše zraky na lidstvo a zastyd'me se, občané! Když svrhujeme tyrana, nebuďme sami tyrany, osvobod'me otroky...
- Tatarinov:** A na Jemeljana Pugačova jste zapomněl?
- Skarjatin:** Když to chámovo plemeno osvobodíme, tak nám překousne hrdlo.
- Mordvinov:** Občané ruští!
- Jedni:** Poslouchejte! Poslouchejte!
- Druzí:** Tak dost!
- Mordvinov:** Střeďte se, občané! Den pomsty přijde – otroci povstanou a rozbijí vám svými okovy hlavy a naší krví zbarví své luhy jako purpurem. Popravčí špalek a oprátka, meč a oheň – to je to, co nás čeká. To všechno bude, to bude... Můj zrak proniká závěsem času... Průzorem celého století vidím... vidím...
- Hlasy:** Mlčte! Mlčte! Tak dost!
- Tatarinov:** Urážíte pane, čest ruské šlechty! To nedovolíme...
- Talyzin:** Pánové, to pořád není to – musíme jít k věci a my mluvíme bůhví o čem!
- Hlasy:** Oč jde, mluvte.
- Talyzin:** Jde o to, co uděláme, když car nepodepíše, že se vzdává trůnu?
- Jedni:** Uvěznit!

- Jiní:** Do Schlüsselburgu!
- Talyzin:** To se lehce řekne – do Schlüsselburgu. Vojsko je mu oddané, osvobodí jej a co potom?
- Benigsen:** Pánové, víno je otevřené, je třeba je pít. (Messieurs, le vin est tiré, il faut le boire.) Zbavit samovládcе koruny a ponechat jej žít – to není možné.

*Všichni okamžitě zmlkli; je takové ticho, že je slyšet, jak odbíjejí hodiny na
Petropavlovské pevnosti za Něvou.*

- Tučkov:** A je – je! Zabít cara – to je něco hrozného...
- Depreradovič:** Vyvolenec boží!
- Šenšin:** Přísaha, to není žádná legrace...
- Jefimovič:** I v Písmu se praví: *Boha se bojte, a cara si važte...*
- Bibikov:** Vážení pánové! Pro každého osvíceného ducha je matematicky jasné, že kdo zabije tyrana je nevinný: jestliže mne napadne zločinec a pozvedne nad moji hlavu dýku...
- Jašvil:** Ale pánové, k čemu protahovat jednání do nekonečna? Nedávno mne udeřil do tváře a taková pohana se smývá krví!
- Hlasy:** To je pravda! Krev za krev! Smrt tyranovi!

Gardanov (*vyskočí na židli*):

Jen jásej, porobená země,
ať plane zkrvavený žár!
Ve jménu všech, kdo slouží pravdě,
na popravišti ať zemře car!

Hlasy: Smrt tyranovi! Smrt tyranovi! Ať žije svoboda!

Valerian Zubov (*s dřevěnou nohou*):

Ne, pánové. Bít se muž proti muži – to kdykoli, třeba s čertem, ale čtyřicet lidí na jednoho, to promiňte, takovou podlostí nezneuctím svůj kord!

Bibikov: Raději čtyřicet na jednoho než jeden na čtyřicet milionů, to je podle mého názoru matematicky jasné...

Jedni: K čertu s matematikou! Nechceme! To ne! To ne!

Tučkov: Je mi Pavlíčka líto...

Druzí: Když je vám ho líto, tak běžte a udejte nás!

Platon Zubov: Pánové, rozejděme se, nebo nás zavřou a tím to všechno skončí.

Talyzin: Ale jak to, kníže? Sám jste tu kaši zavařil a teď se vykrucujete?

Platon Zubov: Ale vždyť to nejenom já, ale i oni...

Jedni: Kníže říká pravdu – nemá to cenu, rozejděme se.

Druzí: Zbabělci! Špioni! Zrádci!

Jedni: Jak si to, pane, dovoluujete?...

Kdosi hodil na jiného láhev.

Hlasy: Vaše Blahorodí, tady se perou!

Hlasy: Ticho, ticho, vy tam, zatracení blbci!

Talyzin: Pánové, pánové, že se nestydíte? Vlast je v nebezpečí a vy...

Výkřiky, zmatek. Platon Zubov se prodírá k východu.

Valerian Zubov: Kampak, Platone?

Platon Zubov: Domů.

Valerian Zubov: Bratře, bratře, to ses opravdu začal bát, nebo co?

Platon Zubov: A co ty ze sebe děláš hrdinu? Na té své dřevěné noze daleko nedoskáčeš. A copak jsi právě sám neříkal, že zabíjet nepůjdeš?

Valerian Zubov: Nepůjdu zabíjet, ale půjdu umřít za vlast!

Platon Zubov: To, bratře, známe, dají ti co proto a hned dostaneš rozum... No tak, neblbni, pust' mě!

Valerian Zubov: Nepustím!

Platon Zubov (*žduchá ho*):

Pust' mě, blbče!

Valerian Zubov (*tasí kord*):

Stůj, mizero! Probodnu tě!

Platon Zubov (*vrhá se na něho s kordem*):

Ty jeden šmatlavej zakrslíku beznohej! Já ti dám!...

Bijí se. Roztrhnou je od sebe.

Talyzin: Platone Alexandroviči! Valeriane Alexandroviči! Bratr na bratra...

Klepání na domovní dveře.

Platon Zubov (*v hrůze padá zády na židli*):

Arakčejev!

Zmatek.

Hlasy: Arakčejev! Arakčejev! Utíkejte!

Talyzin: Pánové, co blázníte? Pánbůh s vámi, jakýpak Arakčejev? Je to Pahlen – čekáme na Pahlenu!

Hlasy: To je Pahlen, Pahlen! To jsme se polekali!

Talyzin (*u dveří*): Kdo je tam?

Hlas (*za dveřmi*):

To jsem přece já, Mikuláš Zubov. Otevřete, k čertu, zbláznili jste se, nebo co?

Talyzin odemyká. Vchází Mikuláš Zubov.

Talyzin: Vy jste nás, kamaráde, pěkně polekal.

Mikuláš Zubov: A čím?

Talyzin: Mysleli jsme, že je to Arakčejev.

Mikuláš Zubov: Aby vám jazyk zdřevěněl – proč o něm mluvit takhle na noc?

Talyzin: A kam jste vy, pane, zmizel?

Mikuláš Zubov: Bylo mně zle.

Talyzin: Bolelo vás břicho jako bratra?

Mikuláš Zubov: Břicho ne, ale viděl jsem čerta.

Talyzin: Čerta? A v jaké podobě?

Mikuláš Zubov: V podobě generála Arakčejeva.

Talyzin: Fuj, takový hnus!

Mikuláš Zubov: Ano, napřed mně pronásledoval v noci, ale potom se mi začal zjevovat i ve dne: ať se vrátím kamkoliv, všude vidím ten odporný ksicht – stojí jakoby přímo vedle mně a šeptá mi do ucha: „Jdi, udej to, nebo tě zavřu!“ A tu se mi, kamarádi, udělalo tak úzko, tak strašně úzko, no prostě něco hrozného. Řekl jsem si, půjdu k zařikávačce: co se nechat trochu pokropit? Dnes brzy ráno jdu po Nábřeží kolem Letního sadu. Je tma, čvachtanice, klouže to. Na Labutím mostku jsem zakopl, spadl, tak tak, že jsem si nevymkl nohu. Tak to je konec, myslím si, teď mně Arakčejev chytne do svých drápů. Koukám, a tu vidím, že na sněhu leží malinkatý obrázek, tady tenhle, vidíte? Svatý Mikuláš Mcenský.

Titov: To je fantastické!

Mikuláš Zubov: Zvedl jsem jej, přeběhl po můstcích na Petrohradskou ke kostelu Spasitele, dal jsem sloužit mši a když zazpívali: „Svatý Mikuláši, oroduj za nás“, tak mně jakoby osvítil Duch Svatý: panebože, říkám si, vždyť to mě on sám, jako můj Anděl Strážný poželhal svou ikonou. A vtom ze mne všechno spadlo – teď se už ničeho nebojím – a vy, kamarádi, se také nebojte – Svatý Mikuláš nás bude provázet!

Talyzin: Mikuláš, to je všechno hezký, ale my jsme se, Vaše Jasnosti, tak tak, že nerozhádali...

Mikuláš Zubov: Kvůli čemu?

Talyzin: Když car nepodepíše abdikaci, co potom dělat?

Mikuláš Zubov: Co dělat? Zabít jako psa – a hotovo!

Hlasy: Zabít! Zabít! Psovi psí smrt! Smrt tyranovi!

Bibikov (vztekle): Nejen jeho, ale všechny! Dokud všechny nezařezeme, nezničíme to prokleté hnízdo, nebude v Rusku svoboda!

Jedni: Všechny! Všechny! Když zabíjet, tak zabíjet!

Druzí: Ale kamarádi, to snad ne, bojte se Boha!

Mikuláš Zubov: Nebojte se, kamarádi, nebojte se, Mikuláš nás bude chránit!

Klepání na dveře. Opět zmatek jako před chvílí.

Hlasy: Arakčejev! Teď je to Arakčejev! Utíkejte! Utíkejte!

Talyzin (u dveří): Kdo je tam?

Hlas (za dveřmi): Hrabě Pahlen.

Talyzin otevírá dveře. Vchází Pahlen.

Pahlen: Tak co, pánové, jak to tu u vás vypadá? Je všechno připraveno?

Talyzin: Ano, Vaše Jasnosti. Jenom se nějak nemůžeme domluvit...

Pahlen: Není třeba mluvit, ale jednat. Pamatujte si, přátelé, jedno: bez rozbití vajec nelze uvařit míchaná vajíčka.

Tatarinov: Co to asi má znamenat?

Skarjatin: Vejce, to jsou carské hlavy, a míchaná vejce – revoluce, je to tak?

Pahlen: No pánové, nemůžeme ztrácet čas, jdeme.

Hlasy: Jdeme! Jdeme!

Pahlen: Rozdělíme se do dvou oddílů: jedni jdou se mnou, druzí s knížetem Platonem...

Platon Zubov: Ne kníže, se mnou nepočítejte.

Pahlen: Co se děje?

Platon Zubov: Nemohu – jsem nemocný.

Pahlen: Co to říkáte, Platone Alexandroviči, promiňte, kamaráde, ale takhle na poslední chvíli – výlet na Sibiř je tu, dejme si sklenku lafítu!

Benigsen: Neračte se znepokojoval, hrabě. Kníže je opravdu nemocný. Ale to přejde – mám na to výborný lék... (*Platonu Zubovovi*). Vaše Jasnosti, na slovíčko. (*Pahlenovi*) A vy, hrabě, zatím rozdělte oddíly.

Benigsen odváaní Platona Zubova stranou.

Pahlen: Pánové, kdo chce jít se mnou, račte sem vpravo a ostatní s knížetem – vlevo.

Všichni stojí a nehýbou se.

Pahlen: No tak, co je? Rozdělte se... (*Mlčení*) Á, chápu..

Sám je po řadě rozděljuje.

Pahlen: Se mnou – s knížetem, se mnou – s knížetem.

Platon Zubov a Benigsen stranou.

Platon Zubov: Co si račte, pane, přát?

Benigsen: Jen to, jestli vy...

Platon Zubov: Nechte mě na pokoji!

Benigsen: Jestli vy...

Platon Zubov: Táhněte k čertu!

Benigsen: Jestli okamžitě nedáte souhlas, že s námi jdete, pak vás na místě zabiji.

Vytahuje pistoli.

Platon Zubov: Co je to za legraci!

Benigsen: Hned uvidíte, jaká je to legrace.

Natahuje spoušť.

Platon Zubov: Přestaňte, přestaňte, Leontiji Leontějeviči ...

Benigsen: Račte se rozhodnout, než napočítám do tří. Raz – jdete?

Platon Zubov: Poslyšte...

Benigsen: Dva – jdete?

Platon Zubov: Vy jste ďábel!...

Benigsen: Tři.

Platon Zubov: Jdu! Jdu!

Benigsen: No, tak to mělo být dávno. (*Pahlenovi*) Kníže jde – pilulky skvěle zabraly.

Pahlen: No tak výborně. To znamená, že je všechno připraveno. Nalejte šampaňské! Napijeme se a ve jménu Páně.

Depreradovič: Vaše Jasnosti, a jak se dostaneme do zámku?

Pahlen (*ukazuje na Argamakova*):

A tady Alexandr Vasiljič nás tam zavede – zná všechny vchody.

Argamakov: Od Letního sadu přes kanál po malém zvedacím mostku.

Jašvil: A jestli ho nespustí?

Argamakov: Na příkaz mne, jako pobočnicka velitele stráže paláce, jej spustí.

Depreradovič: A potom?

Argamakov: Potom Voskresenskou branou vedle kostela do dvora a po točitém schodišti přímo do předsíně, ke dveřím ložnice.

Jašvil: Je hodně strážců v předsíni?

Argamakov: Dva palácoví husaři.

Depreradovič: Patří k našim?

Argamakov: Ne. Ale se dvěma si poradíme.

Vojenští sloužící podávají na podnosech číše se šampaňským.

Pahlen (*pozvedá číši*):

Na nového cara – imperátora Alexandra Pavloviče! Hurá!

Všichni: Hurá! Hurá!

Benigsen (*odvádí Pahleny stranou*):

Zdá se, že to všechno nestojí za námahu.

Pahlen: Proč?

Benigsen: Protože s těmito pány se revoluce dělat nedá. Svržením tyrana jenom potvrzujeme tyranii.

Pahlen: Vaše Excelence, teď už je pozdě.

Benigsen: Ano, je pozdě, nebo brzo. To je škoda. Vždyť by bylo možné... Ech!... Ale to už je jedno. Víno je nalité, musíme
Jdeme. je vypít...

Pahlen: Jdeme, pánové!

Hlasy: Jdeme! Jdeme! Hurá!

Talyzin: Vaše Jasnosti, a jak to? – Vždyť jsme nic nerozhodli...

Hlasy: Tak dost! Dost! Jdeme! Jdeme Hurá! Ať žije svoboda! Smrt tyranovi!

Všichni odcházejí. Dva vojenští sluhové, starý Kuzmič a mladý Fed'a, zhasínají svíce, uklízejí se stolu, slévají z číší zbytky vína a pijí.

Fed'a: Strýčku, poslyšte, strýčku, takový hřích – copak oni ho zabijí?

Kuzmič: Zabijí ho, Fed'o, určitě ho zabijí.

Fed'a: A jak je to jen strýčku možné? Zabít cara?... Ach, panebože, panebože!...

Kuzmič: A co, kamaráde, naděláš? Svému osudu neujdeš: zabili Aljošku, zabili Ivánka, zabili Petříčka a Pavlušku také zabijí. A kolik jich ještě pozabíjejí, bůhví... Napijme se, Fed'o, na toho nového!

Fed'a: Napijme se, Kuzmiči! A přece, jak je to jen možné, co říkáš? A jakýpak bude ten nový?

Kuzmič: Asi o nic lepší než starý. Ale pro nás je to úplně jedno – nový nebo starý – jeden za osmnáct, druhý bez dvou za dvacet.

Fed'a zvedá ze země kytaru, kterou tam nechal kníže Dolgorukij, a jakoby přemýšlel o něčem jiném, tiše se probírá strunami. Kuzmič nejdříve tiše a potom stále silněji přizvukuje.

Kuzmič: Ty mizero z Kamariny, čert tě vzal,
proč jsi paní pekařovou zařezal?
To proto jsem pekařovou zařezal

že pekla koláče neslaný, nemastný,
kdo by je žral.

OPONA

Druhý obraz

Komnata kněžny Anny Gagarinové. Vlevo jsou dveře do ložnice; vzadu dveře na schodiště, vedoucí do panovníkova apartmá. Vpravo je hořící krb. V rohu jsou nástěnné hodiny. Noc.

Pavel a Anna

Anna sedí v křesle u krbu. Pavel je u Anniných nohou, položil jí hlavu na kolena a dřímá..

Anna: Hajej, hajinkej! Spi, Pavluško, spi, můj drahý!

Pavel: Jaké ty máš jasné oči – jako dvě zrcadla – vidím v nich všechno a sebe vidím jako úplně malinkého... A víš, Anuško, když tak ležím hlavou na tvých kolenou, připadám si opravdu jako malý a ty mne držíš na rukou a kolébáš...

Anna: Spi, můj malý, spi, děťátko!

Pavel: Ať spím či bdím, pořád se mi zdá o něčem velmi dávném z mého dětství, o tak malém, co vidím právě v tvých očích. Na velké se zapomene, ale malé věci si člověk pamatuje. Když ti například někdo ve dne ublížil, lehneš si do postele, hlavu schováš pod pokrývku a pláčeš tak sladce, jako bys byl vlastně rád, že ti ublížili... Znáš to, Anuško?

Anna: Zním, můj milý. Není nic sladšího než takové slzy, chtěl bys, aby ti vždycky tak ubližovali, jenom abys mohl tak plakat...

Pavel: Ano, to je ono... A kdo tobě ubližoval?

Anna: Macecha.

Pavel: A mně vlastní matka... Ale, co bychom o tom... Zato, když bylo veselo, tak to už stálo zato. Někdy jsme se s Borjou Kurakinem tak rozdováděli, že jsme s učitelova stolu strhli ubrus a začali se vozit a válet, až bylo všude plno prachu. Z knihovny jsme vytahali knihy a stavěli z nich mosty pro vojsko. A koně a vojácci! A pak i záležitosti srdeční. Zamilovával jsem se snad už od kolébky. Ve svazcích Francouzské encyklopedie – v obrovských foliantech, větších než jsem byl já sám – jsem stále hledal vysvětlení ke slovu Amour. S dvorními dámami, které žily v protějším traktu, jsme se vzájemně stále okukovali z okna do okna. Ještě jsem nevěděl, co je to láska a už jsem nemohl ani den prožít bez vášně. Dýchnu na zrcadlo, napiši prstem jméno milované a když uslyším, že někdo jde, tak to honem utřu. Jednou jsem na plese ukradl broskev, schoval do kalhot, že ji dám své vyvolené. Zapomněl jsem však na to, sedl si, rozmačkal ji tak, že šťáva tekla po kalhotách – ostuda hotová. A krasavice se na toho nezbedu opravdu dívaly, vždyť já jsem tehdy byl moc hezký chlapec – ne takový šereda s pršákem. Pamatuješ si na můj portrét? Kde je? Ukaž mi jej.

Anna snímá s krku řetízek s medailonem a podává jej Pavlovi.

Pavel (dívá se na portrét):

Á – málem jsem zapomněl, že jsme tady oba: na jedné polovině já, a na druhé – on. Vrstevníci. Oba máme dvanáct. A jak jsme si podobní! Jako dvě kapky vody. Nepoznáš, kde jsem já a kde on. Úplné dvojče nebo dvojník. No a není divu – vždyť je to rodný syn, prvorozený, kus mého já, moje krev, můj milý chlapec... Alexandře, Alexandře!

Láme medailon a odhazuje do ohně.

Pavel: Proklínám tě! Proklínám! Proklínám!

Anna: Co to děláš, Pavluško? Rodného syna...

Pavel: Otcovrah!...

Anna: Ne, ne, nevěř tomu, obelhali tě. – Alexandr je nevinný...

Pavel: Nevinný? On že je nevinný? Víš vůbec, co se mnou chtěl udělat? Kdyby mě prostě zabil, kdyby přišel jako darebák v noci a podřezal mě. Ale to ne, ne! Nechtěl zničit moje tělo, ale moji duši – zbavit mě rozumu... Rozumu můžeš zbavit každého, stačí, aby se všichni postavili kolem tebe a začali na sebe mrkat: „Vidíš, koukej, začíná bláznit, už blázní!“ Ať je to kdokoli, uvidíš, že to nevydrží a začne zuřit... A kdybych se zbláznil, tak by mě uvázali na řetěz, přišli by mě dráždit jako zvíře v kleci a já bych vyl, vyl, vyl jako zvíře nebo jako vítr, slyšíš? V komíně to vyje – hů-hů-hů!...

Anna: Nech toho, nech toho, Pavluško, miláčku! Vždyť to by opravdu bylo možné...

Pavel: Je to možné! A co sis myslela? Když tíže Ruska, tíže Evropy, tíže světa spočívá na jedné hlavě, pak se z toho člověk může skutečně zbláznit. Bůh a já – a víc už nikdo, to je opravdu těžké, člověk to málem nevydrží... Můj trůn, to je můj kříž, purpur je krev a koruna trnový věnec, jehož trny mi proklály hlavu... Za co, za co, božemůj?... Ale budiž vůle Tvá. Je to však tak těžké, tak těžké!...

Padá na kolena.

Anna (*objímá a líbá Pavlovu hlavu*):

Pavluško, ty můj chudáčku!...

Pavel: Ano, – „Chudák Pavel! Chudák Pavel!“ Víš, kdo to řekl?

Anna: Kdo?

Pavel: Petr.

Anna: Kdo?

Pavel: Car imperátor Petr I., můj praděd.

Anna: Ve spánku?

Pavel: V bdělém stavu.

Anna: Měls vidění?

Pavel: Nevím. Ale viděl jsem ho, stejně tak jak teď vidím tebe. Je to už dávno, tak před dvaceti lety. Šli jsme tehdy jednou v noci s Kurakinem po Nábřeží. Svítal měsíc, bylo světlo skoro jako ve dne, jenom na sněhu byly černé stíny. Nikde ani človíčka, jako by všechno vymřelo. Vyšli jsme na Senátní náměstí, tam, kde je teď sousoší. Kurakin zůstal vzadu. Najednou slyším, že vedle mne někdo jde – dívám se, je strašně vysoký, v černém plášti, klobouk má tak naražený, že není vidět do obličeje. „Kdo je to?“ povídám. A on se zastavil, sňal klobouk a tu jsem ho poznal – car imperátor Petr I. Zahleděl se na mne dlouho, tak smutně a laskavě, pokýval hlavou a řekl jenom dvě slova, tatáž, cos mě právě řekla: „Chudák Pavel! Chudák Pavel!“

Anna: A co bylo dál?

Pavel: To si nepamatuji. Asi jsem upadl do mdlob. Teprve až jsem se probral, vidím, že Kurakin se mě snaží probrat, tře mi spánky sněhem. „To máte, povídá, od žaludku.“ No co, možná to bylo skutečně od žaludku. Nikdo nic neví... A ty věříš ve zjevení, Anuško?

Anna: Nevím... Raději o tom nebudeme... Vzbuzuje to hrůzu!...

Pavel: Ano, hrůzu! Všechno je hrozné – ať myslíš na cokoli, je to jako by ses měl propadnout do jámy... Nikdo nic neví... Pascal říkal, že i ta nejmenší věc je pro něho plná tajemství, že na to jeho rozum nestačí... Tak i já se všeho bojím, a nejvíce se bojím bát... No ale máš pravdu, raději o tom nebudeme... Lepší je zase si položit hlavu na tvoje kolena a být tiše, tiše... haji, hajinky...

Anna: Hajej – hajinkej! Spi, Pavlíčku, spi, můj drahý.

Pavel: Dávné dětské vzpomínky... Klec pro čížky, jeden čížek je přikován ke sloupku s obručí a dole je voda, sám ji vytahuje vědýrkem; klec je jakoby poušť a čížek poustevník, zvaný Dmitrij Ivanovič, druhý je voný – to je sluha Vaňka... A ještě stojací porcelánové hodiny, bílé se zlatými a růžovými květy... když na ně svítí slunce, radují se květiny jako v ráji...

Nástěnné hodiny odbíjejí tři čtvrti na jedenáct.

Pavel: Je čas jít spát. Když dá bůh, usnu dnes sladce – bude se mi zdát, že mne uspáváš... A vítr v komíně zase tak vyje, slyšíš? hů-hů-hů! Úplně jako můj Špic. Prokletý pes. Celý den vyl, pod nohama se plete, do očí se mi dívá a vyje.... Tak sbohem, Anuško, spi sladce.

Pavel vstává. Anna náhle vyskočí, objímá jej a tiskne se k němu.

Pavel: Co je to s tebou?

Anna: Neodcházej! Neodcházej!

Pavel: Ale copak, co se děje?

Anna: Nevím... Je mi hrozně...

Pavel: To jsem tě tak postrašil vyprávěním o tom zjevení?

Anna: Nevím... ne... proto ne...

Pavel: Tak co tedy?

Mlčení. Anna se ještě více tiskne k Pavlovi a chvěje se.

Pavel: A tak je to tedy! Myslíš si, že mě zabijí. Neboj se, nezabijí. Jenom ať si to zkusí. Vidělas' onehdy, jak mě mají moji vojáci rádi? Kdyby něco, tak raději zemřou, ale než by mě vydali. No a Pahlen snad taky není hlupák.

Anna: Pahlen je zrádce!

Pavel: To uvidíme – už jsem poslal pro Arakčejeva, zítra se všechno dozvíme.

Anna: Zítra? A co když této noci?...

Pavel: Neboj se, říkám ti, to nestihnou. A pak, jak by se sem dostali? Po večerce se všechny brány zavírají, mosty se zvedají. Jsme tu na hradě, jako v nedobytné pevnosti – příkopy jsou hluboké, zdi žulové, střílny s děly – celé vojsko by to nedobýlo.

Anna: A přesto se bojím, Pavluško!... Odpusť mi, jsem tak hloupá... Jsem zřejmě stejná jako ten tvůj pejsek... No tak, drahoušku, miláčku, co by se stalo?... Zůstaň tady, buď u mě do rána...

Pavel: Copak to jde, kněžno? „Cela ne convient pas“ – to se nehodí, jak říká Její Veličenstvo. Ne, bez legrace, nechci, aby pokládali za Pavlovu milenku tu, která už brzy bude ruskou imperátorkou... Zítřa přece... Jaký je zítřa den?

Anna: Pondělí.

Pavel: No to bude těžký den... Pro někoho je to pondělí, ale pro nás to je vzkříšení. Zítřa zasadím rozhodující úder. Na popravním špalku se ocitnou hlavy, které jsem kdysi miloval... Zítřa bude konec starých časů a nastane nový život – Vzkříšení!... Tak sbohem, nebo se snad opravdu...

Anna: Zůstaň! Zůstaň!

Pavel: Ne, ne! Copak se nestydíte? Jsem snad zbabělec? Mám se já, samovládce, pravnuke velikého praděda bít takových mizerů? Podívám se a utečou, vydechnu a rozprsknou se! *Tak jako taje v ohni vosk, tak utečou nehodní.* S námi je Bůh! Neboj se, Anno a pamatuj si – s námi je Bůh!

Pavel objímá Annu a odchází. Anna dopadá zpět do křesla a sedí nepohnutě jako ztuhlá a hledí do ohně v krbu. Potom běží ke dveřím, kterými odešel Pavel.

Anna: Pavluško! Pavluško! *(Naslouchá)* Odešel...

Vrací se na předchozí místo u krbu, usedá a sklání hlavu na ruce.

Anna: Chudák Pavel! Chudák Pavel!

OPONA

PÁTÉ JEDNÁNÍ

Dva pokoje, rozdělené stěnou; napravo je úzká chodba sloužící jako předsíň; nalevo carova ložnice. Ve stěně jsou dvojité dveře, spojující oba pokoje.

V pozadí předsíně jsou zavřené dveře, vedoucí na malé točité schodiště do dvora. Vedle nich jsou kamna a lavice pro stráž. Vpravo jsou dveře do přijímacího pokoje a okno do Dolního Letního sadu. Na podlaze je svítlna.

V pozadí ložnice je malé polní lůžko bez závěsů s paravany; noční lampa. Vpravo jsou holandská kamna na nožkách; zatlučené dveře do apartmá carevny.

Stěny jsou obloženy bíle natřeným dřevem.

Pavel v bílé plátěné košili, v nočním čepci spí na posteli.

V předsíni dřímají na lavici u kamen dva husaři z carovy osobní stráže, mladší Ropšinskij a starší Kirillov.

Ropšinskij vstává, zívá, protahuje se, přistupuje ke dveřím ložnice, pootevřívá první venkovní dveře, přikládá ucho ke klíčové dírce a naslouchá.

Kirillov: Spí?

Ropšinskij: Spí.

Kirillov: No slávabohu! Teď se snad až do rána neprobudí. Umožil se, když tolik noci nespal.

Ropšinskij: Jen si lehl, tak usnul, jako by ho do vody hodil. Nestačil se ani pomodlit.

Kirillov: No, to mu Pánbůh odpustí. Nevím, jak ostatní, ale v modlení je horlivý. V dřívějších letech, v Gatčinském paláci jsem takhle stával na stráži před ložnicí a dveřmi stále slyším, jak se modlí, vzdychá a nařiká, čelem bije o zem, klaní se až k zemi. Dodnes je vidět, jak jsou parkety vyhloubené – zůstaly tam dvě úplné jamky.

Pavel (ve spánku): Bílé porcelánové hodiny s kytíčkami... Když na ně svítí slunce, jsou květiny veselé jako v ráji...

Ropšinskij (naslouchá):

Blouzní.

Kirillov: To nic. Vždycky mluví ze spaní, někdy rusky, někdy francouzsky a tak jasně, jako by byl vzhůru; když byl ve dne veselý, tak mluví klidně, ale když měl nějaké problémy, tak i ze spaní mluví smutně a ráčí se zlobit... Ach-ach-ach, naše hříchy nás tíží!... Ochraňuj nás a odpusť nám, Carevno Nebeská... Lehni si, Stěpko!

Ropšinskij: Ne, raději zůstanu sedět, Danilyči. Protože když si lehnu, tak už mě nevbudíš.

Kirillov: No, jak myslíš! A já si tu zdřimnu u kamen – trošku si nahřeju staré kosti – nějak mi loupe v kříži – možná zas začne mrznout. Dejbůh aby byl mráz a sluníčko!...

Kirillov si roztahuje plášť na podlaze a ukládá se. Ropšinskij dřímá vsedě na lavici, hlavou se opírá o kamna. Zpočátku zdálky a poté stále blíže a blíže a nakonec až u samých oken je slyšet krákání vran, sedících na stromech v Letním sadě.

Ropšinskij: Slyšíš, Danilyči?

Kirillov: A co?

Ropšinskij: Vrány začaly krákat.

Kirillov: Vidíš je, potvory! Co je to napadlo takhle v noci? To nevěstí nic dobrého, oj, nic dobrého!... Pes taky vyl celý den, a teď ještě ty vrány... Jen aby nevbudily cara. Copak je někdo polekal? Ale kdo má co chodit v noci po parku?... Podívej se Stěpko, neděje se tam něco?

Ropšinskij (dívá se do okna):

Nic není vidět – sklo zamrzlo. Nahore se jakoby projasnilo, jsou vidět hvězdy, ale dole je buďto vánice, nebo tam jdou lidi – moc lidí ... vojsko...

Kirillov: Jaképak vojsko, pánbůh s tebou! To se ti asi tak zdá, jak jsi ospalej.

Ropšinskij: Možná se mi to zdá – je to zamlžený, bílý – nic není vidět...

Jde k lavici.

Kirillov: Tak už to bejvá. V noci se ladacos zdává... Pěkně se pokřižuj a pomodli – pánbůh s námi, pánbůh s tebou – ať se nám nic nestane. (Křižuje se a zívá.) Ach-ach-ach, naše hříchy nás tíží!... Ochraňuj nás a odpusť nám, Carevno Nebeská...

Kirillov a Ropšinskij usínají. Krákání havranů utichá. Lucerna čadí a zhasíná. V okně je vidět namodralý odraz měsíční vánice.

Pavel (ve spánku):

Sášenko, Sášenko, můj milý chlapče!...

Klepání na vnější dveře předsíně směrem z chodby.

Kirillov (probouzí se): Klepou!... Stěpo, slyšíš, Stěpo?

Ropšinskij (*v polospánku*):

Havrani... havrani... Och, Danilyči, mně se něco zdálo... (*Již zcela probuzený*). Co je? Co to je? ... Klepou?...

Kirillov:

A panebože! Není to snad nějaké neštěstí?... Smiluj se, Carevno Nebeská!... (*Navléká si šavli a přistupuje ke dveřím*).
Kdo je tam?

Hlas Argamakova (*za dveřmi*):

Otevřete! Otevřete!

Kirillov:

Ale kdo je to? Kdo je to tam?

Hlas Argamakova:

Ohluchl jsi, osle jeden, copak mě nepoznáš podle hlasu? To jsem já – Argamakov, pobočník velitele stráže paláce...

Kirillov:

Alexandře Vasiljiči, Vaše Vysokoblahorodí, co si přejete?...

Hlas Argamakova:

Protri si oči, ožralko jeden! Copak jsi zapomněl, s kým mluvíš?... Jdu k Jeho Veličenstvu s raportem.

Kirillov:

Car ráčí odpočívat, Vaše Vysokoblahorodí, – nemám rozkaz ho budit...

Hlas Argamakova:

Lžeš, hlupáku! O požárech se má podávat hlášení i v noci.

Kirillov:

Požár? Kde je požár?

Hlas Argamakova:

V Admiraltě. Aby tě vzal čert, jak dlouho tady mám s tebou ještě mluvit... Až dostaneš ve strážnici výprask, tak budeš hned vědět, mizero, jak se má plnit rozkaz... Otevři!

Kirillov:

Hned, pane, hned. Lucerna mi zhasla. Je tady tma, nemůžu najít klíč... (*Tiše Ropšinskému*). Stěpo, slyšíš, Stěpo! Nebude z toho nějaký malér?... Neměli bychom vzbudit cara, co myslíš?...

Ropšinskij:

Ne, Danilyči, božechraň, když ho vzbudíme, tak nás zabije... Ať to udělá plukovník sám, když myslí, my se však musíme držet stranou...

Hlas Argamakova:

Tak otevři! Otevři, zatracený mizero!

Ropšinskij:

Vidíš, jak zuří, může nás opravdu zmrskat. Rychle otevři, Danilyči.

Kirillov:

Panebože, panebože! Smiluj se, Carevno Nebeská...

Otevirá dveře. Vchází Argamakov. Za ním Benigsen, kníže Jašvil, Bibikov, Tatarinov, Skarjatin, Nikolaj a Platon Zubovovi se zhasnutými lucernami a tasenými šavlemi.

Kirillov:

Kdo je to?... Kdo je to? Ach – ach – panebože ... Stráž!...

Ropšinskij (*běží vpravo*): Stráž!

Kirillov (*tasí šavli z pochvy a stává se přede dveře ložnice*):

Stát! Stát!

Spiklenci obklopují Kirillova.

Mikuláš Zubov: Odhod' šavli!

Úderem kordu vyráží Kirillovovi šavli a raní jej do ruky.

Kirillov (*padá k zemi*):

Veličenstvo! Veličenstvo! Vzpoura!

Pavel (*na okamžik se probouzí a pozvedá na posteli*):

Kdo je tam? Kdo je tam? (*Padá naznak, znovu usíná a blouzní.*) Sášenko, Sášenko, můj milý chlapče... Vždyť já jsem to věděl... No, slávabohu...

Jašvil (*přikládá hlaveň pistole ke Kirillovovu spánku*):

Mlč, nebo tě zabiju!

Argamakov (*chytá knížete Jašvila za ruku*):

Co to děláte, kníže, všechny vzbudíte.

Mikuláš Zubov: Zacpat ústa šátkem! Odtáhněte jej dolů!

Kirillovovi zacpávají ústa šátkem a táhnou dolů po schodišti.

Argamakov: A ten druhý?

Nikolaj Zubov: Utekl.

Platon Zubov: To je špatné! Udělá poplach!

Benigsen: To nestihne. A kde jsou naši?

Mikuláš Zubov: Rozutekli se. Někdo se zdržel na schodišti a ve dvoře, někdo v parku; jak před chvílí začali krákat ti havrani, tak se začali se všichni bát.

Benigsen: Ale čert je vem! Je nás i tak dost. Jenom rychleji, rychleji! (*Přistupuje ke dveřím ložnice, otevírá vnější dveře a zkouší otevřít vnitřní*). Zevnitř je zavřeno – to znamená, že je tam. (*Naslouchá.*) Zřejmě spí. Kdo má paklič?

Argamakov: Tady je.

Benigsen: Otevřete.

Argamakov (*Platonu Zubovovi*):

Podržte lucernu.

Hlasy povstalců (*ze schodiště*):

Utečte! Utečte! Poplach!

Platon Zubov: Pánové, slyšíte?

Chvěje se a upouští lucernu.

Benigsen: Ale kníže, teď není čas na to, abyste se třásl.

Pavel (*probouzí se*):

Kdo je to? Kdo je to?

Seskakuje s postele, přibíhá ke dveřím a naslouchá.

Benigsen: Paklíč nefunguje?

Argamakov: Ne, zámek je anglický, patentní – paklíčem to nepůjde.

Mikuláš Zubov: Tak tedy ramenem – snad se to poddá.

Tlačí ramenem do dveří. Dveře praskají. Pavel běží do protilehlého konce ložnice, schovává se do kouta vedle kamen za paravanem a pevně se tiskne, jakoby se chtěl zploštit, celý bílý na bílé stěně, téměř neviditelný. Dveře se otevírají. Spiklenci vbíhají do ložnice.

Jašvil (svítí lucernou na postel):

Utekl.

Mikuláš Zubov: Kam? Z okna přece nevyskočil.

Benigsen (ohmatává postel):

Hnízdo je teplé, ptáček nemůže být daleko.

Hledají, dívají se do skříní, pod křesla, pod stůl, pod postel.

Platon Zubov (ukazuje na paravan):

Támhle jsou nohy!

Bibikov: Fuj! Jako bychom si hráli na schovku...

Benigsen (odsouvá paravan):

Tady je!

Mikuláš Zubov: Ale co to s ním je? Jako by ani nebyl živý...

Benigsen: Vaše Veličenstvo...

Argamakov: Neslyší...

Skarjatin: Strachem zešílel... je jako solný sloup...

Mikuláš Zubov: Tak se na to podíváme...

Zvedá lucernu k Pavlově tváři a lehce, jedním prstem se dotýká jeho ruky. Pavel, chvějící se po celém těle se odlepuje od stěny, jakoby se chtěl vrhnout na spiklence. Všichni ustupují.

Pavel (rychle a nesrozumitelně, jako v horečce):

Co?... Co?... Co?... Co!...

Bibikov: Co je to za komedii!... Pánové, tak to přece nejde... Čert ví, co to má být!... Rychle to skončete!

Benigsen (Platonovi Zubovovi):

Kníže, máte u sebe tu abdikaci? Tak dělejte, dělejte, mluvte podle našeho rozhodnutí. No tak, ať je to!...

Platon Zubov (utírá si pot s čela):

Hned, ...hned ... jen se trošku...

Benigsen (postrkuje Platona Zubova):

No tak, začněte!... Tak hrome, u všech čertů!...

Platon Zubov vystupuje vpřed, v rukou drží manifest.

Platon Zubov: Sire, nous venons... přicházíme jménem vlasti ... Ne, nemůžu.. Je mi špatně... Vodul!...

Benigsen (*vytrhuje Platonu Zubovovi manifest*):

Jděte k čertu! (*Přistupuje k Pavlovi*) Vaše Veličenstvo, jste zatčen...

Pavel: Zatčen?... Zatčen?... Co to znamená – zatčen?...

Benigsen: Jste zatčen a suspendován. Jeho Veličenstvo následník Alexandr Pavlovič je prohlášen za cara. Na váš život se nikdo neodvážá sáhnout: budu chránit osobu Vašeho Veličenstva. Musíte se však svěřit do našich rukou. V případě sebemenšího odporu za nic neručím...

Pavel: Panebože!... Panebože! ...Panebože!... Co jsem vám udělal?... Co jsem vám udělal?..

Mikuláš Zubov: Byl jste tyranem po čtyři roky, ničemo!

Tatarinov: Dávno jsme to měli s tebou skoncovat!

Benigsen: Pánové, přestaňte. Přišli jsme zachránit vlast a ne se nízce mstít. (*Podává Pavlovi manifest.*) Sire, ayez l'obligeance de signer dur le champs cet acte d'abdication....

Mikuláš Zubov: Ale generále, nechte té francouzštiny! Raději mu to řekneme rusky: No tak, Pavle Petroviči, říkáme ti to po dobrém, zřekni se trůnu, nebo to s tebou špatně dopadne!

Pavel (*zvedá ruce vzhůru a pronáší slavnostně, náhle změněným hlasem*):

Já jsem... já jsem... Bohem pomazaný samovládcé Veškeré Rusi... Zabijte mě, zabijte! Ničeho se nezřeknu... S námi je Bůh!... S námi je Bůh!...

Nikolaj Zubov: Vidíte, pánové, úplně se pomátl. Co se s ním budeme bavit?... Musíme to skončit!

Skarjatin: Když nerozbiješ vejce, neuvaříš míchaná vajíčka!

Skupina ostatních spiklenců vbíhá ze schodiště do předsíně.

Hluk, výkřiky, zmatek.

Hlasy (*v předsíni*):

Utíkejte! Utíkejte! Zachraňte se!

Benigsen: Co se děje?

Talyzin (*vbíhá z předsíně do ložnice*):

Rychle, rychle! Skončete to! Jde sem stráž!

Pavel (*vrhá se ke dveřím*):

Stráž! Stráž! Pomoc!...

Benigsen (*s taseným kordem zastupuje Pavlovi cestu*):

Sire, buďte zticha, záleží na tom váš život!

Pavel: Pust'te mě! Pust'te mě! Stráž!

Mikuláš Zubov: Co řveš, mizero!

Chytá Pavla za ruku. Pavel se vyprostí. Nikolaj Zubov jej udeří pěstí do spánku. Pavel padá. Dav z předsíně se vrhá do ložnice.

Hlasy: Rychleji! Rychleji! Rychleji! Jdou sem!

Pavel (*zvedá se*): Pomóc! Pomóc, kamarádi!

Kníže Jašvil se vrhá na Pavla. Oba padají. Na ně se valí další, jedni na druhé, takže vzniká hromada hemžících se těl. Paravan se převrhl. Noční světlo zhaslo. Rvačka.

Benigsen: Stát! Stát!

Mikuláš Zubov: Do toho, kamarádi, Svatý Mikuláš je s námi! Bijte ho!

Hlasy: Bijte ho! Smrt tyranovi!

Jašvil: Kord! Dejte sem kord!

Mikuláš Zubov: Na co kord? Jen žádnou krev! Uduste ho!

Tatarinov: Provaz!

Argamakov: Provaz nemáme.

Skarjatin: Polštáře!

Mikuláš Zubov: Co se s tím budeme párat!...

Tatarinov: Šálu!

Skarjatin: Tady je!

Tatarinov: Udělejte smyčku!

Skarjatin: Hotovo!

Mikuláš Zubov: Navlečte mu to!

Skarjatin: Vysmekl se, mizera!

Pavel: Pomoc! Pomoc!

Tatarinov: No tak, utáhněte to!

Skarjatin: Strčil tam ruku, nedá se to stáhnout!

Pavel: Proboha, proboha!.. Aspoň se pomodlit!...

Tatarinov: Utahovat! Utahovat! Utahovat!

Pavel: Alexandře! Alexandře!

OPONA

Druhý obraz

Hlavní schodiště Michajlovského zámku; žulové schody mezi dvěma balustrádami z šedého sibiřského mramoru a pilastry z leštěného bronzu. Dvě podesty, horní a spodní; ze spodní vede dvojí schodiště mezi mramorovými sloupy – vpravo do dvorního

traktu zámku, vlevo do Alexandrových pokojů; z horní vedou dveře vpravo do pokojů Pavlových, vlevo do Trůnního sálu; v pozadí jsou prosklené dveře na balkon a na náměstí před zámkem.

Brzké, ještě tmavé ráno. Potom začíná svítat.

Marie Fjodorovna, Alexandr, Konstantin, Alžběta, Pahlen, hr. Benigsen, Talyzin, Argamakov, Mikuláš a Platon Zubovovi, kn. Jašvil, kn. Tatarinov, Skarjatin, Marin, Poltorackij, Rogerson, Golovkin, hr. Golicyn, kn. Naryškin, Kušev, Liven, kn. Amvrosij, metropolita, Isidor, zpovědník, duchovenstvo, dvorští úředníci, topič, úředník, vojáci.

Na schodišti nikdo není. Tma. Ticho. Na spodní podestu vpravo vybíhá Marie Fjodorovna s rozpuštěnými vlasy, v noční košili, v pantoflích na bosých nohou, v kožichu, přehozeném přes jedno rameno, odkud se sune dolů a vláčí po podlaze. Za ní jde kněžna Livenová.

Marie Fjodorovna:

Paulchen! Paulchen! Paulchen!

Vybíhá nahoru po schodišti, padá, ztrácí pantofli, vstává a běží dál.

Liven: Vaše Veličenstvo... počkejte... pantofel, pantofel... Vaše Veličenstvo!...

Marie Fjodorovna odbíhá vpravo; za ní běží kněžna Livenová. Na spodní podestu vpravo vchází poručík Poltorackij, za ním vojáci.

Poltorackij: Vojáci, za cara!

Poltorackij s obnaženým kordem vbíhá do středu schodiště, za ním vojáci. Na horní podestu vpravo vycházejí Pahlen a Benigsen.

Pahlen: Stráž, zastavit stát!

Vojáci se zastavují.

Pahlen: Jeho Veličenstvo Imperátora Pavla I. ranila mrtvice. Jeho následník Alexandr Pavlovič ráčil vstoupit na trůn.

Mlčení; potom temné reptání vojáků.

Vojáci: Nevěřte jim, kamarádi, nevěřte!... Zabili je, zabili!... Ničemové!...

Pahlen: Pó-zor! (*Poltorackému.*) Račte, poručíku, odvést stráž!

Poltorackij: Vaše Jasnosti...

Pahlen: Mlčet! Jak si, pane, dovoluujete, neuposlechnout rozkazu?... (*Vojákům*) Uvidíte, co vás čeká, mizerové, stačí jen pípnout!

Poltorackij (*vojákům*):

Pó-zor!

Reptání ustává.

Poltorackij: Na rámě zbraň!

Vojáci kladou zbraně na ramena.

Poltorackij: Vpravo čelem vzad, pochodem vchod!

Poltorackij a vojáci scházejí po schodech a odcházejí vpravo.

Pahlen: Uf! Ještě okamžik a vrhli by se na nás... Výlet na Sibiř je tu, dáme si sklenku lafitu!

Benigsen: To nás jen nebožtík zachránil.

Pahlen: Nebožtík?

Benigsen: No ano, vyškolil je tak, že stačí dát povel a stanou se z nich stroje.

Hlas Marie Fjodorovny (za dveřmi):

Pusťte mě! Pusťte mě! Pusťte mě!

Pahlen: Co se děje?

Benigsen (nakukuje do dveří):

Carevna!

Hlas knížete Jašvila:

Vytáhněte ven tu ženskou!

Hlas Marie Fjodorovny:

Paulchen! Paulchen!... Ach-ach-ach!...

Benigsen: Ti se s ní teda nepárou... Viděl jste to?

Pahlen: A co?

Benigsen: Tatarinov ji popadl do náručí a nesl ji jako nůši.

Na horní podestu zprava vchází dvorní lékař Rogerson.

Pahlen: Á doktor! Tak co, jak to vypadá?

Rogerson: Dřív než k večeru to nestihneme...

Pahlen: Ale to přece nejde, pane. Ještě dnes ho musíme vystavit.

Rogerson: To je, hrabě, nemožné. Sám jste ráčil vidět, jak vypadá – ani ho není poznat, jak ho zmrzačili.

Pahlen: Mizerové! Proč jste je nezadržel aspoň vy, generále?

Benigsen: Copak to šlo udržet je! Jsou to zvířata. Mrtvého mlátili.

Pahlen: Tak co budeme dělat, doktore?

Rogerson: Uděláme, co bude možné, jen nesmíte spěchat. Pracují tam teď dva malíři...

Pahlen: Malíři?

Rogerson: Ano, malují ho. Ale víte, pánové, malovat portrét mrtvého na mrtvém není moc příjemné. Starý učitel kresby z Umělecké akademie se tak polekal, když ho přivezli, že ho tak tak neranila mrtvice. Druhý, ten mladší, se ještě drží. Ale moc bych se nedivil, kdyby za tuto noc zešedivěl... Co jsem to ještě chtěl říct?... Proto jsem přišel, a teď si nemůžu vzpomenout... Asi už nemám hlavu v pořádku... Jo, jo, za takových nocí lidé šedivějí...

Pahlen: Uklidněte se, doktore. Protože jestli všichni ztratíme hlavu...

Rogerson: Počkejte, nechte mě ať si vzpomenu... Á... ano, – jazyk!

Pahlen: Jazyk?

Rogerson: No ano, co máme dělat s jazykem? Celý mu vylezl, natekl, do úst se nijak nedá zasunout – budeme jej muset odříznout...

Pahlen: No dobrá, dobrá! Už jděte, dělejte co chcete, – jenom nás, prosím vás, nechte na pokoji a skončete to co nejdříve.

Rogerson odchází. Poručík Marin vchází na spodní podestu zleva.

Marin: Jeho Veličenstvo.

Pahlen: Nepouštějte ho sem! Řekněte mu, že to není možné...

Marin: Říkali jsme mu to, neposlouchá, pláče, chce jít za každou cenu sem, nelze jej udržet – chce si sáhnout na život... Tady ho máte.

Alexandr běží nahoru po schodech.

Alexandr: Tatínku! Tatínku! Tatínku!

Chce jít do dveří vpravo. Pahlen ho nepouští.

Pahlen: Vaše Veličenstvo, váš otec car...

Alexandr: Vy jste ho...

Pahlen: Zemřel.

Alexandr: Vy jste ho zabili!

Padá ve mdlobách na ruce Benigsena a Pahlenu.

Pahlen: Doktora!

Marin vyběhává a ihned se vrací s Rogersonem. Pokládají Alexandra na podlahu a snaží se jej vzkřísit.

Pahlen: Tak co?

Rogerson: Musíte být opatrnější, hrabě, nebo to může špatně skončit... Zatím byste ho měli odnést do ložnice.

Pahlen: Odneste jej.

Marin (do dveří vpravo):
Vojáci sem!

Vchází hradní stráž.

Marin: Zvedněte jej! Opatrně, opatrně!

Marin, Rogerson a vojáci snášejí po schodišti Alexandra. Všichni odcházejí. Schodiště zůstává dlouho prázdné. – Svítá. Za oknem je jasné zimní ráno, modré nebe, probleskují první sluneční paprsky. – Na spodní podestu vpravo vchází topič a úředník.

Úředník: Zemřel? Opravdu zemřel?

Topič: No, říkají, že umřel, Tomáši nevěřící!

Úředník: Budou ho balzamovat?

Topič: Teď ho vykuchají a k večeru nabalzamují.

Úředník: Tak to znamená, že zemřel! Sláva tobě, Hospodine!... *(Křičuje se.)* Aleluja, aleluja a ještě jednou aleluja! Ať žije nový car, kmotře! To se musíme políbit...

Topič: No tak, dej pokoj! Pěkně sis přihnul...

Úředník: Opil jsem se, jsem hříšník, kamaráde, ale jak pak se z radosti nenapít. Celé město je opilé – v obchodech už není ani kapka šampaňského. A na ulicích je strašná spousta lidí. Chodí sem a tam, běhají jako šílení, objímají se, líbají jako o Vzkříšení Krista Pána. A počasí se taky vydařilo, takový krásný slunečný den, – pořád byla jen tma a čvachtanice, a teď je od rána sluníčko, jako by schválně kvůli tomu svátku. No a je to opravdu svátek – Vzkříšení, vzkříšení Ruska!... Hurá!

Topič: Bud' zticha! Ještě tě uslyší a co pak? Ještě se s tebou dostanu do maléru...

Úředník: Neboj se, kmotře, teď je svoboda... Jdu tady sem po Mojce a proti mně husarský důstojník, cválá prostředkem ulice a křičí: „Svoboda! Uživejte si, co hrdlo ráčí, – všechno je dovolené!“

Topič: Nechval dne před večerem... No tak běž, povídám ti, běž už, slyšíš, jdou sem...

Topič a Úředník odcházejí vpravo. Rogerson a Marin vcházejí na spodní podestu vlevo.

Marin: Půjdu a podám hlášení Jeho Jasnosti.

Rogerson: Požádejte hraběte, aby byl opatrný, protože bude-li se opakovat to, co předtím, tak za nic neručím, může se zbláznit.

Marin: Provedu.

Marin jde po schodišti nahoru a odchází vpravo. Rogerson jde vlevo. Kníže Platon Zubov a vrchní ceremoniář hrabě Golovkin vcházejí na horní podestu zleva.

Platon Zubov: Všichni vojenští i civilní hodnostáři se musí dostavit do Velkého kostela v Zimním paláci, aby složili přísahu. Nezapomeňte upozornit metropolitu a duchovenstvo.

Golovkin: Metropolita je dole, čeká v kostele.

Platon Zubov: Pročpak? Kdopak ho pozval?

Golovkin: Sám přijel. Sloužit zádušní mši.

Platon Zubov: Zádušní mše se nebude konat dokud nevystaví tělo. Tak to vyříd'te tomu hlupákovi – ať jede do paláce.

Golovkin: Rozkaz.

Platon Zubov: Eh bien, comte... Řekněte, hrabě, co se povídá o těch změnách?

Golovkin: Mon prince, on dit.... Říká se, kníže, že jste byl jedním z těch Římanů.

Platon Zubov: No, nebylo to jednoduché – museli jsme vynaložit hodně úsilí ve prospěch naší vlasti...

Odcházejí. Alexandr vchází na spodní podestu zleva. Alžběta a Rogerson jej vedou pod pažemi.

Rogerson: Jen pomalu, jen pomalu, Vaše Veličenstvo. Posad'te se, odpočiňte si trochu...

Dvorní lokaj přináší židli a odchází. Alexandr si sedá. Alžběta mu dává čichat valeriánské kapky.

Alexandr: To nic... už je to pryč... Jenom hlava mě trochu... Všechno hned zapomenu... O čem jsme to jen mluvili, Lízinko? Řekni!

Alžběta: O abdikaci, Sášo.

Rogerson jde po schodech nahoru a odchází vpravo.

Alexandr: O abdikaci... A co tys mě na to řekla? Zase jsem to zapomněl...

Alžběta: Říkala jsem ti, že to teď nejde – že až později...

Alexandr: Později ...Později... tak je to po celý život... vždycky, každý den, každou hodinu, každou minutu – pořád jen to samé, co právě teď – jen to – a už nic víc... jak s tím mám žít, jak s tím mohu vládnout? Ty to víš?... Já nevím... já nemohu... ať to dělá ten, kdo může... ale já nemůžu...

Alžběta: Co se dá dělat, Sášo? Je to nutné...

Alexandr: Je to nutné... a nejde to – zase jako tehdy, vzpomínáš? Musím a nemohu, nemohu a musím. Co to je, co jen to je, panebože?... Mám se snad zbláznit... nemyslet, nepamatovat si nic... zapomenout... Ó-ó-ó!... Ne, na to zapomenout nelze... Léta uplynou, celá věčnost uplyne, a na to – nikdy, nikdy!...

Alžběta si kleká na kolena, objímá a líbá Alexandrovu hlavu.

Alžběta: Tak už dost, dost... Sášenko... miláčku!...

Alexandr: No dobrá... už nebudu... Co jsem to však ještě chtěl říct? Co jen to bylo?... Ano...ano...moc je od Boha... *neboť není vrchnosti, jediné od Boha.* A je to zase stejné jako tehdy... A víš, Lízinko, že v tom není něco v pořádku... No řekni, cožpak absolutní vláda není od Boha? A co když je to prokleté místo – vstoupíš na něho a propadneš se? Propadli se všichni přede mnou a já se taky propadnu... Myslíš, že začínám bláznit, že mluvím z cesty?... Ne, teď vím, co mluvím, – možná, že to potom zapomenu, ale teď to vím... Povídám, tady je čert Bohu velmi, velmi blízko – Boha s čertem tak zamotali, že to nerozmotáš.

Marie Fjodorovna vchází na spodní podestu zprava. Je v županu, vlasy nemá upravené, na hlavě má šálu.

Alexandr: Maminko!

Přistupuje k Marii Fjodorovně, chce ji obejmout, když se jí však podívá do tváře, ustoupí. Ona se na něho dívá dlouze a upřeně, jako by jej nepoznávala.

Marie Fjodorovna:

Á... Vaše Veličenstvo.... Vaše Veličenstvo... Vy jste tady... byl jste tam? Ne?... Jdu právě odtud... Nechtěli mě pustit... Prošla jsem zadním vchodem. Zapomněli tam postavit stráž... Všechno jsem viděla... Běžte tam i vy, podívejte se... On je tam... ale je-li to pravdu on, nevím... skoro se nedá poznat... Co to jen s ním udělali? Nalíčili ho bílou i růžovou, co já vím?... Klobouk mu nasadili nakřivo... Nikdy jej takhle nenosil... A co je pod kloboukem?... Chtěla jsem se podívat, ale nedovolili mi to... Možná to dovolí vám... Běžte tam. Čekají na vás. Přinesli korunu a čekají na vás, abyste ji položil na něho a potom na sebe, na sebe, na sebe... tu korunu...

Alexandr: Maminko! Maminko!

Marie Fjodorovna:

Musím vám teď blahopřát: jste car!

Alexandr padá na kolena, zakrývá si tvář rukama. Marie Fjodorovna prochází směrem vlevo vedle něho, aniž na něj pohlédne. Alžběta a Rogerson se vrhají k Alexandrovi, zvedají jej a posazují. Pahlen, Benigsen, Argamakov, Talyzin, Depreradovič, Mikuláš Zubov, Tatarinov a jiní spiklenci vcházejí na horní podestu zprava.

Argamakov (tiše Pahlenovi):

Vaše Jasnosti, v Preobraženském se bouří.

Pahlen: Co se děje?

Argamakov: Bouří se, neposlouchají rozkazy: „Ukažte nám zesnulého cara, nebo nebudeme přísahat.“

Pahlen: Teď to nejde, není to připravené...

Argamakov: Jen aby nebylo hůř, už je to tam moc napjaté...

Pahlen (tiše): Počkejte, trošku ho upravíme, pustíme tam dvě řady a ukážeme jim ho zdálky. Čert je vem, když jsou mu tak oddáni, tak ať se dosytosti vynadívají.

Z náměstí je slyšet bubnování, troubení, vzrůstající halas, výkřiky vojáků. Spiklenci ve zmatku přicházejí, odcházejí, běhají, křičí, mávají rukama, ukazují si a dívají se z oken.

Hlasy spiklenců:

Slyšíte? Povstání! Povstání! Co se tak díváte?... Kde je car?... Car musí vyjít k vojsku! Rychle! Rychle! Rychle!

Pahlen, Benigsen, Mikuláš Zubov, Tatarinov a jiní spiklenci sbíhají se schodiště a obklopují Alexandra.

Pahlen: Vaše Veličenstvo, buďte tak laskav... Co se stalo? Zase mdloby?...

Alžběta: To nic, to přejde. Jenom minutku počkejte.

Pahlen: Čekat nelze ani minutu. Jestli se car okamžitě neukáže vojsku, může každou chvíli vypuknout povstání. – Račte, Vaše Veličenstvo.

Alexandr: Nechci! Nechci!

Pahlen: Tak dost, Veličenstvo! Na to teď není čas. Klid čtyřiceti milionů obyvatel záleží na vaší síle. Račte, račte, Vaše Veličenstvo!...

Pahlen a Benigsen z jedné strany, Mikuláš Zubov a Tatarinov z druhé berou Alexandra pod paždí a vedou jej, jakoby násilím jej vlekou nahoru po schodišti. Na horní podestě otevírají skleněné dveře na balkon.

Alexandr: Co jim mám říct, co jim mám říct?...

Pahlen: Řekněte jen toto: „Car imperátor zemřel na mrtvici, za mé vlády bude všechno jako za babičky.“ Jen, proboha, trošku veseleji, Vaše Veličenstvo – takhle to nejde. Dovolte, abych vám utřel slzy. Tak ve jménu Páně!

Alexandr vychází na balkon.

Vojsko (na náměstí): Hurá! Hurá! Hurá!

Veliký kníže Konstantin, vrchní ceremoniář hrabě Golovkin, dvorní maršál Naryškin, admirál Kušev a další dvořané v slavnostních uniformách vystupují na horní podestu zleva. Na spodní podestě vpravo je palácová stráž Semjonovského,

Preobraženského, Granátnického, Gardového a dalších pluků s vlajkami a standartami. Stráž se stává po obou stranách schodiště s obnaženými kordy.

Alexandr (*z balkonu*):

Car imperátor zemřel... Za mé vlády bude všechno jako za babičky...

Vojsko (*na náměstí*): Hurá! Hurá! Hurá!

Talyzin (*ukazuje na Alexandra*):

Vznáší se jako anděl v nebeském azuru!

Depreradovič: A slunce, slunce Alexandrových dní vychází!

Konstantin (*ukazuje Kušelevovi na spiklence*):

Já bych je všechny pověsil!... Ale co, k čertu se vším...

Na horní podestě se dav rozestupuje; zprava vchází metropolita Amvrosij a duchovenstvo.

Golovkin: Račte, Excellence, přistavili kočár.

Amvrosij: Hned, hned, jen požehnám Alexandrovi.

Alexandr vychází z balkonu.

Amvrosij (*přistupuje k Alexandrovi a žehná mu*):

Ve jménu Otce i Syna i Ducha Svatého.

Alexandr opět jako před chvílí padá na kolena a zakrývá si tvář rukama.

Amvrosij (*pokládá ruce na Alexandrovu hlavu*):

Ochraňuj Hospodine nejmilostivějšího, největšího cara našeho, imperátora Alexandra Pavloviče a sešli na něho svoji milost. Král se raduje z tvé moci a nad tvým vítězstvím vděčně jásá. Na hlavu mu kladeš korunu z ryzího zlata, dejž mu svoje požehnání na věky věkův. Amen.

Pahlen: Pánové, račte do Zimního paláce. Excellence račte. Račte, Vaše Veličenstvo.

Pahlen a další spiklenci berou Alexandra pod pažďi a svádějí jej po schodišti, jako by jej nesli na rukou. On jde se spuštěnou hlavou, s mrtvolně bledou tváří, tak tak že hýbe nohama. Stráž, vzdávající čest imperátorovi, sklání k jeho nohám vlajky a standarty. Z náměstí je slyšet „Hurá!“ a vojenská hudba – kateřinský pochod:

Sláva, sláva tobě, Kateřino, sláva naší něžné matce!

Všichni: Hurá! Hurá! Hurá! Ať žije Alexandr!

Golicyn (*tiše Naryškinovi*):

Jakoby jej vedli na popraviště a ne na trůn.

Naryškin: Jak by ne! Dědečkovi vrazi vzadu, otcovi vrahové vpředu a vedle něho možná jeho vlastní vrahové...

Talyzin (*spiklencům*):

Pánové, slyšeli jste, Arakčejev je tady, žádá audienci u cara.

Depreradovič: Uvidíme, zda ho přijme...

Platon Zubov: Jak by jej nepřijal? Vlastní košile si vyměnili, jsou to pobratimové!

Benigsen: Pamatujte na má slova, pánové: Pavel je mrtev, ale Arakčejev žije – zvíře zemřelo, ale bestie žije.

Kušelev (*běží dopředu a kleká před Alexandrem*):

Blahoslaven Přicházející ve jménu Hospodinově! Hosanna na nebesích!

Všichni: Hurá! Hurá! Hurá! Ať žije Alexandr!

OPONA

POZNÁMKY

Překlad byl proveden na základě autorizovaného vydání dramatu D. S. Merežkovského *Pavel I* (Petrohrad, Státní nakladatelství 1920). V úplném vydání *Dramat* D. S. Merežkovského (Tomsk 2000) byly ve hře *Pavel I*. některé pasáže vynechány. K těmto úpravám přihlédnuto nebylo. Velkou pomocí k sestavení poznámek byl výborný historický komentář Je. A. Andrušenka k citovanému tomskému vydání, z něhož přejímáme údaje v ČR jinak nepřístupné.

PRVNÍ JEDNÁNÍ

Str.

18 **Pavel I.** (1754–1801) – pokračovatel holštýnsko-gottorpského rodu, syn Petra III. a Kateřiny II. Veliké, 1796–1801 ruský car.

18 **Alexandr** Pavlovič (1777–1825) – prvorozený syn Pavla I., následník trůnu (1801–1825 imperátor Alexandr I.).

18 **Konstantin** Pavlovič (1779–1831) – druhorozený syn Pavla I., velkokníže.

18 **Hrabě Pahlen** – Petr Alexejevič (1745–1826) – od r. 1798 vojenský gubernátor Petrohradu, jeden z hlavních organizátorů převratu z r. 1801.

18 **Talyzin** – Stěpan Alexandrovič (?–1815) generál, v letech 1801–1802 gardový kapitán Preobraženského pluku.

18 **Jašvyl** – Vladimír Michajlovič (1764–1815) generál-major, gardový kapitán dělostřeleckého praporu.

18 **Tutolmin**, I. V. (1751–1815) generál-major, známý tím, že se stal v r. 1812 ředitelem Moskevského vychovatelského domu a zůstal v metropoli i v době jejího obsazení francouzskými vojáky. Napoleon jeho prostřednictvím oznámil Alexandrovi své přání uzavřít mírovou dohodu.

21 **Generál Kutuzov** – Alexandr Petrovič (1777–1817) – nejprve člen husarského pluku A. S. Kologrivova (1774–1825). V době převratu r. 1801 přispěl k uvěznění Kologrivova v jeho domě.

21 **Kněžna Gagarinová** – (rozená Lopuchinová) – Anna Petrovna (1777–1805) – milenka Pavla I., žena knížete P. G. Gagarina (1777–1850).

23 **Gatčina** – sídlo carských vojsk, stojící přibližně 60 km jižně od Petrohradu, proslulé přísnou vojenskou disciplínou a zvláštním výcvikovým programem.

25 **...potěmkinovské manýry** – Potěmkin, Grigorij Alexandrovič (1739–1791) – oblíbenec a mileneček Kateřiny II. Veliké, generalissimus, reformátor ruské armády. Jeho reorganizace vojenských pravidel z r. 1783 obsahovala mimo jiné např. zrušení copů, zákaz tělesných trestů rekrutů či zákaz používat vojáky jako osobní sluhy důstojníků. Nástupem Pavla I. na trůn byla tato liberalizace předpisů opět zrušena.

25 **Dát si sklenku lafitu...** – výraz označující posláni do vyhnanství (většinou na Sibiř). Lafit – jedna ze značek červeného vína.

29 **Kníže Suvorov** – Alexandr Vasiljevič (1729–1800), ruský vojevůdce, polní maršál, oddaný obránce trůnu.

29 **Dobytí Izmaila** – jedno ze slavných vítězství ruské armády (22. prosince 1790), vedené A. V. Suvorovem.

31 **Vojáci táhnou šikovatele do dveří jízdárny.** – V ruském textu hry se vyskytuje jak starší termín „ekzecirgauz“ – execírka, tak později užívaný termín „manez““. Byla to víceúčelová budova, kde byla kromě jízdárny i střelnice a prostory, sloužící při nepříznivém počasí k vojenským cvičením.

31 **...kvůli barvě podšívky nejnižších šarží** – Na příkaz Pavla I. došlo ke změně barvy podšívky vojenských uniforem. Tato změna evokovala barevné kombinace známé z pruského stejnokroje. Díky nestálosti použitých barev však často docházelo k tomu, že se podšívky jednotlivých uniforem v intenzitě odstínu barvy lišily.

37 **Jednou jsem uviděl malou fialku...** – Fialka – symbol skryté ctnosti, krásy a skromnosti. V křesťanství znamená pokoru, zejména pokoru vtěleného Syna božího.

41 **Ave, Caesar, morituri te salutant.** – lat. *Bud' zdrav' Césare, zdraví tě ti, co jdou na smrt.* -Pozdrav gladiátorů.

43 **Michajlovský zámek** – carská rezidence, postavená v letech 1741–1745 pro budoucí carevnu Kateřinu II. italským barokním architektem B. F. Rastrellim (1700–1771). V jeho zdech se narodil Pavel I., který na stejném místě, avšak v nové budově, nakonec nalezne smrt při tragických událostech z 11. března 1801. Barokní Michajlovský zámek byl totiž r. 1796 na příkaz Pavla I. zbořen. Nový klasicistický palác vystavěl ve velkém spěchu v letech 1797–1800 V. Brenna podle projektu V. I. Baženova. Palác byl okamžitě osídlen. V první době byly jeho stěny tak vlhké, že z nich při otápení stoupala pára. Obyvatelé proto trpěli revmatismem. Od r. 1823, kdy zde vzniklo technické učiliště, získala budova nový název *Inženýrský zámek*

(*Inženernyj zamok*).

43 **Alžběta** Bádenská – (1779–1826) velkokněžna, žena Alexandra I.

43 **Píseň Euridiké z Orfea v podsvětí** – Opera *Orfeus* (*Orfeo ed Euridice*) Ch. W. Glucka (1714–1787) na libreto Rainera di Calzabigi byla poprvé uvedena ve Vídeňském Burgtheatru 5. 10. 1762 a znamenala historický počátek novodobého vývoje

- operního umění. V Rusku se své premiéry dočkala přesně o dvacet let později, tedy v roce 1782. Námět opery tvoří klasický antický příběh o lásce Orfea a Euridiké.
- 43 **Eurydiké pod klenbou podsvětí** – v řecké mytologii žena pěvce Orfea, kterou smrtelně uštkl had, když prchala před bohem pastýřů Aristaiem. Orfeus se vydal do podsvětí, aby svoji ženu přivedl zpět mezi živé. Zde svým zázračným zpěvem okouznil vládkyni říše mrtvých Persefonu, která souhlasila s propuštěním Eurydiké za podmínky, že se Orfeus po celou cestu zpět nesmí ohlédnout a na svoji ženu smí pohlédnout až za branami podsvětí. Orfeus se však blízko východu ohlédl a Eurydiké byla opět stržena do říše mrtvých.
- 43 **Rousseau** – Jean Jacques (1712–1778) – jeden z hlavních představitelů francouzského osvícenství, filozof, sociolog, estetik a teoretik pedagogiky. Základní myšlenkou jeho díla je teze, že člověk vychází z rukou přírody dobrý a teprve společnost jej kazí. (*Prvobytný přírodní život... Proč jenom jsme se nenarodili v době, kdy byli všichni lidé pastevcí a bratři!*)
- 47 **Psyché** – v řecké mytologii královská dcera, která byla tak krásná, že jí lidé počali přinášet oběti a zanedbávali bohyni Afroditu. Podle delfské věštby jí měl za to stihnout hrozný osud – jejím manželem se měl stát ohybný drak. Když Psyché očekávala ve svatebním loži netvora, zachránil ji před tímto údělem Erós, který se do ní také zamiloval. Podmínkou jejich lásky bylo, že Psyché nikdy nebude pátrat po jeho skutečné podobě. Pod vlivem zlých sester však Psyché slib porušila a Erós ji opustil. Zklamaná Psyché si chtěla vzít život, řeka jí však nepřijala. Na příkaz Afrodity měla Psyché splnit řadu úkolů. Mimo jiné přinést krabičku s líčidlem podsvětí bohyně Persefony. Podmínkou bylo, že dívka nesmí krabičku otevřít. Psyché však podlehla své zvědavosti. V krabičce však nebylo líčidlo, ale smrtelný spánek. Zamilovaný Erós nakonec dívku vysvobodil.
- 49 **Amor a Psyché** – Amor – řecký bůh lásky Erós, syn bohyně Afrodity a boha Area.
- 49 **Brutus** – tragédie francouzského filozofa Voltaira (vl. jm. Arouet Françoise-Marie, 1694–1778), napsaná za pobytu autora v Anglii v roce 1730. První ruský překlad hry vznikl v období vlády Kateřiny II. v roce 1783.
- 49 **...Rome est libre: il suffit... Rendons grâces aux dieux.** – franc. Řím je svobodný, to stačí. Pojdme poděkovat bohům. (Závěrečný verš Voltairovy tragédie *Brutus*).
- 49 **Carevič Alexej** – Alexej Petrovič (1690–1718) – syn Petra I. Velikého, korunní princ, uvězněn svým otcem pro podezření ze zrahy. Při posledním výslechu byl jako představitel opozice udušen polštářem. Pro zahraničí byla vydána nota, že zemřel raněn mrtvicí, před smrtí však cara prosil o odpuštění a zemřel usmířen s otcem i Bohem. Tato verze se odrazila i ve stejnojmenném dramatu D. S. Merežkovského.
- 51 **Voltaire** Francois Marie (1694–1778) – významný francouzský filozof, spisovatel, historik a dramatik. Jeden z vůdců francouzského osvícenství.
- 51 **Candide** – Povídková esej francouzského filozofa Voltaira, uveřejněná pod názvem *Candide neboli optimismus* v roce 1758, v níž autor nastavuje soudobé společnosti zrcadlo, které s jízlivým humorem zobrazuje její zvrácenost. V jeho satirickém pohledu na uspořádání světa vystupují všechny hodnoty ve své obnaženosti a často jsou prostě postaveny na hlavu. V Rusku tento spis vyšel poprvé v roce 1769 za vlády Kateřiny II. (*Byl otištěn za babiččiny vlády.*) a brzy si získal velkou popularitu.
- 51 **...jak nám to ve Francii ukázala mrzká vláda těch, co se prodrali k moci, těch vyvrhelů lidstva, kteří se dopustili zločinu na královském majestátu** – Zatčení a uvěznění Ludvíka XVI. a jeho manželky Marie Antoinetty v r. 1783.
- 51 **Jakobín** – člen Jakobínského klubu za francouzské buržoazní revoluce v 18. století; označení představitele revoluční, relativně nejpokrokovější části buržoazie své doby, který usiloval o spojení s městskými i venkovskými revolučními masami proti vnitřní i zahraniční reakci.
- 51 **Schlüsselburgská pevnost** – (Шлиссельбургская крепость) má za sebou pohnutou historii, během níž měnila názvy, majitele i poslání. Byla založena r. 1323 na ostrově Orechově – odtud původní název Orešek – u výtoku řeky Něvy z Ladožského jezera. V 17. stol. byla jako strategicky významné místo dobyta Švédy. Tehdy se jmenovala Noteburg. Znovu ji dobyl Petr I. r. 1702 při svém postupu směrem k Baltu. Tehdy získala výše uvedené jméno, jež užívá Merežkovskij ve svém dramatu. Po dobytí Baltického pobřeží ztratila pevnost svůj strategický význam a byla změněna ve vězení. Stejnojmenné město, jež postupně vznikalo podél výtoku Něvy z Ladožského jezera, se v dnešní době jmenuje Petrokrepost'.
- 55 **Rytíř Maltézského řádu** – Maltézský řád, původně od počátku 12. století vznikl jako řád Johanitů, po dobytí Rhodu roku 1309 byl znám jako řád rytířů Rhodských a od r. 1530 jako řád Maltézských rytířů. Duchovně orientované společenstvo, sídlící dodnes na Maltě, jehož členové vyznávají pravidla tzv. osmi blaženství – zřetelnosti, rozlišování, stálosti, pochopení, pozorování, taktu, útočiště a obratnosti, jež mají vést k zachování řádu světa.

DRUHÉ JEDNÁNÍ

- 61 **Chimara** Domenico (1749–1801) – jeden z nejoblíbenějších italských skladatelů 18. století, náležející k neapolské škole. V letech 1787–1791 působil v Petrohradě jako dvorní dirigent Kateřiny II. Na scéně carského divadla Ermitáž uvedl šest původních oper. Vůbec nejpobulárnější z nich se stala opera *Tajné manželství (Il Matrimonio Segreto)*, premiérově uvedená ve vídeňském Burgtheatru 7. 2. 1792.
- 61 **Haydn** Franz Josef (1732–1809) – významný německý hudební skladatel.
- 61 **Marie Fjodorovna** – (vl. jm. Sofie Württemberská) – (1759–1828) – druhá žena Pavla I., imperátorka.
- 61 **Venuše** – původně staroitalská bohyně jara a probouzející se přírody, později bohyně krásy. Po první punské válce ztotožnili Římané bohyni s řeckou bohyní lásky Afroditou. Jejimi základními atributy jsou půvab, krása, vděk, vnada.
- 61 **Golovkin** – Jurij Alexandrovič (?–1846) – hrabě, vrchní ceremoniář dvora.
- 61 **Golicyn** – Boris Andrejevič, kníže.
- 61 **A já mám mlhu ráda – bílou, matnou, jakoby opálovou, nad svícemi se zvedá duha a lidé jsou jako zjevení.** – Mlha – symbol omylu a zmatení. Mysterijní náboženství používají symboliku mlhy při iniciaci; duše musí projít z temnoty a zmatení mlhy do jasného světla osvětlení.

- 61 **Ermitáž** – pův. sbírka uměleckých děl založená Kateřinou II., umístěná v komplexu šesti budov, postavených v letech 1754 – 1762 kolem řeky Něvy v centru Petrohradu. Hlavní dominantu celého komplexu tvoří Zimní palác – rezidence ruského cara. Součástí budov je i klasicistní divadlo, dokončené r. 1783, které nese stejný název.
- 63 **Naryškin** – Alexandr Lvovič (1760–1826) – vrchní dvorní maršál.
- 63 **Šarlota Karlovna** (Liven, vl. jm. von Posse) – (1743–1828) – důvěrnice Marie Fjodorovny. V době vlády Pavla I. získala hraběcí titul.
- 63 **Musí se to natřít arnikou.** – Léčivá rostlina (*Arnica montana*), která působí hojivě a protizánětlivě. Po staletí užívána v lidovém léčitelství.
- 63 **Kušelev** – Grigorij Grigorjevič (1750–1833) – hrabě, později admirál.
- 63 **...je to svobodný zednář – s duchy je jedna ruka.** – Svobodní zednáři – původně kult, spojený se starověkými stavebnickými cechy, úzkostlivě střežícími tajemství posvátné geometrie a znalosti architektury, údajně pocházející ze starého Egypta a Izraele od stavitelů Šalamounova chrámu. Postupně se tyto kultury reformovaly do podoby tajných organizací se složitou vnitřní strukturou, jejíž hierarchie byla určována tzv. stupni zasvěcení. Členy těchto novodobých organizací tvořila většinou nejvyšší vrstva společnosti a inteligence národa. V Rusku nacházíme první zprávy o těchto tajných spolcích přibližně na počátku třicátých let 18. století. Mystický charakter vznikajících lóží ovlivňovaly především vládní zákazy Kateřiny II., ale i dalších panovníků, kteří v těchto spolcích viděli především nebezpečí silící moci, spjaté vzájemnou provázaností významných členů. Součástí jejich práce se vedle ochrany tajného vědění stala i snaha o charitativní činnost či vydávání knih a časopisů s okultní tematikou. Předpokládá se, že povstání děkabristů bylo zorganizováno právě zednáři (rus. masoně) a dodržovalo vnitřní strukturu lóže.
- 63 **Táborské světlo** – Tabor (Thabor) – hora v Galilei, jihovýchodně od Nazaretu, u jejíhož úpatí leží město stejného jména; místo, kde došlo k tzv. transfiguraci. Podle Matouše, Marka a Lukáše vzal jednoho dne Ježíš s sebou tři z apoštolů (Petra, Jakuba a Jana) a vyvedl je na vysokou horu Tabor. Zde přímo před jejich očima došlo k jeho proměně – Kristův šat se stal oslnivě bílým a jeho tvář se rozzářila jako slunce (tzv. božské táborské světlo). Po jeho boku se zjevil Mojžíš a Eliáš.
- 65 **Mesmer** – Friedrich (1734–1815) – rakouský lékař, autor teorie „O živém magnetismu“ (1774). Podstatou této teorie se stal předpoklad, že planety ovlivňují člověka prostřednictvím specifické magnetické síly, která jej zcela ovládá, a která zpětně vyzařuje ven, čímž působí i na další lidi, což má v konečném důsledku na lidstvo jako celek blahodárný vliv.
- 65 **Flóra** – původně starořímské božstvo květů. Podle pověsti darovala Flóra bohyni Juno zázračný květ, po němž se Juno po devíti měsících stala matkou boha Marta. Na její počest byl dokonce zřízen kněžský úřad k uctívání této bohyně.
- 67 **Kat'ka Nelidovová** – Jekaterina Ivanovna (1758–1839) – první dvorní dáma, důvěrnice Pavla I. i jeho ženy Marie Fjodorovny.
- 71 **Chrám Růže bez trní** – tzv. Růžový pavilon, postavený B. F. Rastrellim v letech 1750 – 52; místo, kde se tajně scházel Pavel I. se svojí milenkou kněžnou Gagarinovou.
- 73 **Pod praporem Maltézského řádu...** – Dominantním znakem řádu je tzv. osmihrotý maltézský kříž, symbolizující osm blaženství, původně užívaný ve stříbrné barvě v červeném poli. Později se stal označením pána města a od 18. století je běžně užíván i v městské heraldice.
- 75 **Generál Bonapart** – Napoleon I. (1769–1821) – v letech 1799 – 1804 konzul francouzské republiky, v r. 1804 prohlášen imperátorem.
- 79 **Páter Gruber** – agent Napoleona, stojící za roztržkou Ruska s Anglií a následným spojenectvím s Francií.
- 79 **Ad-majorem-Dei-gloriam** – lat. *Vše pro slávu boží* – devíza jezuitského řádu.
- 81 **Calioistro** (vl. jm. Giuseppe Balzamo) – (1743–1795) – italský dobrodruh, vydávající se za čaroděje, prodávajícího elixír života či krásy. Do Petrohradu přijel poprvé v roce 1780.
- 81 **Páni jezuité jsou všichni takoví.** – Jezuité – církev katolický řád, založený r. 1534 Ignácem z Loyoly, zrušený r. 1773 a znovuobnovený r. 1814. Jedna z hlavních opor Vatikánu v boji proti reformaci. Z latinského Societas Jesu – Tovařstvo Ježíšovo. Přeneseně též lstivý, úskočný, pokrytecký.
- 81 **V Písmu se praví: jedno stádo vede jeden pastýř.** Úryvek z *Evangelia sv. Jana*, 10. kap., čl. 16. Celý text zní: „A mámť i jiné ovce, kteréž nejsou z tohoto ovčince. I tyť musím přivésti; nebo hlas můj slyšeti budou. A buďet' jeden ovčinec a jeden pastýř.“ *Bibli Svatá*, dle vydání kralického z r. 1613, Praha 1917, 107. Odtud jsou i další citace.
- 81 **Viděl jsi mě v ornátu?** – Ornát – nebo též kasula. Liturgické oblečení kněze na mši svaté v liturgických barvách, které se obléká na albu. Vyvinul se ze starověkého oblečení. Jde o bohatě zdobené, zvonovité roucho s otvorem na hlavu uprostřed. V křesťanské ikonografii Kristův bežešvý šat, představující křesťanskou lásku a dobročinnost.
- 83 **Sákos**- druh ornátu.
- 83 **Žena oděná sluncem...porodila syna pacholika, kterýž měl spravovati všechny národy prutem železným.** – *Zjevení sv. Jana*, 12/1,5; o. c. 259.
- 85 **Koturny** – řec. kothúrnos, střevíce tragických herců s velmi vysokými podešvemi, zavedené až za hellénismu.
- 85 **Rogerson** – lékař, který připravil po smrti Pavla I. jeho tělo na poslední rozloučení. V dramatu plní funkci dvorního lékaře.
- 87 **Opice... opice v kutně...** – Opice, symbol nestoudnosti, zvědavosti a darebnosti; nižší instinkty. Tři záhadné opice se zakrytými očima, ušima nebo ústy znamenají: Nehleď na žádné zlo, neposlouchej žádné zlo, nemluv nic zlého. V křesťanském smyslu slova znamená opice marnivost, potměšilost, vychytralost a tedy i hřích, nepatřičnost, lehkomyšlnost a přepych. Je zobrazením Satana – toho, kdo překračuje boží slovo. Opice v řetězech znamená překonaný hřích.

TŘETÍ JEDNÁNÍ

105 **Kateřina II.** (Veliká, vl. jm. Sofie von Zerst, 1729–1796, od r. 1761 ruská carevna).

107 **Všichni pacienti nám ukazují jazyk** – Ve středověkém křesťanství je satan obvykle zobrazován s vyplazeným zbytněným jazykem. Vyplazení jazyka symbolizuje na Východě přechod z temnoty na světlo, je však také gestem odvracejícím neštěstí.

- 109 *Malé myšce lev nic neudělá: a já jsem právě taková myška* – Myš, symbol moci temnoty, neustálého pohybu, nesmyslného pobíhání sem a tam, neklid. V křesťanské ikonografii jde o zobrazení ďábla, pohlcovače (myš, ožirající kořeny stromu života), obojakost. Lev, ambivalentní symbol, král zvířat, královská moc, krutost, dravost, odvaha, statečnost, majestát atd.
- 117 ...v r. 1762, když zabili cara, mého otce. – Petr III. (1728–1762, od r. 1761 ruský car).
- 127 *Duši svou za mne položíš? Řekl Ježíš Petrovi a kohout zakokrhal* – nepřesný citát z *Evangelia sv. Jana*, kap. 13, čl. 37-38: „Díjeme Petre: Pane, proč bych nemohl nyní jít za tebou? Duši svou za tebe položím. – Odpověděl jemu Ježíš: Duši svou za mne položíš? Amen, amen pravím tobě: Nezapíváš kohout, až mne třikrát zapřít.“
- 127 *Bíti budu pastýře, – a rozběhnou se ovce* – *Evangelium sv. Marka*, 14/27, o. c. 54.
- 143 *Neboť není vrchnosti, jediné od Boha.* – *Epištola sv. Pavla k Římanům*, 13/1, o. c. 165. Celá pasáž: „Každá duše vrchnostem poddána buď. Neboť není vrchnosti, jediné od Boha, a kteréž vrchnosti jsou, od Boha zřízené jsou.“ Novodobý ruský překlad: „*Всякая душа да будет покорна высшим властям; ибо нет власти не от Бога, существующие же власти от Бога установлены.*“ *Библия. Книги священного писания Ветхого и Нового завета.* Helsinki, Finland – перепечатано с Синодального издания – bez vřočení.
- 143 *Blázen s břitvou. Břitva je také od Boha?* – Břitva – symbol oběti, pomsty či smrti. Pořezání břitvou znamená oddělení, rozdělení, osvobození. Ve vztahu ke křesťanské ikonografii sdílí břitva symboliku mučednictví, zobrazovaného nožem jako typickým atributem mnoha světců. Blázen naproti tomu symbolizuje naprostý protiklad nejvyšší světské moci, krále. Představuje nekajícího člověka, který neví, odkud přišel, nebo kam jde, ale který nezvratitelně kráčí slepě směrem k propasti.

ČTVRTÉ JEDNÁNÍ

- 145 *Schůzka spiklenců v bytě generála Talyzina...* Údaje o místě schůzky spiklenců se rozcházejí. Bývá uváděn dům hraběte Pahlena, pořadatelem mohl být i Platon Zubov.
- 145 *Petrovavlovská pevnost* (Nienšance) – pův. švédská pevnost u ústí řeky Něvy, přestavěná po jejím dobytí v r. 1703. Zde byl položen základní kámen k výstavbě nového sídelního města říše. Pevnost se později stala jednou z hlavních dominant Petrohradu.
- 145 *Argamakov* – Alexandr Vasiljevič (1776–1833) – poručík Preobraženského pluku, pobočník velitele stráže Michajlovského zámku, který přivedl povstalice do ložnice Pavla I.
- 145 *Benigsen* Leontij Leontjevič (1767–1822) – generál, poslední oblíbenec Kateřiny II.
- 145 *Zubov* Valerian Alexandrovič (1771–1804) – kníže, jeho ženou se stala dcera A. V. Suvorova.
- 145 *Kornet* – hist. vojenský trubač, později od konce 17. století velitel jízdní čety. Ten, který měl za úkol nést jezdecký praporec.
- 147 *Kulaté klobouky a fraky, vivat!* – Podle přísných nařízení cara Pavla I. bylo důstojníkům zakázáno nosit mimo službu civilní oblek.
- 147 ...*faraon a makao* – hazardní karetní hry.
- 147 *Allons, enfants de la patrie! Le jour de glorie est arrivé* – franc. Nuž vzhůru děti vlasti! Den slávy nadešel. (Úvodní verše z Marseillaisy – francouzské revoluční hymny, kterou složil r. 1792 francouzský důstojník Rouget de Lisle. R. 1879 se stala státní hymnou Francouzské republiky.) Rus. *Вперед отечества сыны! Настал свободы день.*
- 149 *Brutus* – Marcus Iunius – významný římský politik, republikán a nejlepší přítel Caesara. Když však prohlédl jeho samovládné plány, účastnil se spiknutí proti němu a stal se jedním z jeho vrahů.
- 149 *Arakčejev* – Alexej Andrejevič (1769–1834) – kníže, ruský generál, ministr a důvěrník Alexandra I.
- 151 *Němci to vymysleli i s tou opicí!* – Jde o historickou nepřesnost, která může být autorským záměrem. Jedním z prvních biologů, kteří se zabývali klasifikací druhů, byl Švéd Karel Linné (1707–1778) v díle *Systém přírody (Systema naturae*, 1735). Odtud se mohly některé, zřejmě zkreslené informace dostat do ruského prostředí. V německé filozofii se tato problematika objevuje až v průběhu 19. století.
- 151 *Mably* – Gabriel Bonnot (1709–1785) – francouzský historik, představitel filosofie utopického socialismu.
- 153 ...z *Demutovovy hospody* – jeden ze známých petrohradských hostinců. Žena jeho majitele byla uvězněna za neuctivé výroky na adresu imperátora Pavla I.
- 153 *Jung Stilling* – Johan Heinrich, zvaný Stilling (1740–1817) – mystik, pietista, spiritista, romanopisec, ale i oční lékař, přítel Goetha a Herdera, autor několikanásobné autobiografie. Jeho *Sebrané spisy* ve 12 sv. vycházely v l. 1843-44.
- 153 *Horusův prst máme na rtech...* – Horus (či tzv. Hor) – staroegyptský bůh vycházejícího slunce, syn boha Usira (Osiris) a Eset (Isis).
- 155 *Kant* – Kant Immanuel (1724–1804) – německý filozof, vědec, zakladatel německého klasického idealismu.
- 155 *Jak bych neznal pana Kanta – viděl jsem ho v Královci.* – Královec (něm. Königsberg, dn. Kaliningrad) – rodné město I. Kanta, v němž tento filozof prožil prakticky celý svůj život.
- 155 ...*podle Kantova systému je božské lidskému rozumu nedostupné* – Viz učení o antinomiích rozumu: Existence Boha je podle Kanta nedokazatelná (pro poznání). Zároveň je však nezbytným postulátem víry, na němž se zakládá přesvědčení o existenci mravního řádu ve světě.
- 161 *Pugačov* – Jemeljan Ivanov (1732–1775), samozvanec, vůdce rolnického povstání v letech 1773–1775.
- 163 *Boha se bojte a cara si važte...* *První epištola sv. Petra*, 2/17. Dle *Kralické bible*: „Boha se bojte, krále v poctivosti mějte.“ (o. c. 240)
- 165 *Jen jásej, porobená země* – Nepřesný citát z ódy A. N. Radiščeva *Svoboda (Vol'nost)*.
- 181 ...*zabili Aljošku, zabili Ivánka, zabili Petříčka a Pavlušku také zabijí* – Aljoška – carevič Alexej Petrovič. Ivánek – Ivan VI., 1740–1741 ruský car, který byl svržen a uvězněn v žaláři, zemřel při pokusu o jeho osvobození v r. 1764. Petřík – Petr III., 1761–1762 ruský car.
- 183 *Nikdy jsme si s Borjou Kurakinem...* – Kurakin Alexandr Borisovič (1752–1818), synovec vychovatele Pavla I. N. I. Panina. Přítel z dětství, budoucí ruský diplomat.

- 189 *Pascal říkal, že i ta nejmenší věc je pro něj plná tajemství, že na to jeho rozum nestačí...* – Pascal Blaise (1623–1662) – francouzský filozof, matematik a fyzik, jeden ze zakladatelů teorie pravděpodobnosti. Náboženský myslitel, příklánějíci se k uznávání převahy víry nad rozumem. Jeho dílo shrnuje posmrtně vydaný spis, nazvaný *Myšlenky* (1669).
- 193 ... *nechci, aby pokládali za Pavlovu milenku tu, která už brzy bude ruskou imperátorkou...* – Anna Petrovna Gagarinová (roz. Lopuchinová, favoritka Pavla I.) se provdala za knížete Pavla Gavriloviče Gagarina poté, co se car dozvěděl o lásce mladých lidí. Podle vzpomínek současníků se Pavel I. se ženou rozvést nechtěl.

PÁTÉ JEDNÁNÍ

- 201 *Vchází Argamakov. Za ním Benigsen...* – Hrabě Pahlen se vraždy cara osobně nezúčastnil. Podle údajů současníků hrál zřejmě dvojí roli. Kdyby se povstání nepovedlo, mohl přiběhnout carovi na pomoc jako jeho věrný poddaný. Hlavní roli v závěrečném aktu povstání sehrál generál L. L. Benigsen.
- 203 ... *před chvílí začali krákat ti havrani, takže se všichni začali bát* – Havran – v západní kultuře symbol smrtelnosti, úmrtí a války. Zvláštní význam má tento pták mezi sibiřskými a aljašskými Eskymáky. Ti věří, že havran pochází z pravěké temnoty a na zem přišel, aby naučil člověka přežít. Svým krákaním si vysloužil pověst „mluvícího ptáka“, nadaného věšteckými schopnostmi. Posel špatných zpráv.
- 209 *Sire, ayez l'obligance de signer sur le champs cet acte d'abdication...* franc. : Sire, raďte neprodleně podepsat manifest o své abdikaci.
- 223 *No říkají, že umřel, Tomáši nevěřící.* – Kristův učedník Tomáš uvěřil v Ježíšovo zmrtvýchvstání teprve až jej sám spatřil. *Evangelium sv. Jana*, 20/20-24, o. c. 119.
- 227 *Metropolita* – V církevní hierarchii označení správce určitého území, nad nímž má stanovené pravomoci jako nad tzv. církevní provincií. Biskup, zpravidla však arcibiskup v hlavním městě, zvaný někdy primas. Instituce metropolitů byla v církvi zavedena již roku 325. Na Východě (zejména v pravoslaví) se pravomoci i vliv metropolitů udržely, na Západě prakticky zanikly. Dnes není metropolita v pravém slova smyslu nadřazeným sufragánním biskupů a liší se od nich jen historicky oprávněným titulem a také tím, že dostává od papeže pallium.
- 235 *Král se zaraduje z tvé moci...* – *Žalm 21/2,4. Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona* (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost 1993, 463.
- 237 *Sláva, sláva tobě, Kateřino...* – Slavnostní polonéza pro sbor a orchestr O. A. Kozlovského (1757-1831) na slova G. R. Děřzavina (1743-1816).

Výběrová bibliografie

- Adamovič, G., *Merežkovskij*. In: Týž, *Odinočestvo i svoboda*. New York 1955; SPb. 1993.
- Agenosov, V. V., *Novoje o D. S. Merežkovskom*. Obščestvennyje nauki v SSSR. Serija 7, Literaturovedenije. Moskva 1990, No. 5.
- Andruščenko, Je. A., *Beznadežnyj plač' o Boge...* In: D. S. Merežkovskij, *Dramaturgija*. Izd. Je. A. Andruščenko. Tomsk 2000, 5–63.
- Týž, Pavel I. Primečanija. Tamtéž, 680–705
- Týž, *Merežkovskij neizvestnyj*. Charkov, Krok 1997.
- Bedford, C. YH., *The Seeker. D. S. Merezhkovsky*. Lawrence, Kansas 1975.
- Belyj, Andrej, *Merežkovskij*. In: Týž, *Lug zelenyj*. Moskva 1910.
- Týž, *Načalo veka*. Moskva 1933.
- Berdjajev, N. A. *Novoje christianstvo* (D. S. Merežkovskij). In: *N. A. Berdjajev o ruskof filosofii*. 2 tt. Sverdlovsk, Izd. Ural'skogo universiteta, 1991, t. 2
- Brjusov, V., *Dnevnik* (1891–1910). Moskva, Izd. Sabašnikova 1927.
- Čukovskij, K. D., *D. S. Merežkovskij*. In: *Ot Čechova do našich dnej*. Peterburg- Moskva 1908.
- Dolgooplov, L., *D. S. Merežkovskij*. In: *Poety 1880–1890 gg*. Leningrad 1972.
- Dramatika ruského symbolismu*. I. Hry v originále. Konstantin Balmont, Valerij Brjusov, Brno, MU 2001, vyd. Danuše Kšicová a Pavel Klein.
- Gippius-Merežkovskaja, Zinaida, *Dmitrij Merežkovskij. Vospomnanija*. Paříž 1951. Moskva, Moskovskij rabočij 1990. In: D. S. Merežkovskij, *14 dekabrja*, detto, M. 1990, M. 1991.
- Táž, *Živye lica*. 2 tt., Tbilisi, Merani 1991.
- Glatser-Rosenthal, Bernice, *D. S. Merežkovskij and the Silver Age*. The Hague 1975.
- Táž, *Eshatology and the Appel of Révolution*. California Slavic Studies, XI, 1980.
- Gorbov, D. A., *10 let literatury za rubežom*. Pečat' i revoljucija, 1927, No. 8, s. 18.
- Grifcov, B., *Tri myslitelja*. Moskva 1911.
- Il'jin, I. A. *Merežkovskij-chudožnik*. In: *Russkaja literatura v emigracii*. Pittsburg 1972.
- Týž, *Tvorčestvo Merežkovskogo*. In: I. A. Il'jin. *Russkije pisateli, literatura i chudožestvo*. Washington 1973.
- Týž, *Odinokij chudožnik*. Stat'ji. Reči. Lekcii. Moskva 1993.
- Kšicová, Danuše, *Russkaja peozija na rubeže stoletij 1890–1910*. Praha, SPN 1990, 59–70. Bibliografie včetně přehledu českých překladů, s. 63.

- Táž, *Ital'janskoje Vozroždenije v tvorčestve D. S. Merežkovskogo*. Litteraria Humanitas 5, Brno, MU 1998, 110–121.
- Táž, *Merežkovskij Dmitrij*. In: *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Praha, Libri 2001, 401–403.
- Merežkovskij, D. S., *Polnoje sobranije sočinienij v 17 tt., 1911–13, v 24 tt.* Moskva. Biblioteka Russkogo Slova, 1914.
- Týž, *Avtobiografičeskaja zameška*. In: *Russkaja literatura XX veka*. Pod red. S. A. Vengerova, t. 1, Moskva 1915, 288.
- Týž, D. Merežkovskij, *Pavel I*. Peterburg, Gosudarstvennoje izdatel'stvo 1920.
- Týž, *Spisy D. S. Merežkovského*, 1–27, 1921–1937.
- Týž, *Malen'kaja Tereza*. Izd. Temira Pachmuss, Ann Arbor, USA, Hermitage 1984. Tamtéž: *Pis'ma D. Merežkovskogo Z. Gippius*, 128–200.
- Týž, *Dante*. Gippius, Z., Merežkovskij, D., Boris Godunov. Kinoscenarij. Pod red. i so vstup. st. T. Pachmuss. N'ju Jork, Gnosis Press 1990.
- Týž, *Estetika i kritika*. 2 tt. Serija *Istorija estetiki v pamjatnikach i dokumentach*. Sost., vstupitel'naja stat'ja i primečanija. Je. Andruščenko i L. Frizmana, Moskva, Iskusstvo; Char'kov, Folio 1994.
- Týž, *Dante*. Tomsk, Vodolej 1997.
- Týž, *Mysl' i slovo*. Sbornik statej. Moskva 1999.
- Týž, *Dramaturgija*. Vstupitel'naja stat'ja, sostavlenije, podgotovka teksta i komentarii Je. A. Andruščenko. Tomsk, Vodolej 2000.
- Týž, *Sobranije stichotvorenij*, SPb., Folio-press 2000.
- Týž, *Messija*. SPb. 2000..
- Michajlov, Oleg, *Plennik kul'tury*. (O. D. S. Merežkovskom i jeho romanach.) In: D. S. Merežkovskij. *Christos i Antichrist*. Moskva, Pravda. Ogonek 1990, 3–22.
- Minc, Z. G., *O trilogii D. S. Merežkovskogo Christos i Antichrist*. Moskva, Kniga 1989, 5–26.
- Nikoljukin, A. N., *Merežkovskij, Dmitrij Sergejevič*. In: *Russkije pisateli 20 veka*. Biografičeskij slovar'. Moskva. Bol'saja rossijskaja enciklopedija, Randevu-Am 2000, 465–467.
- Odojevceva, Irina, *Na beregach Seny*. Pariž 1983.
- Pachmus, Temira, *Zinaida Hippus*. Carbondale, Illinois 1971.
- Táž, *D. S. Mereshkovski in Exile. The Master of the Genre Biographie-Romancée*. New York, Bern, Frankfurt, Peter Lang 1990.
- Táž, *Ancient Myth in Merezhkovsky's Napoleon*. In: Litteraria Humanitas. Roman Jakobson IV, Brno 1996, 451–468.
- Paperno, Irina, *Samoubijstvo kak kul'turnyj institut*. Moskva, Novoje literaturnoje obozrenije 1999.
- Recenze na pražskou inscenaci *Smrti cara Pavla I*. na scéně Národního divadla v únoru r. 1920: M. M.: *Smrt Pavla I*. Právo lidu 24. 2. 1920, odd. Beseda.
- tr- *Smrt Pavla I*. Právo lidu 25. 2. 1920, odd. Beseda.
- Ot. F. (Otokar Fischer): D. S. Merežkovského pětiaktové drama *Smrt cara Pavla I*. Národní listy 25. 2. 1920. Ot. F. (O. Fischer), Z divadelní kroniky. Národní listy 9. 3. 1920, režie Jaroslav Hurt. Kазetka (K. Z. Klíma) pro Národní listy č. 99, s. 9, č. 101, s. 9. Dva referáty o hře otištěné pod šiframi K a K- v Tribuně 24. a 25. února 1920 aj.
- Scherrer, J., *Die Petersburger Religiös-Philosophischen Vereinigungen*. Wiesbaden 1973.
- Spengler, U., *D. S. Merežkovskij als Literaturkritiker. Versuch einer religiösen Begründung der Kunst*. Slavica Helvetica 1972.
- Svatoňová Ilja, *Nad esejemi D. Merežkovského*. Československá rusistika 12, 1967, č. 1, 1–4.
- Švankmajer, Milan a kol. *Dějiny Ruska*. Praha, Nakl. Lidové noviny 1995.
- Terapiano, Ju., „*Voskresen'ja“ u Merežkovskich i Zelenaja Lampa*. In: Týž, *Vstreči*. New York 1953.
- Vachovskaja, A. M., *Istoričeskij roman D. Merežkovskogo „Antichrist“. Petr i Aleksej.*“ Rossijskij literaturovedčeskij žurnal 1994, No. 5–6.
- Zlobin, V., *Tjaželaja duša*. Washington, Izd. Russkoje knižnoje delo 1970.
- Týž, Merežkovskij i jeho bor'ba s bol'sevizmom. Vozroždenije 1956, No. 53.